

**LA FABRICACIÓ DE LA FÀBRICA:
TREBALL I POLÍTICA
A LA CATALUNYA COTONERA
(1784-1884)**

Tesi presentada per Albert Garcia Balaña
per a l'obtenció del títol de Doctor en Història
Sota la direcció del Dr. Josep M. Fradera Barceló

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
Setembre de 2001

ahora, implantar la mena de règim laboral que els fabricants manresans tant apreciaven i exaltaven (per tractar-se d'una mà d'obra relativament barata, dòcil i poc organitzada dins i fora de la fàbrica)?

Una de les claus de la resposta a totes dues preguntes té a veure, em sembla, amb la molt distinta posició que el mercat de treball filador ocupava a Sallent i a Manresa en els anys a cavall de les dècades dels 1840s i 1850s. És a dir, mentre al Sallent d'aleshores les cotoneries mecanitzades s'erigien en la principal i gairebé única alternativa per als centenars d'expulsats de la cotoneria manual (donades les evidents febleses de l'agricultura rabassaire i la fragilitat d'algunes ocupacions conjunturals, i a banda, és clar, de la "sortida" emigratòria¹⁰²), a Manresa no existia, simultàniament, una pressió comparable d'actius masculins sobre el mercat de treball local. En el Capítol 1 he explicat -seguint els treballs de Llorenç Ferrer- fins a quin punt el tèxtil manresà de mitjan segle XIX pivotava encara al voltant de sectors prestigiosos per fonamentalment masculins, endogàmics i postgremials, sectors que com el tissatge a mà de vels de seda i mescles o, sobretot, la cinteria de cotó i seda, es conservaren ben vius durant tota la dècada dels 1850s. Encara que les dades acostumen a ballar, ens movem entre el mig miler llarg de teixidors de vels i sedes detectats per Josep Oliveras per als primers anys 1840s i els més de 400 telers manuals per a teixir cintes i vetes del període 1855-1860 (que sumaven, també segons Oliveras, prop d'un miler d'"obers", majoritàriament homes i nois). Una estadística municipal de l'any 1854 parlava de 327 telers a mà per a "*la fabricación de cintas de algodón y mezcla*" i de 743 "*personas ocupadas*" en fer-los anar. "Persones ocupades" que, si fem cas de la composició de les societats de socors mutus de teixidors de vels i de cinters (o de Santa Teresa), documentada per Llorenç Ferrer per a l'any 1855, devien ser exclusivament homes i nois: els noms dels 165 associats de la primera i els dels 111 de la segona eren, tots, noms masculins. I tot això segons una organització empresarial notablement atomitzada, de tal manera que el 1860 encara es comptaven 79 cintaires amb telers de propietat i obrador, 67 dels quals tenien menys de 10 telers. Una manufactura tèxtil, doncs, força homologable amb la cotoneria sallentina de les berguedanes i els telers manuals dels anys 1830s, també presidida per la relativa autonomia en el treball dels petits productors-teixidors i pels vincles informals d'autoritat, cooperació i negociació entre els actius masculins -i marginalment femenins- d'un mateix obrador. D'altra banda, i en la línia del que hem vist a propòsit dels teixidors de vels

¹⁰² Sobre les febleses estructurals del model rabassaire al Bages del XIX (tot i els innegables efectes redistributius que suposà l'extensió del contracte de rabassa morta) vegeu, a més dels exemples notariais ja ressenyats, Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 244-314 i 428-566. Sobre les "ocupacions conjunturals" he pogut documentar un exemple molt relacionat amb Sallent: la construcció de la carretera provincial de Sallent a Berga l'any 1857, que a jutjar per les "*listillas de los operarios*" mobilitzà desenes d'actius vinculats a llinatges amb forta presència a Sallent (AHDB, Lligall 651/Carretera provincial de Berga a Sallent (1857): "*Listilla de los operarios, carros y acémilas...*" (Brigada Primera, "Trozo 3°" prop de Gironella)).

barcelonins, velers i cinters manresans demostraren una significativa capacitat per fer valer al seu favor les bases tècniques i organitzatives de l'ofici, abans, durant i després del Bienni Progressista, una posició de força que, també com a Barcelona, no es veuria sacsejada fins la mecanització d'aquella mena de teixits, ja a les últimes dècades del segle.¹⁰³ Mentrestant, mentre l'antiga veleria manresana i masculina es reciclava en les files de l'emergent cinteria local (o seguia el camí d'una emigració ni atzarosa ni incerta, com he documentat en el Capítol 1), la cotoneria que es mecanitzava a Manresa s'omplia de dones i noies. Com la nòmina de la societat manresana de filadors/es, també la de teixidors/es mecànics era el 1855 un feu femení (208 "dones" i 11 "homes"), de nou en contrast amb la presència massiva d'homes -¿antics teixidors a mà?- en els telers mecànics sallentins. Una estadística datada el 1862 i publicada per Llorenç Ferrer comptà 650 "dones" (el 84,3%) i 121 "homes" (el 15,7%) a les 14 fàbriques de filar i teixir cotó mogudes per aigua o vapor a la ciutat. Finalment, i encara més precisa, una enquesta feta el 1868, amb la selfactina del tot consolidada, sumà en 9 filatures estrictes manresanes (això és: seccions de preparació i de filatura de *mules* i de contínues, inclosos els encarregats) 338 "dones" (el 79,2%), 55 homes (el 12,9%) i 34 "nens" (el 7,9%). *"Tal vez ello se explique -ha escrit Llorenç Ferrer- porque un importante colectivo de varones de la ciudad no vivió la sustitución del telar manual por el mecánico, ya que los telares de cintería y de pañuelos de seda continuaron funcionando ocupados por varones durante la segunda mitad del siglo XIX."*¹⁰⁴

Algunes informacions suggereixen que les diferències entre les filatures mecanitzades (amb preferència de la tecnologia del tipus *mule*) de Sallent i Manresa no s'esgotaven en l'estructura de gènere dels respectius contingents de treball (dels responsables de les màquines però també dels actius auxiliars). Concretament, suggereixen que les filadores manresanes resultaven una mà d'obra força més dòcil -o menys exigent- que els escassos col·legues masculins arribats de fora i, és clar, que els filadors sallentins. Més dòcil a l'hora d'acceptar una cultura del treball aliena a qualsevol formalització de negociacions col·lectives (en el marc

¹⁰³ Llorenç FERRER ALÒS (1991): "La indústria de la seda a Manresa"; Josep OLIVERAS SAMITIER (1985): *Desenvolupament industrial...*, ps. 129-130 i 158-160; AHCM, Fons Municipal, Lligall 385/Indústria-Fàbriques: Carpeta "Cinters": *"Estado[s] del número de telares y operarios que se han ocupado en la fabricación de cintas de algodón fino..."* (26-02-1854 i 07-03-1854), i *"Lista de los Sres. Fabricantes de cintas de seda y algodón establecidos en esta Ciudad"*; Llorenç FERRER ALÒS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", p. 209; AHCM, Fons Municipal, Lligall 385/ Indústria-Fàbriques: Carpeta "Cinters": "Combeni entre amos y comició de treballadors (Galons de seda, Galons de cutó y Betas y Botons)" (11-10-1852), *"Hermandad auxiliar de Cinteros de seda y algodón de la Ciudad de Manresa..."* (21-03-1853), *"Los individuos que componen la Junta Directiva de la nueva asociación de operarios fabricantes de cintas de seda y algodón establecida..."* (1854).

¹⁰⁴ Dades publicades per Llorenç FERRER ALÒS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", ps. 209-210; la citació literal és a la p. 212.

de la fàbrica i del mateix sector), i menys exigent pel que feia a les prerrogatives que podien correspondre al filador/a a peu de màquina, tal i com es desprèn de l'absència del model laboral de la subcontractació interna en algunes filatures comarcals que s'equipaven amb selfactines i ocupaven dones i noies. Aquella docilitat s'endevina, per exemple, en els testimonis epistolars de l'alcalde de Manresa quan el conflicte de la filatura d'Els Comdals, el febrer de 1850: en les seves al·lusions al fet que la fàbrica filadora manresana que aleshores "*ocupa[ba] a mayor número de hombres*" fos l'escenari d'una mena de reclamacions filadores (no precisades però que incloïen la negociació col·lectiva via un "comissionat") desconegudes a la cotoneria local, "*poco acostumbrada a confabulaciones de esta clase*"; i en la pressumpció que la vaga dels filadors d'Els Comdals "*podía tener alguna relación con los conflictos en que se ven los fabricantes de otros puntos cercanos a esta ciudad como Sallent y Santpedor*". Alhora, els orígens municipals dels 18 filadors masculins de la fàbrica d'Els Comdals demostraven l'escassa aportació manresana a les files masculines de l'ofici, i confirmaven la sospita de les arrels forànies -per bé que veïnes- de les estratègies de pressió dels filadors, particularment dels "*más díscolos y resueltos*" de la fàbrica: 11 dels 18 filadors havien nascut en municipis amb tradicions filadores-teixidores premeccàniques i masculines (3 a Sallent, 4 a Monistrol de Montserrat, 2 a Castellgalí, 1 a Igualada i 1 a La Riba (Alt Camp)), i només 4 havien nascut a la mateixa Manresa; per contra, totes les filadores esmentades -també 4- eren filles de Manresa.¹⁰⁵ El perfil del treball filador d'Els Comdals, i la singularitat de les seves actituds en el context cotoner manresà, es presten a una lectura creuada amb el que succeí a Manresa l'abril de 1855. Aleshores, amb la dinàmica de les comissions mixtes sòlidament restablerta a Sallent i amb la Junta Central de Directores de la Classe Obrera procurant d'estendre la bona nova per la Catalunya industrial, dos delegats barcelonins d'aquesta última es traslladaren a Manresa per tal d'avaluar les pretensions sindicals de les incipients -si es que ja existien com a tals- associacions de filadors/es, teixidors/es i preparadors/es mecànics, com hem vist capitanejades per una minoria masculina i immigrant i integrades per una majoria femenina i autòctona. "Tanmateix -escriuen Benet i Martí- els fabricants [manresans] refusaren d'entaular un autèntic diàleg. [...] ...refusaren de tenir tractes amb els representants de la Junta Central de la Classe Obrera, al·legant que s'estimaven més de córrer els riscos que no pas dialogar amb comissions obreres, i que preferien augmentar una mica els jornals i no establir cap mena de conveni, tal com ho van fer."¹⁰⁶ Em sembla indiscutible que aquesta posició patronal, a la Catalunya immediatament posterior al conflicte de les selfactines i immediatament anterior a la vaga general de l'estiu del

¹⁰⁵ AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: cartes de l'alcalde de Manresa al governador civil (11-02-1850 i 12-02-1850), i "*Lista de los hiladores de la fábrica dels Condals*" (09-02-1850); més conflictes a la mateixa filatura: carta de l'alcalde de Manresa al governador civil (15-07-1850).

¹⁰⁶ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 640.

55 (i en plena febre de signatures de convenis col·lectius), només es pot explicar en funció de les experiències i certeses dels fabricants manresans respecte de les pròpies filatures: l'experiència d'una mà d'obra aclaparadorament femenina, majoritàriament molt jove (sovint subsidiària d'economies familiars pageses o artesanes, en termes de clara subordinació, com ha pogut documentar Llorenç Ferrer¹⁰⁷), i escassament foguejada en la filatura de màquines *mule-jennies*, més treball-complexa i treball-exigent que la filatura de contínues i que la de selfactines; i la certesa que els pocs filadors (i teixidors) masculins i amb experiència en altres cotoneries no resultarien suficients per arrossegar cap a posicions de força i bel·ligerància el gruix de filadores i teixidores fabrils, en part per les mateixes servituds socials i familiars de moltes d'aquestes treballadores, en part per la història recent de la filatura manresana, gens feta a les mobilitzacions col·lectives de capital i treball. Una imatge pot resumir la situació: l'estiu del 1854, mentre els filadors sallentins publicaven la seva resposta a la defensa patrícia de la selfactina i el nou ordre fabril, i mentre amos i operaris cintaires tractaven públicament la renegociació del conveni col·lectiu pactat el 1852, les selfactines manresanes corrien com si res, i enlloc es detectava cap precedent ni embrió de la societat mútua de filats que, de cop i volta, treuria el cap a Manresa un any més tard (fa la impressió que amb ben pocs resultats).¹⁰⁸

L'acreditació documental de la barator i docilitat relatives del treball femení, respecte de l'igual masculí, resulta sempre un maldecap, sobretot si no es disposa d'arxius empresarials que permetin la comparació de filatures veïnes i coetànies però amb estructures de gènere oposades. Malauradament, aquest és el cas de la cotoneria de la regió Sallent-Manresa dels anys 1850s. La "docilitat" femenina s'ha d'entendre aquí en relació amb la (mínima) capacitat de filadores i teixidores per formalitzar mecanismes de pressió col·lectiva, instruments

¹⁰⁷ El 1862 el 74% de les dones que treballaven a les "*fábricas textiles de Manresa*" tenia entre 11 i 24 anys (476 de 643); només el 15,7% (101 de 643) tenia de 30 anys en amunt. Alhora, i segons un testimoni de l'ajuntament de Manresa (1857-1860), "*esta población es sumamente fabril, y las muchachas establecidas en ella no sólo surten las muchas fábricas establecidas en su territorio sino también la mayor parte de las que ecsisten en los pueblos inmediatos de San Juan de Vilatorrada, Castellgalí y Puente de Vilomara... y como la agricultura sólo ocupa a los hombres, de ahí el que sea mayor el número de las que se dedican a la industria que a la agricultura.*" (Ambdues informacions: Llorenç FERRER ALÓS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", ps. 214 i 211).

¹⁰⁸ Negociacions i convenis col·lectius en el sector veler-cintaire: AHCM, Fons Municipal, Lligall 385/ Indústria-Fàbriques: Carpeta "Cinters": "Combeni entre amos y comició de treballadors (Galons de seda, Galons de cutó y Betas y Botons)" (11-10-1852), "*Hermandad auxiliar de Cinteros de seda y algodón de la Ciudad de Manresa...*" (21-03-1853), carta del governador civil a l'alcalde de Manresa a propòsit d'una petició del "*Montepío de cinteros de esa ciudad, en representación de la clase obrera de dicho ramo*" (03-05-1854), i "*Los individuos que componen la Junta Directiva de la nueva asociación de operarios fabricantes de cintas de seda y algodón establecida...*" (1854). No he trobat cap indicati d'una dinàmica semblant a la filatura manresana, el 1854, ni en el Fons Municipal de l'AHCM ni en la molt exhaustiva Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*

d'autonomia i negociació laboral que anessin més enllà dels boicots informals (menys factibles a més automatismes de la tecnologia) i de les alternatives ocupacionals que pogués oferir el mercat de treball comarcal. Ambdues, la gestió del propi esforç a peu de fàbrica i les activitats complementàries o alternatives al treball tèxtil, havien estat les formes de "veu" i "sortida" habituals de les filadores fabrils però manuals de la pionera cotoneria catalana d'entresigles, les que he retratat en el Capítol 4 a partir d'exemples barcelonins i meridionals; tot fa pensar que les filadores de les selfactines manresanes s'hagueren d'accontentar amb això mateix, i encara amb agreujants com ara el menor marge de maniobra -respecte del propi esforç i del volum de producció per actiu- que suposava la selfactina en comparació amb la *jenny* de feia mig segle o, també, les migrades alternatives *femenines* que ofertava el mercat laboral bagenc de mitjan segle XIX (fora del treball tèxtil i del menys important servei domèstic).¹⁰⁹ Però la "docilitat" d'aquestes filadores bevia també de fonts externes i anteriors a la fàbrica de les noves *mules*. Bevia, amb seguretat, de la naturalesa complementària i subsidiària del salari femení respecte d'un pressupost familiar gairebé sempre governat per decisions masculines, es tractés de la lògica patriarcal que reservava als homes la gestió del modest patrimoni familiar (pagès o artesà) o, com ha suggerit Llorenç Ferrer, d'un sistema d'herència que empenyia les filles de les famílies rabassaires o genèricament treballadores a fer-se la dot mitjançant ingressos "externs".¹¹⁰ I bevia, és clar, de la mateixa tradició cotonera comarcal, la que havia conegut la filatura de les màquines berguedanes i amb aquesta la recurrent subordinació de les joves filadores a l'autoritat organitzadora dels homes cotoners-teixidors, sovint parents de més o menys grau. (En el cas ben concret de la ciutat de Manresa, aquesta tradició cotonera i filadora remetia sobretot a la filatura de les primeres màquines contínues, on la divisió de funcions entre homes-supervisors i dones-filadores/nuadores havia estat tant o més acusada que en la manufactura de berguedanes i telers manuals). Així doncs, les tradicions filadores femenines ja connotaven cultures laborals de supervisió directa del treball filador, supervisió que a peu de màquina ja havien exercit els pares (o parents) "cotoners" i els "encarregats" de les filatures de riu que, equipades amb màquines contínues, es bastaven amb noies joves plantades davant d'un arsenal de fusos que les exigia molta atenció i prestesa i poques habilitats i coneixements específics. Per contra, els filadors fabrils de *mule-jenny* o de selfactina (com ara els sallentins) que havien conegut l'antiga cotoneria manual, podien haver percebut la seva subordinació laboral d'adolescents -o d'adults dependents- com una condició passatgera, com una natural i

¹⁰⁹ Treball femení i alternatives (o complements) a les feines fabrils al Bages del segle XIX: Llorenç FERRER ALÒS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", ps. 211-215; Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 392-394 (sobre el servei domèstic).

¹¹⁰ Llorenç FERRER ALÒS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", ps. 214-215.

necessària obediència que en el futur els seria retornada quan exercissin, ells mateixos, de titulars de capital-maquinària o d'organitzadors del treball d'altri.

Aquesta mena d'arguments comparatius disposen d'alguns avals documentals, puntuals però significatius. Disposen, per exemple, de la constatació que l'absoluta hegemonia de la subcontractació interna i preufetaire en la filatura masculina de *mule-jennies* i selfactines (cas de la de Sallent) no fou tal en la seva homònima femenina, i que alguns fabricants -animats per les anteriors circumstàncies i òbviament per les pròpies conveniències- aconseguiren d'organitzar el treball a les seves selfactines sobre les bases exclusives del treball femení, la supervisió directa per part d'uns pocs contramestres i fins la retribució a jornal (seguint el model que havia regit i regia en la filatura de contínues). Aquest fou el cas de la filatura de cotó equipada amb màquines selfactines que la societat Moncunill, Perellada i Companyia aixecà a la vila bagenca de Súria entre el 1853 i el 1856. El poble de Súria, a l'alçada de Sallent però a la riba del Cardener, havia restat ben al marge de la industrialització cotonera dels anys 1840s, la del trànsit de la berguedana a la *mule-jenny* i del teler manual al mecànic: ni el 1842 ni el 1850 s'hi censaren màquines cotoneres, i segons el seu alcalde l'única "indústria" local el 1844 era la paperera del Molí de l'Alsina, que comptava 30 anys de vida. Fou aquest mateix molí el que la pubilla Alsina i el seu fill i hereu Cristòfol Moncunill decidiren reconvertir en filatura de cotó el 1853, amb la participació de dos socis externs, un de barceloní i un de terrassenc. Una inversió total de 36.000 duros o pesos forts es traduí en la instal·lació de 2.000 fusos de selfactina, 5 màquines de 400 fusos cadascuna segons el cens d'Amorós (1857). Màquines que si fem cas d'un dels llibres de salaris de l'empresa (1858-1859) no coneixien el treball masculí ni la subcontractació interna: totes les "filadores" eren dones, i totes treballaven a jornal, de tal manera que no es devien fer càrrec ni de la retribució ni del seguiment o control de les treballadores que les podien "auxiliar".¹¹¹ Un disseny laboral que no resultava del tot excepcional a la filatura de selfactines

¹¹¹ Un lot dels llibres de fàbrica de la filatura de Moncunill, Perellada i Companyia (Súria) es conservà, sense catalogar, en un fons de "Varis" guardat al Museu Romàntic-Casa Papiol de Vilanova i la Geltrú (de la xarxa de la Diputació de Barcelona). Quan, el 1996, arran de la creació de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú [AHCVG], els fons arxivístics del Museu Romàntic-Casa Papiol es fusionaren amb els de l'antic Arxiu Municipal, en el marc de la nova institució, els llibres de Moncunill, Parellada i Companyia en patiren les conseqüències: a dia d'avui (2001) els llibres no han estat localitzats, raó per la qual m'ha resultat impossible -com era la meua intenció- ampliar les informacions que em va proporcionar una primera consulta, feta en condicions força precàries el mateix 1996. Sí que he pogut localitzar, en canvi, en l'actual Fons Fàbrica de la Rambla de l'AHCVG, altres fons d'empresa que també vaig fullejar en el mateix i gens apropiat emplaçament: per exemple, els llibres de Valls i Companyia, fabricants de filats i teixits amb fàbrica a Manresa i casa i direcció comercial a Barcelona (1866-1870s).

Sobre Súria i la seva migrada tradició cotonera: vegeu la Taula 6.1.. El testimoni de l'alcalde de Súria el 1844: AHCM, Fons Municipal, Lligall 384/Indústria-Fàbriques: "*Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en este pueblo*" (resposta de Súria (22-12-1844)). Sobre els socis inversors de Moncunill, Parellada i Companyia: Josep REGUANT (1997): *Súria. Història en imatges...*, p. 14. Els fusos i

feminitzada de les vores del Llobregat, particularment en aquells indrets -com Súria o, en gran mesura, la ciutat de Manresa- on no existia un contingent important d'homes filadors ni una història cotonera tan densament masculina com la sallentina. Llobregat avall, per exemple, Miquel Puig i Companyia havia organitzat la feina a la seva filatura d'Esparreguera, als seus 3.540 fusos de selfactina, de la mateixa manera que feia córrer les seves màquines contínues (2.000 fusos): 15 "nuadores de selfactina" es repartien tots els fusos de *mule* (limitant-se, sembla, a la tasca de nuar els fils trencats) i cobraven un setmanal que voltava les 5 pessetes o 20 rals. També a jornal treballaven i cobraven del fabricant les 5 "ajudants de selfactines" -és a dir, no pas una per cada filadora/nuadora- (3 pessetes o 12 rals setmanals), així com els 2 "nois per a pujar metxes i fusos" (4 pessetes o 16 rals). Finalment, un "[home] contramestre a selfactines" (setmanal de 25 pessetes o 100 rals) es dedicava de ple a aquesta subsecció de la filatura de Miquel Puig, i segurament assumia aquelles tasques més precises i estratègiques però menys freqüents (com ara cuidar de la presentació final de les fusades de fil, dels canvis en el sistema mecànic de numerotatge o de greixar els mecanismes i engranatges) que els homes filadors i subcontractistes interns assumien ells mateixos a les selfactines de Sallent i, com veurem, d'altres llocs. A Súria o a Esparreguera, doncs, la "docilitat" relativa de les filadores de *mule* s'expressava també a peu de màquina, desarmades com estaven de les facultats organitzadores i directores dels seus col·legues masculins i sallentins (per no parlar, és clar, del preu del seu treball estrictament "nuador").¹¹²

Ni la subcontractació interna del treball fabril filador ni el fet de retribuir-lo a preu fet eren sinònims indiscutibles i necessaris d'una determinada autonomia o iniciativa obrera a peu de màquina. Que aquestes autonomia i iniciativa existissin i fossin més significatives que menys depenia, a més de la subcontractació que implicava tutela sobre el treball d'altres, de les expectatives laborals i socials que acompanyessin el contingent filador (que al seu torn podien tenir molt a veure amb aspectes com el gènere, els antecedents socio-laborals...), i en últim terme de la capacitat política -és a dir, col·lectiva- per afirmar-les i defensar-les. És ben cert, en aquest sentit, que el gruix dels filadors sallentins que es feren càrrec de les *mule-jennies* locals i aviat de les selfactines representaven l'exemple perfecte d'un contingent obrer carregat

---

màquines de la filatura el 1857: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 471.

¹¹² Les informacions laborals i salarials sobre la filatura de Miquel Puig i Companyia (Esparreguera) les trec de Gràcia DOREL-FERRÉ (1992): *Les colònies industrials...*, ps. 161-165 (amb alguns errors respecte de l'original), i corresponen -amb mínimes variacions- al període 1851-1854. Els fusos de filar (selfactines i contínues) de Miquel Puig i Companyia el 1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Sobre el preu del treball filador femení: si el setmanal d'una "filadora" de Miquel Puig (Esparreguera) voltava el 1851-1854 els 20 rals nets, el d'una filadora barcelonina també de selfactina però en règim de subcontractació interna (en un context filador majoritàriament masculí) oscil.lava, el 1856 i segons Cerdà, al voltant dels 50 rals nets (i 36 rals de mitjana per a la "ayudante anudadora") [Ildefonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera..." , ps. 597-598].

d'expectatives gens modestes, alhora a peu de fàbrica i en l'àmbit més genèric de la comunitat vilatana i el seu entorn. Expectatives que s'alimentaven de l'experiència viscuda dins i fora dels tallers cotoners familiars al Sallent dels últims anys 1830s i primers 1840s; de la identitat com a "cotoners" i "productors" que encara arrossegaven; de la probable condició de caps masculins d'unes economies familiars més i més dependents del salari fabril; de la centralitat de determinades habilitats del factor treball a la filatura de *mule-jennies*; de la capacitat col·lectiva per fer front a les pressions patronals quan la conjuntura de 1847-1850. I, també, de l'esperança i l'activisme plebeus que desencadenà el canvi polític espanyol de l'estiu del 1854.

6.4.3. Perquè -i per tancar les comparacions i cloure la sèrie de tres episodis- l'impacte de la Revolució de Juliol en la filatura sallentina tingué ben poc a veure amb el que he descrit per a la veïna filatura manresana, i els aconteixements foren aprofitats per filadors i teixidors mecànics d'una manera i per a uns propòsits que les filadores i teixidores de Manresa no semblaven concebre ni tenir a l'abast.

D'entrada, la vila de Sallent esdevingué un dels centres neuràlgics de la dinàmica de formalització de convenis col·lectius cotoners, a tocar de l'avançada barcelonina i ben lluny i molt per davant de la indiferència o hostilitat manresanes. Del conveni col·lectiu que el 10 de març de 1855 signaren a Barcelona els fabricants i els teixidors mecànics de Sallent -amb l'aval del governador Progressista Ciril Franquet i la mediació del líder obrer capitalí Pau Barba-, Josep Benet i Casimir Martí han suggerit que fou un dels primers a firmar-se dels que afectaven altres cotoneries que la barcelonina.¹¹³ Mentrestant, els "comissionats" dels filadors sallentins també es feien ben visibles: el mateix mes de març, quatre d'aquests comissionats (entre ells el vell conegut Ramon Miralda) acudien a una reunió preparatòria celebrada a l'ajuntament de la vila per tal de constituir una comissió mixta "*de hiladores*" (és a dir, de les seccions de filatura estricta), una comissió de la qual també formaria part el que aleshores es proclamà "director" de la societat vilatana de filadors de cotó, un tal Melcior Corominas, com Miralda el fill d'un modest titular de màquines berguedanes al Sallent dels anys 1830s. La institucionalització de comissions mixtes al cotó sallentí trigaria poc, i el 28 de març de 1855, "*reunidos en el salón de sesiones de las Casas Consistoriales los Sres. Fabricantes y los Sres. Directores de las Sociedades de Operarios*", se'n nomenarien quatre, dues "*de tejidos*" ("*mecánicos*" i "*volantes*" o a mà), una "*de hiladores*" i una última "*de jornaleros*" (de feines preparatòries, particularment de la filatura). Totes presidides -seguint les recomanacions governatives- per l'alcalde segon, Josep Anton Arderiu, i totes operatives des d'aquella data i

¹¹³ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 627-628 (que reproduïxen íntegrament la lletra del conveni teixidor, publicada per *El Constitucional* (Barcelona), 15-03-1855, p. 3).

durant els mesos següents.¹¹⁴ L'absència de notícies *sallentines* en el seguiment que Benet i Martí han fet de la vaga general obrera catalana dels primers dies del juliol de 1855, així com la localització d'un únic episodi de protesta laboral -protagonitzat pels més marginals teixidors a mà- i datat el gener de 1856 (en una conjuntura d'estancament cotoner i d'ofensiva de l'autoritat militar contra les societats obreres), conviden a pensar que l'eficàcia de les comissions mixtes *sallentines* no fou una qüestió menor, almenys mentre les circumstàncies generals la propiciaren. El cert és que durant tot l'any 1855 s'observaren els convenis col·lectius formalitzats durant el primer trimestre (convenis que fins altres municipis industrials catalans sol·licitaren per tal de conèixe'ls i servir-se'n), i que les comissions mixtes, tutelades per les noves autoritats locals, tingueren més vida i volada que la trista temptativa de l'any 1849.¹¹⁵

Aquesta revifalla de la capacitat de negociació col·lectiva dels filadors i teixidors *sallentins*, indiscutible durant l'any 1855, em sembla incomprendible si ignorem els antecedents socio-laborals i comunitaris ja ressenyats, però també si menystenim el que el canvi polític de l'estiu del 1854 suposà per a l'esfera pública i política *sallentina*. És a dir: aspectes com la condició aclaparadorament masculina del treball filador i teixidor *sallentí*, o com la continuïtat de la subcontractació interna segons unes determinades pautes preufetaires, es consolidaren just en els anys de la irrupció de la selfactina també perquè les correlacions de força a escala vilatana viraren en una certa direcció, més eclèctica i interclassista.

Fixem-nos, per exemple, en la ben distinta composició de l'ajuntament *sallentí* el 1849 i el 1855, i en la potencial relació explicativa entre aquesta distinta composició i la també distinta sort de les comissions mixtes cotoneres del 49 i del 55. L'àrbitre de la comissió establerta el juny de 1849 fou l'aleshores alcalde de Sallent Tomàs Viladomiu, simultàniament soci principal

¹¹⁴ AMSa, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessions de 14-03-1855, 28-03-1855 i 04-09-1854. Melcior Corominas, "director" de la societat de filadors: Capsa 1.671/Treball: relació de les societats de socors mutus existents a Sallent (1855); un Melcior Corominas i Escaiola, "cotoner" de 18 anys el 1835-1836, era l'únic empadronat *sallentí* amb aquest nom i primer cognom, i alhora el fill no primogènit del "sastre" Isidre Corominas, l'únic empadronat homònim de l'Isidre Corominas que el 1833-1834 havia pagat per la propietat de 5 "màquines" berguedanes (vegeu l'Apèndix 6.1. ["Col(r)ominas, Melcior"] i el Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (carrer Muntanya, 12; casa de Sorribas [454])).

¹¹⁵ Cap notícia *sallentina* quan la vaga general catalana de l'estiu del 1855, i la protesta pública dels decadents teixidors a mà (gener de 1856): Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. II, ps. 7-95 i 347-349; només he trobat una potencial però discutible referència a la conjuntura de la vaga general entre la documentació de l'AMSA: unes al·lusions, en l'acta de la sessió municipal de l'11 de juliol de 1855 (l'últim dia de la vaga a Barcelona), a la conveniència de "*prevenir[se] de los perturbadores del orden y tranquilidad pública*" i "*a que sería bueno practicar algunas rondas diariamente*", així com l'acord de reclamar 25 fusells al comandant militar de la plaça "*para hacer frente a lo que convenga*" (AMSA, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessió de 11-07-1855). El conveni dels teixidors mecànics *sallentins*, esgrimit pels teixidors mecànics de Vilanova i la Geltrú i sol·licitat per aquesta mateixa alcaldia (març-abril 1855): vegeu Albert GARCIA BALANÀ (2000): "Els altres "Misteris" de Vilanova...", p. 123.

de la cotoneria mecanitzada de Viladomiu i Pedragosa, immoble que l'amillament local de 1852 gravà amb 4.800 rals; Tomàs Viladomiu pagà a més, el 1852 i per concepte de riquesa immoble, 455 rals per una casa i terres. El segon tinent d'alcalde era Sebastià Prat, de Sebastià Prat, Valls i Companyia, a qui l'amillament de 1852 adjudicà 6.800 rals a pagar per la "casa-fàbrica de cotó", a més de 50 rals per terres. L'ajuntament Moderat designat el 1848 també incorporava alguns dels principals contribuents per riquesa rústica localitzada en el terme municipal de Sallent: els regidors Ramon Quintana (1.491 rals a pagar per terres i una casa a Cabrianes), Pere Pujol (més de 600 rals per cases) i Jacint Muntanya (512 rals per cases i terres). Aquesta fou, si fa no fa, la nòmina d'*àrbitres* que el 1849 es posicionà obertament al costat del fabricant Vilaregut i dels comissionats patronals quan les reclamacions dels texidors mecànics; i l'alcalde Viladomiu, el mateix que "*mandó [als teixidors] que se abstengan de abandonar sus telares*" enarborant els gens apreciats fantasmes del Cap Polític i del Capità General.¹¹⁶ El govern municipal escollit el setembre de 1854, per contra, semblava trobar-se en unes mans força diferents. D'entrada, i a diferència de l'ajuntament del 49, havia estat escollit per sufragi universal masculí indirecte, és a dir, via l'elecció d'una Junta Local d'Electors (tres dels quals manifestaren no saber signar el propi nom). L'alcalde, l'alcalde segon i el síndic municipal -Antoni Obradors, Josep Anton Arderiu i Josep Sorribes respectivament- figuraven en la nòmina de contribuents de l'amillament de 1852, per bé que amb obligacions prou més modestes que els seus antecessors de feia cinc anys: Obradors havia de pagar 225 rals per una casa al carrer del Cos, Arderiu 150 rals també per una casa, i Sorribes 202 rals per un únic immoble.¹¹⁷ Ni aquestes entrades, ni els antecedents contributius que he pogut localitzar, suggereixen que la jerarquia socio-comunitària d'aquests personatges que insinua l'amillament del 52 pugui resultar gaire equivocada o esbiaixada (perquè, posem per cas, els tals individus poguessin concentrar terres o immobles en altres municipis). L'únic Antoni Obradors adult empadronat a Sallent el 1835-1836 havia estat un sastre de 31 anys, Antoni Obradors i Ponsà, molt probablement el mateix Antoni Obradors que el 1833-1834 havia estat matriculat per comerç i indústria amb una mínima quota de 3,6 rals, també per "sastre". Un únic Antoni Obradors havia reaparegut en la contribució extraordinària de guerra del 1841, en la part comercial-industrial amb una càrrega esquifida de 37,7 rals (per bé que també pagà per béns immobles). Josep Anton Arderiu era, al seu torn, el fill d'un altre sastre (Marc Arderiu), qui el 1833-1834 havia pagat la quota de 3,6 rals pel mateix concepte que Obradors. Com a

¹¹⁶ La composició del govern municipal el 1849: AMSa, Capsa 3/Actes del Ple (1839-1852): fol. 94 bis. Les obligacions contributives per riquesa immoble i rústica el 1852: AMSa, Capsa 1.382/Amillaments (1851-1859): Amillament de 1852 (no es conserva cap matrícula comercial-industrial d'aquests mateixos anys).

¹¹⁷ La composició del govern municipal el 1855: AMSa, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessió de 04-09-1854 (inclou les referències a la Junta Local d'Electors). Les obligacions contributives per immobles i terres: AMSa, Capsa 1.382/Amillaments (1851-1859): Amillament de 1852.

contribuent titular, Josep Anton Arderiu debutà quan la contribució extraordinària del 1841, ell pagant només per activitat comercial-industrial, però novament una partida menor (147 rals) i molt allunyada de les dels grans fabricants cotoners i fins de les dels majors “cotoners” manuals. Per acabar, el síndic Josep Sorribes comptava amb un únic homònim adult en el Padró de Veïns (1835-1836), un tal Josep Sorribas i Escardiol, 32 anys i gerrer com el seu pare Anton Sorribas, qui el 1833-1834 havia pagat 8 rals per “ofici” i 7 per “verema”. Cap Josep Sorribes[as] és a la contribució extraordinària del 41, però n’hi ha un en una matrícula d’indústria i comerç de l’any anterior (no pas en la matrícula bessona de “rústica”), un Josep Sorribas a qui aleshores corresponia una quota de 20 rals quan, per exemple, la de Tomàs Viladomiu era de 500 rals. Sense descuidar les precaucions (ja que he rastrejat la presència de tots tres personatges en les nòmimes disponibles d’inversors cotoners sallentins, sense resultats), és evident que les coincidències d’aquests -i altres- exercicis de reconstrucció sociològica apunten en una mateixa direcció: la certesa que la Revolució del 54 comportà una significativa renovació dels càrrecs municipals sallentins.¹¹⁸ Una renovació que aparca l’hegemonia també institucional dels promotors de les principals companyies cotoneres i la reemplaça, temporalment, pel relatiu protagonisme d’homes procedents d’una heterogenia menestralia vilatana, menestralia de la qual s’havien sabut membres els “cotoners” amb berguedanes i telers dels anys 1830s i 1840s. I foren alguns d’aquests menestrals amb negoci propi al marge del cotó els que, propulsats per la dinàmica que generà el cop de timó Progressista, avalaren la política dels convenis col·lectius cotoners, i en garantiren -més amb la legitimitat que simbolitzaven que amb els poders executius de què disposaven- la seva aplicació.

El que vull fer notar és que, conegut el perfil de gènere i sociològic del primer treball fabril sallentí, resulta impossible explicar determinades opcions d’organització laboral sense atendre també al paisatge polític vilatà i general del Bienni Progressista. Si la conjuntura de crisi general i revolta Matinera dels últims anys 1840s havia pesat, de ben segur, en la decisió patronal de reclutar homes dels decadents llinatges “cotoners” abans que dones, el major protagonisme comunitari de menestrals i plebeus durant els anys 1854-1856 degué influir,

---

¹¹⁸ AMSa, Lligall 223/Estadística: “*Padrón General de 1836*” [1835] (carrer del Cos, 44, casa d’Antoni Obradors i Ponsà [213]; carrer del Cos, 55, casa de Marc Arderiu [99]; carrer del Cós, 70, casa d’Anton Sorribas [125]); Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comerç en lo any 1833...” (1833-1834); Lligall 784/Documents Antics: “*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*” (11-01-1841) [vegeu aquest mateix Capítol a propòsit de la relació entre valors contributius absoluts i jerarquia contributiva en el cas d’aquesta font]; Lligall 784/Documents Antics: “*Copia exacta de los Repartos de Contribuciones y demás Impuestos... verificados en esta villa durante el año de 1840*”. Altres casos confirmen aquesta tendència: el del regidor Jaume Illa, qui el 1852 havia pagat per la possessió d’una casa al carrer de Santa Cristina 202,5 rals (Amillament de 1852); un únic Jaume Illa és al Padró de 1835-1836, “serraller” de 32 anys i fill d’un “paraire”; també un únic Jaume Illa contribuí el 1841, només per comerç-indústria, amb la modesta quota de 73,4 rals.

d'una o altra manera, en l'aparent *passivitat* dels fabricants sallentins a l'hora de substituir el treball filador masculí i subcontractista per treball femení i directament supervisat, aprofitant el relleu de la *mule-jenny* per la selfactina i duplicant l'exemple de Manresa. Un "protagonisme comunitari" o públic que s'endevinà, ben aviat, en la carta amb què els filadors sallentins replicaren els consells patricis, la carta que la premsa barcelonina publicà l'agost de 1854. I un protagonisme que es confirmà la tardor del 1855, just quan les circumstàncies catalanes (l'ofensiva antiobrera desencadenada per Capitània General després de la vaga general) semblaven tornar-se més hostils.

Aleshores, i des de finals de setembre, l'ajuntament "revolucionari" de Sallent féu una sèrie de passos "*para cumplimentar como se requieren las disposiciones del Gobierno de S. M. para el exterminio de los facciosos que tratan de turbar la tranquilidad del Principado*". Amb seguretat, els "*facciosos*" eren els de la partida que Tristany havia aconseguit reunir a Sant Mateu de Bages aquell estiu, "*30 trabajadores de Barcelona y 10 de Manresa*", entre d'altres, denuncià O'Donnell a les Corts amb el propòsit de desacreditar l'obrisme català i justificar-ne la repressió. Els vincles entre carlisme i reclamacions obreres no devien mostrar-se tan indiscutibles als ulls dels treballadors sallentins, que ompliren el sometent cridat per l'ajuntament el 29 de setembre, ajuntament que també es cuidà d'arbitrar un socors municipal "*a los individuos que salieran, puesto que sus posibilidades no permiten a la mayor parte de ellos atender a sus necesidades durante el tiempo que la superioridad determina*". El sentit concret d'aquest socors i d'aquella mobilització plebea (certament, manada per les autoritats) cal buscar-lo, em sembla, en l'acta de la sessió municipal del 9 d'octubre de 1855. La sessió fou convocada per fer pública "*la lista de las dos compañías de la Milicia Nacional [de Sallent] organizadas y reunidas por el Exmo. Cuerpo Provincial con fecha 29 de Septiembre*", és a dir, per anunciar la composició de la Milícia local una vegada aplicades les restriccions "*por ideas o conducta política contrarias a las instituciones vigentes*" que una reial ordre havia reintroduït el 10 d'agost, conseqüència de la política del Capità General de Catalunya, Juan Zapatero, de depurar la Milícia Nacional barcelonina que el juliol s'havia negat a obeir-lo i a esclafar per la força la vaga general obrera. La diputació provincial fou l'encarregada de garbellar la molt nombrosa nòmina de milicians sallentins, i sembla que la retallà notablement, desfent-se dels elements que l'inspiraven menys confiança "política" i que acostumaven a ser menestrals i obrers. Però l'ajuntament de Sallent no hi estigué d'acord (però no encetà un plet amb la diputació sobre competències, com féu el de Barcelona). Senzillament, "*considerando el ayuntamiento que dicha lista se concreta únicamente a determinadas personas, y que de entregar las armas a los sujetos que comprende sería agriar a las demás clases honradas aunque pobres de la población, de acuerdo con el Sr. Comandante Militar de este punto se han reorganizado dichas dos compañías del modo que se ha creído más conducente para la buena armonía pública,*

dando cuenta desde luego a la Diputación Provincial".¹¹⁹ El "*modo más conducente para la buena armonía pública*" devia tenir ben en compte la intensa i extensa tradició miliciana sallentina, ja que d'ençà les jornades revolucionàries del 1835 i durant la primera guerra carlina els batallons locals s'havien omplert de "cotoners", "teixidors" i tota mena de menestrals, com ho testimonia el Padró de Veïns de 1835-1836. I, ahora, el tal "*modo más conducente...*" devia resultar prou diferent del de la diputació, fins al punt que una de les principals partides de derrotats *esparteristes* de la Barcelona del juliol de 1856 s'avindria a entregar-se a la Milícia Nacional de Sallent, que "s'havia manifestat per molt liberal"; Milícia que tractaria els fugitius amb una barreja de generositat i complicitat, tràgicament trencada per l'ordre de Capitania de traslladar-los immediatament a Barcelona i afusellar-los sense judici a Gràcia.¹²⁰ Una pista sobre el que podia voler dir, al Sallent del 1855 i en boca del nou ajuntament, el "*modo más conducente para la buena armonía pública*", ens la pot proporcionar la composició de la "Comissió de Defensa" que el govern municipal nomenà aleshores. La comissió s'havia de cuidar de qüestions com ara el manteniment de les fortificacions de la vila, les recaptacions per sufragar els cossos municipals voluntaris, la "vigilància pública"..., i encara que deia tenir en el punt de mira les escadusseres partides carlines que havien tornat a córrer per la comarca, no hi ha dubte que també constituïa un símptoma d'una determinada percepció d'aquella "*buena armonía pública*". De fet, la comissió informà favorablement sobre el manteniment de les dotacions de la Milícia Nacional local que existien abans d'aquell mes de setembre. El fabricant Tomàs Viladomiu era en aquesta "Comissió de Defensa". També hi era Valeri Muntanyola.¹²¹

El nom i cognom "Valeri Muntanyola" s'associava estretament, al Sallent d'aleshores, amb un llinatge familiar "cotoner" que havia anat de cap a caiguda des dels anys 1830s. Valeri Muntanyola havia estat el cap "cotoner" d'una unitat residencial que el 1833-1834 havia pagat

¹¹⁹ Totes les citacions literals: AMSa, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessions de 16-09-1855, 29-09-1855 i 09-10-1855. La denúncia d'O'Donnell sobre la partida de Tristany (el 10 de novembre de 1855 a les Corts): vegeu Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. II, ps. 116-119. Sobre la reial ordre de 10 d'agost de 1855 i les actuacions de la diputació provincial revisant la composició de la Milícia Nacional en diversos municipis (inclosa Barcelona, on el Capità General Zapatero ja havia iniciat una depuració dels comandaments): també Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. II, ps. 208-222.

¹²⁰ "Cotoners" i artesans sallentins massivament integrats en la Milícia Nacional dels 1830s: AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (la columna "*Observaciones*", que detalla -en algunes parts del Padró- la condició de "urbano" o "miquelet" de l'empadronat); Capsa 2.205/Milícia Nacional (1833-1838). L'episodi dels fugitius de la derrota d'esparteristes i radicals a la Barcelona de l'estiu del 1856, la seva rendició a mans de la Milícia Nacional de Sallent i els posteriors afusellaments a Gràcia (28 de juliol de 1856): Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. II, ps. 519-523 (d'on copio la citació literal); també: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, ps. 166-168.

¹²¹ Els membres de la "Comissió de Defensa": AMSa, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessió de 16-09-1855.

per la propietat de 3 berguedanes; el 1835-1836, als 56 anys, Valeri convivia amb la seva esposa, els seus fills Josep i Isidre Muntanyola i Santamaria (de 30 i 24 anys respectivament, ambdós "cotoners"), i l'esposa i els fills del primer, "cotonera" l'esposa i els dos nens fills de Josep homònims de l'avi, ambdós Valeri Muntanyola i Claret (2 anys d'edat el més gran i 6 mesos el petit). Aquest Valeri Muntanyola no podia cap ser altre que el Valeri Muntanyola que el 1842 conservava un obrador de filar i teixir cotó al carrer de Sant Esteve (segons la *Guía de Forasteros...*), i el Valeri Muntanyola que el 1841 pagava una contribució extraordinària per indústria i comerç ben modesta (77 rals). Del tal Valeri Muntanyola ja n'he parlat a propòsit de les dificultats terminals de la Trenta-sisena de paraïres, de la majoritària i irremeiable decadència dels que es mantingueren dins la corporació postgremial fins l'última hora; l'hem vist -a Valeri-signant, el 1846, la venda emfitèutica d'un patrimoni immobiliari que la corporació ja no podia costejar.¹²² Així doncs, en el modest cotoner per compte propi de tradició "paraïre", en el Valeri Muntanyola cap d'una família extensa i "cotonera", conflüen dues trajectòries col·lectives ben específiques del Sallent del segon terç del segle XIX: la trajectòria del cotoner manual *independent* abocat a la liquidació (cap Muntanyola fou censat per la Junta de Fàbriques el 1850), i la d'aquest mateix tipus social que, malgrat la seva sort, conservava molt del prestigi comunitari acumulat a la vila prefabril dels anys 1820s i 1830s, i el feia valer en una conjuntura favorable (1854-1856) demostrant que la desaparició d'una determinada forma social d'indústria cotonera no comportava, automàticament, la desaparició dels comportaments vilatans i de les expectatives polítiques que havien teixit molts dels seus protagonistes. És a dir, la presència de Valeri Muntanyola -i d'altres- entre els membres de la "Comissió de Defensa"¹²³, el 1855, testimoniava que l'erosió econòmica i patrimonial d'una nombrosa menestralia cotonera (fins al punt de la proletarització) havia anat molt per davant del seu afebliment públic, de la seva degradació política en el si de la comunitat vilatana. La qual cosa, com he dit, havia de tenir algun efecte respecte de les tipologies i cultures laborals que es consolidaren a la mitja dotzena de fàbriques cotoneres sallentines durant la dècada dels 1850s (la dècada de l'arribada de la selfactina i de l'avenç del teler mecànic). A les fàbriques cotoneres

¹²² AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (carrer del Raval de Sant Esteve, 13; casa de Valeri Muntanyola [490]); Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833..." (1833-1834); *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 95-96; AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*" (11-01-1841). Valeri Muntanyola, la Trenta-sisena de Sallent i la venda emfitèutica del patrimoni d'aquesta (amb la participació de Muntanyola): vegeu les notes 74 d'aquest mateix Capítol.

¹²³ La Comissió incloïa altres membres amb un perfil sociològic que s'endevina proper al de Valeri Muntanyola; per exemple, Pere Coca, molt probablement un "forner" de 19 anys el 1835-1836 (Pere Coca i Bosch), fill primogènit de pare "forner" (Víctor Coca) i germà gran d'un futur filador de fàbrica (P. Màrtir Coca i Bosch)).

sallentines i, també, en altres fàbriques d'altres llocs, en altres localitzacions de l'emergent cotoneria mecanitzada catalana.

* * *

L'any 1857 els dos germans Muntanyola i Claret, els dos homònims de l'avi Valeri, s'empadronaren a Vilanova i la Geltrú (Garraf). Ambdós superaven per poc la vintena d'edat, i devien acabar d'aterrar al Garraf perquè s'estaven, probablement rellogats, a casa del "mariner" vilanoví Pau Ferret i Balaguer, a l'anomenat Camí Gran a tocar de la platja. Què hi feien els germans Muntanyola i Claret a Vilanova i la Geltrú? Breument: proletaritzar-se (si abans no ho havien fet ja a Sallent). Segons una nòmina del personal elaborada per la mateixa empresa, el març de 1859 hi havia dos Valeri Muntanyola ("primero" y "segundo") entre els teixidors mecànics de Josep Ferrer i Companyia, la firma vilanovina batejada el 1849 al barri de la Marina i que ben aviat s'havia posicionat al capdamunt del cotó català. Els Muntanyola i Claret no es mourien de Vilanova i la Geltrú durant les dues dècades següents, i el 1873 reapareixerien en el Padró vilanoví, encara "teixidors" i encara -és clar- "naturals de Sallent".¹²⁴ Però el viatge dels Muntanyola a Vilanova constituïa només la part visible d'un iceberg de grans proporcions, d'una exemplar migració col·lectiva d'homes i dones procedents de la manufactura sallentina que creuaren mitja Catalunya per treballar, equipats amb el seu *know-how* cotoner, a les fàbriques noves de trinca del Garraf.

Equipats amb el seu *know-how* cotoner..., i equipats també amb les cultures laborals filadores i teixidores, i amb les estratègies i ambicions comunitàries, que ells mateixos havien forjat i preservat al Sallent dels darrers vint-i-cinc anys.

6.5. Dones i *mules* a la filatura de Reus i comarca (1840s-1860s)

En molts sentits, la filatura cotonera de la ciutat de Reus i la seva comarca extensa, entrada la dècada dels 1850s, s'endevina una contraimatge de la coetània filatura sallentina. De la filatura sallentina i també, doncs, de la filatura que he descrit per a la cotoneria barcelonina. Una contraimatge, però, que no inclou els arsenals tecnològics, ja que a mitjan segle la filatura de Reus i el seu *hinterland* -territori de màquines *mules* (*mule-jennies* i selfactines)-s'assemblava força, tecnològicament parlant, a la seva homònima sallentina. Les diferències, com mostraré, tenien a veure sobretot amb aspectes organitzatius i d'impacte social i, en la línia

¹²⁴ Els germans Valeri i Valeri Muntanyola i Claret a Vilanova i la Geltrú: vegeu les fonts a Albert GARCIA BALANÀ (2000): "Els altres "Misteris" de Vilanova...", p. 132.

de l'argument de William Lazonick, constitueixen una demostració, també a Catalunya, que hi podia haver "més d'una manera de fer anar una *mule*". Si les diferències de gènere i d'organització laboral a peu de màquina entre les filatures sallentina i manresana eren tan rellevants com les divergències de les respectives històries tecnològiques, les primeres eren tant o més acusades entre la filatura de Sallent i la de Reus i rodalies, mentre que les segones hi resultaven, en canvi, prou més moderades.

Les conflictives jornades del juliol de 1854 a penes es deixaren sentir a les filatures cotoneres del Baix i l'Alt Camp, a la regió governada per la cotoneria reusenca. De fet, els representants de 14 societats d'ofici reusenques -amb els teixidors de cotó al capdavant- feren públic l'agost de 1854 un manifest en què condemnaven sense embuts els atacs barcelonins contra les filatures equipades amb selfactines ("*el hacha destructora sólo pueden blandirla los envidiosos del trabajo nacional, pues el silencio de los talleres es la miseria, la muerte, de la clase obrera*") i en què advocaven per tal que el canvi polític no degenerés, a la ciutat, en "*el divorcio entre el fabricante y el operario*".¹²⁵ Albert Arnavat ha explicat en la seva tesi doctoral que el tal divorci no es produí, essencialment per la força combinada del nou ajuntament Progressista -encapçalat per Joan Martell, el molt popular alcalde Demòcrata i antic Centralista- i de la ben arrelada associació local dels teixidors a mà, força medidora i força obrera que culminaren en el conveni col·lectiu teixidor signat el desembre de 1854. Mentrestant els treballadors o treballadores de la filatura reusenca -que el 1853 sumava més de 20.000 fusos de màquines tipus *mule*- no donaven cap senyal de vida pública, i -en paraules d'un futur líder de l'obrerisme local- ignoraven "*los planes de los emisarios llegados de Barcelona*".¹²⁶ Josep Benet i Casimir Martí no han detectat cap episodi reusenc a propòsit de l'anomenat "conflicte de les selfactines" (oposadament, per exemple, al cas de Sallent), i tot just una única i confusa informació sobre la resta de filatures d'aquesta regió cotonera meridional.¹²⁷ Alhora, cap dels testimonis contemporanis que escrigueren sobre el Reus menestral i cotoner de mitjan segle XIX esmentà l'existència d'una societat d'ofici o de mútua protecció de filadors/es de cotó, per bé que homes com el republicà Josep Güell i Mercader o el patrici Andreu de Bofarull

¹²⁵ El manifest de les societats obreres reusenques (08-08-1854) el publicà *El Liberal Reusense* (Reus) en el seu número de 12-08-1854, i el copio d'Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, p. 158 (nota 75).

¹²⁶ Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 158-160 (Joan Martell i Domènech, l'associació de teixidors i el conveni col·lectiu de 1854) i ps. 282-285 (Joan Martell, de líder Centralista i Demòcrata a alcalde de Reus durant el Bienni Progressista); Pedro GRAS BELLVER (1882): "El Bienio Democrático", a *El Eco del Centro de Lectura* (Reus), 10-04-1882 [citat a Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, p. 159 (nota 76)].

¹²⁷ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 362 (la crema del Vapor Carreras a Valls, segons informà el *Diario de Barcelona* de 20-07-1854 (1854/201), un episodi del tot singular a la regió i del qual no resulten gens clars els motius).

n'enumeraren més d'una dotzena. Albert Arnavat, en el recompte de les 15 vagues que ha pogut documentar per al conjunt de la indústria reusenca entre 1851 i 1868, no en presenta cap ni una en què participessin filadors o filadores de cotó.¹²⁸ Breument: al Reus dels anys 1850s hi havia milers de fusos de filar cotó però no hi semblava haver-hi els filadors (i filadores) que, a la manera de Sallent o Barcelona, els governessin.

Quines eren les claus explicatives d'aquesta *invisibilitat* del treball filador fabril reusenc? O, més precisament, ¿per què "*mientras en Barcelona se había alterado la tranquilidad pública* [el juliol de 1854], *Reus la disfrutaba pacíficamente*", ben distant dels combats dels filadors barcelonins i de les rèpliques orgulloses dels filadors sallentins?¹²⁹

6.5.1. D'entrada val a dir que la resposta no sembla tenir gaire a veure amb el rol més o menys central de la filatura del cotó en el paisatge industrial de la comarca extensa que corria des de Reus fins a Montblanc, ni amb les particularitats tecnològiques i cronològiques d'unes filatures força homologables amb les sallentines i barcelonines dels primers 1850s. Certament, la mecanització de la filatura cotonera, la introducció de la *mule-jenny* i després de la selfactina, no havia generat a la ciutat de Reus la mena de mobilització de recursos i d'agitació empresarial que sí que havien conegut les manufactures de Barcelona i Sallent. Per exemple, els 39 "fabricants" que el 1842 tenien alguna relació amb la filatura del cotó a Reus desembocaren, el 1850, en dues úniques i grans empreses filadores. És cert que una porció desconeguda dels "fabricants" de l'any 42 ho devien ser només de torçats de cotó (és a dir, de fils ja filats que es "torçaven" o "doblaven" en espiral per tal d'augmentar-ne la resistència), i que, el 1850, d'aquests fabricants estrictes de fils torçats la Junta de Fàbriques encara en comptà 17 només a Reus. Però sembla indiscutible que la mecanització de la filatura via la tecnologia tipus *mule* comportà, a Reus, una concentració empresarial més acusada (i proporcionalment menys mobilitzadora de capital) del que hem vist a Sallent (i, és clar, a Barcelona). Si el 1841-1842 aquella quarentena escassa de fabricants es repartien 225 màquines berguedanes, només 36 *mule-jennies* (mogudes totes per cavalleries) i més de 14.000 fusos i rodets de tòrcer fil, el 1850 tots els fusos de filar cotó (4.752 de *mule-jenny* i 13.124 de selfactina) eren a mans de dues úniques empreses de creació recent. Els altres fabricants que presentaven connexions amb la filatura del cotó es limitaven, tots 17, a tòrcer fil per fer-lo apte per a la demanda del tissatge local, servint-se d'una màquina de fusta moguda per cavalleries "*que tiene mucha analogía*

¹²⁸ José GÜELL y MERCADER (1866), "Los obreros en Europa", a *La Asociación* (Madrid), 03-06-1866 [citat a Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 178-179]; Andrés de BOFARULL y BROCA (1866): *Anales históricos de Reus...*, ps. 401-404; Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, p. 350.

¹²⁹ La citació literal: Andrés de BOFARULL y BROCA (1866): *Anales históricos de Reus...*, ps. 290-291.

con la throstle” (sobretot per les escasses destreses que exigia al factor treball).¹³⁰ Aquest mapa empresarial de la fabricació del fil de cotó a Reus es consolidaria durant la dècada dels 1850s. Una estadística municipal del 1853 el confirmava: els fusos de filar cotó havien augmentat lleugerament però continuaven en les mateixes mans (5.168 fusos de *mule-jenny* en una empresa i 16.474 de selfactina en una altra), mentre que la resta de fusos (12.568) ho eren de màquines de tòrcer fil mogudes per força animal, aleshores -com el 1850- propietat de 16 fabricants que ho eren fonamentalment de peces de cotó i mescla teixides a mà.¹³¹ Ara bé, que la filatura estricta hagués perdut presència ciutadana i atractiu empresarial en el context del Reus dels anys 1840s i primers 1850s no vol dir que l’aparent replegament s’hagués produït, en la mateixa proporció, en el conjunt de la regió cotonera que Reus capitanejava. Esteve Sairó i la *Guía de Forasteros...*, quan el 1841-1842 sondejaren l’eix territorial Reus-Valls-Montblanc, només trobaren màquines de filar cotó a la mateixa ciutat de Reus, a la vila de Valls i a la fronterera i molt peculiar cotoneria de Santa Coloma de Queralt.¹³² A finals dels anys 1840s i principis dels 1850s aquesta geografia es modificà notablement -és veritat: per poc temps-, de la mà de les *mule-jennies* d’última generació i de les primeres selfactines, que trobaren en els molins del riu Francolí un modest equivalent energètic dels sallents del Llobregat. La Taula 6.7. mostra el desplegament territorial i tecnològic d’aquesta segona encara que breu colonització filadora de les estribacions més tarragonines de la Conca de Barberà i del camí que de Reus a Valls pujava cap a Montblanc. El 1857, segons el cens filador elaborat per Francesc Amorós, el nombre de fusos de *mule-jenny* que corrien al llarg d’aquest trajecte, molt majoritàriament amb força hidràulica, més que triplicava el d’iguals instal·lats a Reus: 2.460 fusos en una filatura de La Masó, 2.040 en una altra de La Plana, 3.240 en tres filatures de Valls, 6.240 en tres del de La Roxela, 1.560 en una al Molí de la Roca i 4.170 en quatre filatures de La Riba (just a

¹³⁰ Els 39 “fabricants” relacionats amb la filatura del cotó al Reus de l’any 1842 (16 fabricants de filats i/o torçats de cotó i 23 fabricants de filats i teixits de cotó): *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 92-93; màquines de filar i fusos de tòrcer al Reus del 1841: Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 464-465 (vegeu en tots dos casos l’Apèndix III.1. d’aquest mateix treball). Fabricants i fusos de filar i tòrcer al Reus del 1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850 (vegeu també la Taula 6.7.). La descripció de les màquines de tòrcer fil corrents a la Catalunya dels anys 1850s: José Oriol RONQUILLO (1851-1857): *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola...*, vol. III, p. 178.

¹³¹ AHCR, Lligall “Estadística 1801-1863”: “Lista de los individuos inscritos en la matrícula de subsidio del corriente año en las tarifas número 2 y 3 y cuyas industrias pertenecen a las clases no agremiables” (14-01-1853).

¹³² Vegeu les informacions que he resumit en l’Apèndix III.1. a partir de Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-465, i *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842); sobre les “peculiaritats” de la cotoneria de Santa Coloma de Queralt, tant o més vinculada a la indústria igualadina que a la reusenca, vegeu les anotacions al peu de la Taula 6.7..

l'entrada sud de la Conca de Barberà). Per contra, la selfactina, força més energètico-exigent que la *mule-jenny*, era patrimoni dels pocs vapors de la regió, i en conseqüència de les dues pioneres cotoneries reusenques i d'algunes imitadores menors amb seu a Valls i Tarragona. En qualsevol cas, la *mule-jenny*, l'energia hidràulica i la renovada demanda de fil del mercat reusenc havien desplaçat -més que eliminat- una part de la fabricació de fil que la berguedana i la vinya havien concentrat, dècades enrere, a la ciutat de Reus. D'alguna manera havia reviscut la fundacional geografia filadora que la Reial Companyia de Filats i els comerciants-fabricants urbans havien assajat a la Catalunya meridional durant els anys d'entresigles. El 1857 gairebé un de cada 10 fusos del tipus *mule* (*mule-jenny* i selfactina) que corrien a Catalunya ho feien a la regió de Reus-Valls-Montblanc (el 8,5% del total català), un percentatge modest però gens menyspreable donada l'encara significativa dispersió territorial del cotó català (el molt cotoner partit judicial de Manresa, per exemple, només acumulava el 1857 el 13% de tots els fusos de *mule-jenny* i selfactina).¹³³

[Vegeu a continuació la Taula 6.7.]

En conseqüència, la mecanització de la filatura amb centre a la ciutat de Reus fou un procés alhora urbà i rural, unificat al voltant d'un únic mercat comprador de fil però també -com veurem- d'unes mateixes pautes organitzatives i d'unes molt semblants cultures del treball. Que l'únic mercat comprador de les noves filatures establertes riu Francolí amunt era la cotoneria reusenca (i en menor mesura, els més modestos fabricants de teixits de Valls) ho demostra el llibre Major de Ferrer Germans, la filatura equipada amb una dotzena de *mule-jennies* (2.520 fusos) mogudes per aigua que el 1849 ja funcionava al terme municipal de La Masó, un petit poble que fregava els 300 habitants i que es troba en el camí de Reus a Valls. Dels 7.335 duros que Ferrer Germans facturà en concepte de venda de fil entre el maig i el desembre de 1850, 4.874 duros (més del 66%) correspongueren a compradors reusencs, fabricants que aleshores es comptaven entre les desenes de titulars de fàbriques i tallers especialitzats en el tissatge a mà de teixits fins i de mescla (cas de Bonaventura Clariana, Josep Martí Òdena, Pere Cailà, Victori Camplà...). La resta de la facturació (poc més del 30%) es repartí entre un estol més nombrós de fabricants vallencs, els mateixos que inicialment havien capitalitzat la cartera de clients de la nova filatura.¹³⁴ D'altra banda, la mateixa estratègia productiva de Ferrer Germans il·lustra bé

¹³³ Totes les dades referents a l'any 1857: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, ps. 471-472 (cens filador elaborat per Francesc Amorós el 1857); vegeu també la Taula 6.7..

¹³⁴ Elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.567/Ferrer Germans: "Mayor de los SS. Ferrer Hermanos. N° 1" (1849-1851); Bonaventura Clariana (2.680,4 duros de fil comprat entre maig i desembre de 1850) posseïa a Reus, el 1850, 300 fusos de tòrcer cotó moguts per cavalleria i 20 telers "senzills"; Josep Martí Òdena (1.813,9 duros), 14 telers "comuns" el 1853; Pere Cailà (307,3 duros), 6 telers "senzills" el 1850; Victori Camplà (71,1 duros entre març de 1849 i abril de 1850), 450 fusos de tòrcer moguts per cavalleria i 38 telers "comuns" el 1853 [dades tretes d'AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850; i d'AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "Lista de los individuos inscritos en la matrícula

TAULA 6.7.:
LA FILATURA DEL COTÓ A LA REGIÓ DE REUS-VALLS-MONTBLANC (1850-1861):
NOMBRE DE FABRICANTS (O FILATURES) I NOMBRE I TIPUS DE FUSOS DE FILAR SEGONS LOCALITZACIÓ

Localització	1850			1857		1861	
	Fabricants [Fil./F i T]	Força Motriu	Fusos de Filar Mule-J Selfact	Filatures	Fusos de Filar (tipus) Mule-J. 1. Selfact. 1.	Fabricants [Fil./F i T]	Fusos Mecànics
P. J. DE REUS Reus	2 [1/1] 17	vapor cavall.	4.752 13.124	3	5.688 189,6 29.396 445,4	5 [1/4]	34.894
P. J. DE VALLS Alcover	1 [1/0]	aigua	2.520	1	2.460 189,2	1 [1/0]	3.100
La Masó				1	2.040 120,0		
La Plana	3 [2/1]	aigua	4.800	4	4.170 126,4	7 [6/1]	11.902
La Riba	3 [3/0]	aigua	3.840	3	6.240 120,0		
La Roxela				1	1.560 120,0		
Molí de la Roca	1 [0/1]	vapor	3.120	3	3.240 124,6	2 [2/0]	6.940
Valls	"var. fabric."	cavall.					
Vila-rodona				1	720 120,0		
P. J. DE MONTBLANC Barberà de la Conca	2 [2/0]	aigua	3.264	8	2.520 120,0	2 [0/2]	1.200
Santa Coloma de Queralt *	"var. fabric."	cavall.	6.000			1 [1/0]	1.000
Santa Perpètua de Gaià *							
P. J. DE TARRAGONA Tarragona				1	4.284 329,5	1 [0/1]	3.400
TOTALS	12 [9/3] i "var. fabric."		28.298 13.124	26	28.638 41.280 (7,4% de 388.650)	19 [11/8]	62.436 (8,2% de 763.051)
(% del Total Catalunya)							

1. Mitjana de fusos per màquina *mule-jenny* o selfactina (el total de fusos de *mule-jenny* o selfactina dividit pel nombre de màquines *mule-jennies* o selfactines).

* He inclòs els municipis de Santa Coloma de Queralt i Santa Perpètua de Gaià (nordest del partit judicial de Montblanc) en la regió cotonera Reus-Valls-Montblanc, per bé que per localització i tradició comercial també se 'ls podria incloure aleshores en el *hinterland* cotoner d'Igualada i la seva comarca (d'ençà el 1850 també en franca decadència). Alhora, la filatura de Santa Coloma de Queralt encara disposava el 1850, segons la Junta de Fàbriques, de 2.218 fusos de màquines berguedanes, amb tota probabilitat un testimoni de l'abundant filatura manual de la primera meitat del segle abans que un arsenal encara aprofitat.

FONTS:

- 1) 1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.
- 2) 1857: Alberto COLUMBRI (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 472 (el cens filador elaborat per Francesc Amorós el 1857).
- 3) 1861: Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, ps. 152-163; el total de "Fusos Mecànics" a Catalunya segons Giménez y Guitied (1861): Jordi NADAL (1975): *El fracaso de la Revolución industrial...*, p. 196.

la força centrípeta del mercat comprador reusenc i la dependència estructural que ben aviat hi adquiriren aquestes noves filatures mecàniques. Ferrer Germans inicià la seva fabricació la primavera del 1849, durant els primers mesos filant ordits i trames de qualitats i números baixos (el preu de venda de la lliura de fil no acostumava a superar els 7 sous), destinats sobretot a compradors vallencs. Però la primavera del 1850 la fabricació de Ferrer Germans féu un salt qualitatiu alhora que quantitatiu: es concentrà en la producció de fils més fins (d'entre 9 i 11 sous la lliura) i simultàniament començà a tòrcer part del fil que filava (a un mínim d'11 sous la lliura), raó per la qual l'empresa hagué de reclutar i "enseñar" treballadores que es fessin càrrec de tòrcer el fil i fer-ne rodets. Tot plegat coincidí amb un augment significatiu del volum de la facturació (d'una mitjana de 472 duros al mes entre març de 1849 i abril de 1850 a una mitjana de 917 duros al mes entre maig i desembre de 1850) i amb la irrupció definitivament hegemònica dels compradors reusencs en la cartera de clients.¹³⁵ Un mercat cotoner com el reusenc, relativament peculiar en el context català per la seva arrelada especialització en la fabricació de mesclades i novetats de cotó que no s'adeien encara amb el teler mecànic [vegeu el Capítol 1], exigia una mena de fils (per la seva relativa finor i/o per una resistència que no anés en detriment d'aquella) que a Catalunya disposaven de ben pocs mercats alternatius. De fet, i segons l'Estadística de Sairó (1841), aleshores la cotoneria de Reus havia estat l'única de Catalunya (Barcelona ciutat al marge) on la fabricació de fils i torçats de cotó de números superiors al 20 havia depassat la de fils i torçats de números més baixos (61.770 lliures de fils i torçats que excedien el número 20 contra 39.050 lliures que no l'excedien). Així doncs, l'estratègia de Ferrer Germans significava una aposta més que decidida pel mercat comprador reusenc, de la mateixa manera que els arsenals de fusos de tòrcer fil que la Junta de Fàbriques adjudicà el 1850 a d'altres filatures de l'Alt Camp i la Conca de Barberà (a La Riba, a Santa Coloma de Queralt) delataven aquest mateix vincle cotoner-comercial.¹³⁶ Sense cap mena de dubte, pels volts del 1850 la cotoneria reusenca i les noves filatures del curs del Francolí formaven part d'un mateix mercat comarcal o regional. Un mercat on es venia i es comprava fil de cotó, on probablement es movien capitals (malauradament, sabem ben poca cosa dels

---

de subsidio del corriente año..." (14-01-1853)]. La Masó quan la dècada dels 1840s: *El Principat de Catalunya al "Diccionario...* (1985), vol. II, p. 128.

¹³⁵ Elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.567/Ferrer Germans: "*Mayor de los SS. Ferrer Hermanos. N° 1*" (1849-1851) (a tall d'exemple, tot el fil que comprà el reusenc Bonaventura Clariana entre juny i desembre de 1850 el pagà a 9,5 sous la lliura, mentre que les partides majoritàries de fil venudes a compradors vallencs abans d'aquella data s'havien pagat a 6,75 i 7,25 sous la lliura); l'arrencada de la secció de torçats: B.570/Ferrer Germans: "*Nota de lo pagado a los que torcían por jornadas*" (28-07-1850/05-01-1851) i "*Libreta de los gastos de hacer Rodetes*" (28-07-1850/05-01-1851).

¹³⁶ El tipus de fil filat i torçat a la ciutat de Reus el 1841 (i la comparació amb les altres filatures catalanes): Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-465. Fusos de tòrcer a les filatures de La Riba...: vegeu la Taula 6.7..

inversors que alçaren aquestes filatures hidràuliques)..., i un mercat pel qual circulaven altres actius cotoners, també els intangibles.

És clar, doncs, que la feina de filar cotó amb màquines *mules* anà a més a la regió durant la dècada 1845-1855. El fet que una fracció significativa dels nous fusos mecànics que reemplaçaven les berguedanes reusenques s'instal·lés fora de la ciutat no canvia substancialment les coses, tampoc en el terreny de les tradicions filadores, ja que -com hem vist- la filatura manual resultava una vella coneguda de moltes famílies de la Conca i rodalies, famílies que al seu torn havien alimentat el creixement demogràfic -i cotoner- reusenc del primer terç del segle. No obstant això, és cert que les dues grans filatures mecanitzades inaugurades a Reus durant els anys 1840s presentaven alguns trets que les diferenciaven de les seves veïnes, el primer dels quals era el volum de la inversió i el model de cotoneria que simbolitzaven. Ambdues, la "*Sociedad Reusense*" establerta el 1843 (el 1854-1855 "*La Manufacturera de Algodón*") i Macià Vila, Prat i Companyia establerta el 1846 (el 1852 "*La Fabril Algodonera*"), apostaren des del principi per l'ús energètic del vapor, per la integració vertical i a gran escala de filatura i tissatge mecànics (i acabats "*La Fabril Algodonera*") i, en conseqüència, per la reducció dels costos d'amortització de l'ambiciosa inversió tecnològica. El 1853 la "*Sociedad Reusense*" declarava fiscalment 5.168 fusos de *mule-jenny*, 28 cardes mecàniques i 40 telers també mecànics. Força més potent des dels inicis -i al capdamunt de les empreses cotoneres catalanes-, "*La Fabril Algodonera*" declarava 16.474 fusos ja de selfactina, 72 cardes mecàniques, 190 telers també mecànics, 279 de "*comunes*" o manuals i una completa secció de tints i acabats.¹³⁷ Això és el que explica que les *mule-jennies* de la "*Sociedad Reusense*" i les selfactines de "*La Fabril Algodonera*" fossin, si fem cas del cens de Francesc Amorós, de dimensions semblants a moltes de les seves homònimes sallentines i barcelonines, màquines que fregaven els 200 fusos per unitat entre les *mule-jennies* i que superaven els 400 fusos per unitat entre les selfactines (vegeu la Taula 6.7.). És a dir, *mule-jennies* i selfactines de grans proporcions, màquines que exigien mercats segurs -o interns- per a la col·locació de la major quantitat d'un mateix fil que produïen, però que alhora abaratien l'estructura de costos per fus de filar. I també *mule-jennies* (i selfactines) que a Barcelona i Sallent eren governades exclusivament per homes, en el cas de les primeres per raons que semblaven tenir alguna cosa a veure amb el diferencial de força física intergènere (donada l'exigència d'arrossegar a força de braços el carro dels fusos). Certament, com es pot comprovar en la Taula 6.7., aquestes no eren les *mule-jennies* i les selfactines que corrien a les filatures hidràuliques de la cotoneria meridional (amb l'excepció de Ferrer Germans de La

¹³⁷ AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "*Lista de los individuos inscritos en la matrícula de subsidio del corriente año...*" (14-01-1853); la cronologia de les raons socials de les dues empreses reusenques: Andrés de BOFARULL y BROCA (1866): *Anales históricos de Reus...*, ps. 398-399; Pere ANGUERA (1982): *Economia i societat al Baix Camp...*, ps. 49-62.

Masó). Filatures de fase dependents d'una força motriu pobra i irregular, aquestes cotoneries no disposaven ni dels incentius empresarials ni de les garanties energètiques com per jugar-se-la amb màquines de gran cilindrada; la seva posició en el mercat més aviat convidava a la relativa flexibilitat productiva que afavorien les *mules* més petites (120 fusos les *mule-jennies* i al voltant de 300 les selfactines), màquines aparentment més adequades per a la capacitat d'esforç d'una dona.

Ara bé: tot i aquestes diferències rellevants en el pla de l'estructura empresarial i del matís tecnològic -que convé esmentar-, els perfils i les pràctiques laborals filadores resultarien calcades en les filatures urbanes i en les rurals. De fet, seria en aquelles cotoneries estructuralment i tecnològicament més properes a les sallentines (o a les més grans de les barcelonines) on s'afirmarien amb més contundència uns contingents i uns sistemes de treball antagònics als que he descrit per a Sallent, uns contingents orfes d'homes adults i uns sistemes mancats d'equips (masculins) de subcontractistes preufetaires.

6.5.2. Si pel que fa al canvi tecnològic, les diferències entre la filatura reusenca i la filatura barcelonina o la sallentina resultaven molt menors, més imperceptible resultava encara el contrast a propòsit de l'existència d'una tradició sindical en les respectives cotoneries. De fet, Reus fou des dels anys mateixos de la Revolució Liberal una de les capitals catalanes de l'activisme obrer institucionalment organitzat, probablement l'única plaça comparable -per les proporcions i l'impacte social- amb la vitalitat sindical dels treballadors manuals barcelonins. En el Capítol 1 ja he retratat la presència pública i la capacitat de pressió dels teixidors de vels reusencs dels últims anys 1830s i primers 1840s, presència i capacitat de pressió que cristal·litzaren en els convenis col·lectius avalats per l'ajuntament de 1837 i 1843. També hi he explicat la progressiva reconversió estrictament cotonera de molts d'aquests teixidors de vels, la seva retirada del treball seder -des de principis de segle- per concentrar-se en el tissatge de teixits a mà només de cotó (mocadors i altres). D'aquest treball veler que es refeia i trencava les rigideses gremials durant els anys 1830s, sorgí el 1839 la Societat de Mútua Protecció de Teixidors a Mà de la Vila de Reus, legalitzada el 1840 i que degué copiar els estatuts de la de Barcelona. Malgrat les restriccions polítiques de la Dècada Moderada (1844-1854), l'associació reusenca de teixidors de cotó no cessà la seva activitat (igual que la seva homònima barcelonina): el 1849 escollí una nova junta directiva i el maig de 1851 encetà una sèrie de gestions per tal de recuperar el reconeixement legal. El 10 de juny de 1854, aprofitant una escletxa de la més tardana legislació Moderada, es refundava públicament la Societat de Mútua Protecció de Teixidors de Reus, societat que sota la "direcció" de Pere Aleu exercí, durant el primer any del Bienni Progressista, un doble paper de negociadora laboral i d'aliada política de les noves autoritats locals. Per exemple: Pere Aleu i el seu segon, Pere Roig, ocuparen càrrecs d'oficial a la renascuda Milícia Nacional de Reus, una institució que aleshores commemorà la seva

massiva tradició *teixidora* (una altra evidència, doncs, de la vitalitat pública del sindicalisme o treball organitzat al Reus cotoner dels anys 1850s). A principis dels anys 1860s, la Societat de Mútua Protecció de Teixidors deia comptar amb una nòmina que no acostumava a baixar dels 500 socis, amb tota seguretat una majoria dels teixidors que governaven els 710 telers manuals de cotó que Giménez Guitied adjudicà a la cotoneria reusenca del 1861.¹³⁸

Les arrels socials d'aquest activisme teixidor semblaven ser força variades, començant pels molts centenars de telers a mà que havien poblat les fàbriques i els tallers reusencs durant les dècades dels 1830s i 1840s i, és clar, per les destreses específiques que feien del tissatge a mà (sobretot del de teixits fins i/o mescles) una operació molt dependent del factor treball. Ara bé, com en el cas dels teixidors i filadors de fàbrica sallentins, aquell activisme es presentava de la mà d'un contingent teixidor aclaparadorament masculí: els 197 "*operarios*" que "*La Manufacturera de Algodón*" ocupava el 1857 en la seva secció de "*tejidos con telar a mano*" eren, tots, "*varones*", contra cap "*hembra*" ni cap "*niño*"; alhora, i segons una estadística municipal, el mateix 1857 les fàbriques que es limitaven al tissatge a mà de cotó (inclosos alguns fusos per a tòrcer fil) presentaven una elevada taxa de masculinitat: el 90,6% dels actius adults la de Pere Cailà (29 "*varones*" i 3 "*hembras*"), el 82,8% la de Pujol i Guasch Germans (58 "*varones*" i 12 "*hembras*"), el 80% la de Jaume Prius (80 "*varones*" i 20 "*hembras*"), també el 80% la de la Vídua de Segimon i Fill (40 "*varones*" i 10 "*hembras*"), el 75,9% la d'Antoni Suqué (60 "*varones*" i 19 "*hembras*")...¹³⁹ La condició masculina d'aquest treball teixidor reusenc acostumava, a més, a incorporar uns vigorosos antecedents de tissatge domèstic, també en la línia del que he descrit per a Sallent, uns antecedents de treball no-fàbril (subcontractació externa) que encara es perllongaven fins un present ben viu: dels 225 homes adults que el 1851 treballaven per al fabricant de teixits de cotó Canals, Pàmies i Huguet (222 telers manuals i 1.201 fusos de tòrcer fil el 1853), 121 ho feien fora de la fàbrica, dispersos en

¹³⁸ Sobre els teixidors de vels reusencs i els seus convenis col·lectius dels anys 1837-1843, vegeu el Capítol 1 d'aquest mateix treball. Sobre la Societat de Teixidors de Cotó: AHCB, Fons Comercial, B.579/Societat de Mútua Protecció de Teixidors de Reus: Llibre d'Actes (1854-1874): sessions de 10-06-1854 i 13-08-1861 (317 socis voten l'import de la quota setmanal); també: Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 181-184 i, pels anys inicials, Cirilo FREIXA (1869): "La opresión y el Trabajo", a *La Antorcha del Trabajo* (Reus), 01-07-1869. Pere Aleu, sots-tinent de la Milícia Nacional de Reus el 1854-1855, i la presència massiva de teixidors en la història recent de la mateixa institució: Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, p. 285, i Robert VALLVERDÚ MARTÍ (1989): *El suport de la Milícia Nacional...*, vol. I, ps. 251-254 (308 teixidors i cap filador de cotó entre els 1.435 milicians inscrits el 1839). Telers manuals per a teixir cotó al Reus del 1861: elaboració pròpia a partir de Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, ps. 157-158.

¹³⁹ AHCR, Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800 (II)": "*Relación de los Operarios que se ocupan en las fábricas de ésta de La Manufacturera de Algodón*" (07-03-1857); Lligall "Estadística 1801-1863": "*Estado de las fábricas existentes en el término de esta ciudad con expresión de sus dueños, clase de fabricación y número de obreros de cada una*" (23-12-1857).

petits tallers i domicilis; també el 1851 Pere Bover devia fer treballar tants teixidors a casa com a la fàbrica, ja que els primers i els seus ajudants (135) gairebé doblaven en nombre el de telers manuals que declarava de la seva propietat (50 de senzills i 34 de compostos el 1850 i 60 de manuals sense més el 1853); finalment, la mateixa i molt fabril “*La Manufacturera de Algodón*” sumava als 197 “*operarios*” de la seva fàbrica de “*tejidos con telar a mano*” 153 noms masculins més que el 1857 deia “*que ocupa en tejer en Reus*”, suma que l’empresa feia constar en resposta a una estadística sol·licitada per l’ajuntament.¹⁴⁰ Tots aquests factors (inclosa la tradició sindical ja esmentada) es combinaren el febrer de 1851 per produir una de les primeres grans vagues teixidores a la ciutat, vaga que separà dels seus telers, durant setmanes, més de mig miler de teixidors a mà, d’un total variable i incert però que amb seguretat depassava el miler llarg de teixidors per compte d’altri. La vaga, reveladorament, fou protagonitzada pels teixidors a mà que treballaven per als més grans fabricants (Macià Vila, Prat i Companyia; Canals, Pàmies i Huguet; Pere Bover; Pau Segimon...), sovint amb la iniciativa d’aquells teixidors que no havien deixat de ser “domiciliaris” (que, fa la impressió, podien gaudir en grau divers del control dels mitjans de producció). Els motius centrals de la vaga eren dos, altament significatius: d’una banda, la fixació d’una tarifa preufetaire comuna dels teixits a mà, tarifa que es regís per un únic criteri d’estimació del producte-treball; de l’altra, “*el modo y forma cómo debía procederse en el caso de despedir el Fabricante al Tejedor, o de marcharse éste del establecimiento*”. En la primera reclamació es fonien les tradicions “mercantils” dels teixidors-productors *independents* amb les estratègies de defensa col·lectiva que impel·lien la concentració empresarial i la conjuntura recessiva: els teixidors, vist el desgovern i la variació constant en la decisiva qüestió de la llargada de les peces, exigien que els fabricants paguessin per canes (mesura de llargària) i no pas per peces, de tal manera que l’ampli i complex catàleg de teixits reusencs no esdevingués un pretext patronal per camuflar unes retribucions pel mateix producte-treball força heterogènies i amb tendència a la baixa. La defensa col·lectiva d’aquest estol de teixidors més i més dependents d’uns pocs fabricants era al darrere de la segona reclamació, aleshores que la concentració empresarial -també en el tissatge, encara que força menys dràstica que en la filatura- restava valor de canvi a les destreses teixidores i al control teixidor tradicional de l’accés a l’ofici (via el reclutament dels ajudants-teixidors que treballaven amb els teixidors titulars dels tallers o telers). La pressió sindical

¹⁴⁰ AHCR, Lligall “Gremis i Indústria 1600-1800 (I)”, Expedient H.2: “*Arreglo en las cuestiones entre fabricantes y tejedores*” (1851) (relacions nominals dels teixidors que es declararen en vaga (25-02-1851)); Lligall “Gremis i Indústria 1600-1800 (II)”, Expedient 52: “*Nombres y apellidos de los trabajadores que ocupa en tejer La Manufacturera de Algodón en Reus*” (17-08-1857); Lligall “Estadística 1801-1863”: “*Estado de las fábricas existentes en el término de esta ciudad...*” (23-12-1857). Telers que declararen les empreses: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850; AHCR, Lligall “Estadística 1801-1863”: “*Lista de los individuos inscritos en la matrícula de subsidio del corriente año...*” (14-01-1853).

aspirava a reemplaçar els decadents avantatges competitiu del tissatge dispers o domiciliari, ofegats per la renovació productiva i tecnològica i per la concentració del poder de compra en un context de creixement de l'oferta: els teixidors exigien que una "comisión" mixta dictaminés sobre els casos d'acomiadament (o retirada de les comandes a un determinat teixidor "extern") i, sobretot, sobre les condicions en què es pactessin els relleus, a fi i efecte que el sindicat a l'ombra exercís un gens menyspreable control polític del mercat de treball. Ambdues reclamacions foren parcialment ateses en una negociació a tres bandes (fabricants, teixidors i ajuntament) que culminà l'abril de 1851, dos mesos després de l'inici de la vaga, amb la clandestina Societat de Teixidors en un primer pla, demostrant una força comunitària que aniria a més en els anys a venir.¹⁴¹ Tot plegat, mentre el treball filador continuava del tot absent de l'esfera pública reusenca.

En conseqüència, ni els arsenals tecnològics ni una hipotètica feblesa general del sindicalisme cotoner autòcton es poden esgrimir com a arguments per explicar l'absència pública del treball filador al Reus dels anys 1850s. Absència pública en contrast amb la visibilitat recurrent dels filadors barcelonins des de finals dels anys 1840s, o amb el gest d'autoafirmació col·lectiva que publicitaren el centenar escàs de filadors sallentins el 1854. Les preguntes que cal formular-se i provar de respondre em semblen, doncs, força clares. Què feia del treball filador de Reus i comarca, aleshores, un treball socialment *ocult*? Què el diferenciava tan contundentment dels seus iguals de Barcelona ciutat i Sallent, si les filatures de tots tres territoris compartien uns mateixos dissenys tècnics? I les tals diferències, ¿es poden resumir convincentment en un tret principal (gènere, retribucions, antecedents filadors...) o més aviat convé llegir-les relacionadament, com un calidoscopi integrat de *particularitats* reusenques o meridionals?

6.5.3. El fet que la feina de filar cotó amb màquines *mules* (*mule-jennies* i selfactines) resultés una activitat essencialment oculta en la vida pública reusenca dels anys 1850s, ben al contrari dels casos de Barcelona i Sallent, devia tenir alguna cosa a veure amb l'aclaparadora condició femenina d'aquesta ocupació fabril a la Catalunya meridional. És a dir, d'entrada s'endevina una estructura de gènere del treball de filar amb màquina (primer amb la *mule-*

---

¹⁴¹ La vaga dels teixidors de l'any 1851: AHCR, Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800 (I)", Expedient H.2: "Arreglo en las cuestiones entre fabricantes y tejedores" (1851) (particularment la constitució d'una comissió mixta negociadora promoguda per l'alcaldia i amb la participació de set comissionats teixidors), Expedient H.3 (1851) i Expedient 50 (1851-1861); també Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 150-155 (d'on trec la citació literal, de l'acta municipal de 26-04-1851). Sobre el nombre de teixidors a mà i de telers manuals a Reus: el 1850 la Junta de Fàbriques hi havia censat 987 telers "senzills" corrents, 357 de "compostos" i 78 de jacquards, entre 46 fabricants de molt distinta condició; a més hi havia estimat 1.690 telers senzills "*dispersos*" [AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850].

jenny, després amb la selfactina) del tot oposada als contingents abundantment masculins de filadors barcelonins i sallentins. Les evidències sobre la supervivència de les dones filadores de Reus i comarca, quan la *mule-jenny* més potent hi substituï la berguedana, són parcials i incompletes però reveladorament coincidents. D'homes filadors, a la manera del Joan Miralles barceloní o de les desenes de "cotoners" sallentins reciclats a les noves fàbriques, no n'he detectat cap ni un.¹⁴²

La Taula 6.8. il·lustra la composició segons gènere de la força de treball ocupada per "*La Manufacturera de Algodón*" a les seves dues fàbriques reusenques, el març de 1857. Malauradament, les informacions que he pogut localitzar no em permeten afirmar amb tota seguretat quina mena de *mules* feia córrer "*La Manufacturera...*" el març de 1857. Però la hipòtesi més versemblant (també resumida en la Taula 6.8.) apunta que aleshores, a les quadres de filar de la segona cotoneria reusenca, encara hi corrien màquines *mule-jennies*, probablement a tocar de les primeres selfactines que adquirí l'empresa. "*La Manufacturera...*" s'havia constituït com a societat anònima l'any 1855, amb un capital inicial que voltava els 6.000.000 de rals i que corresponia molt majoritàriament als actius heretats de la "*Sociedad Reusense*" (també de Canals, Pàmies i Huguet), edificis i maquinària entre d'altres. Entre aquests actius es devien comptar amb certesa els 5.168 fusos de *mule-jenny* que la "*Sociedad Reusense*" havia declarat el 1853 (els únics de Reus), ja que un nombre molt semblant d'aquests fusos fou el que Francesc Amorós adjudicà a la filatura de Reus el 1857 (en uns anys en que ja cap cotoneria nova de trinca invertia en la compra de *mule-jennies*, sinó exclusivament de selfactines). Sabem que "*La Manufacturera...*" amplià el seu capital per valor d'uns 3.000.000 de rals el mateix any 1857, moment en què degué incorporar les primeres selfactines (que Amorós ja comptabilitzà) alhora que ampliava la seva secció de teixits. Els més de 11.000 fusos de filar "mecànics" que la *Guía Fabril...* de Giménez Guitèd atribuï a l'empresa el 1861 podien ser-ho només de màquines selfactines, però entre els fusos de filar del març de 1857 el més probable és que encara n'hi corressin molts de les més treball-intensives *mule-jennies*. En un testimoni confús, el cronista local Jaume Fort li atribuï, "*antes de 1860*", 20 màquines "*mulequis*".¹⁴³ En qualsevol cas, el cert és que quan Pau Canals,

¹⁴² Per exemple, Robert Vallverdú no ha trobat cap "filador" entre els centenars d'homes que ompliren les files de la Milícia Nacional de Reus durant el Bienni Progressista (1854-1856), contra una majoria de "teixidors": vegeu Robert VALLVERDÚ MARTÍ (1989): *El suport de la Milícia Nacional...*, vol. II.

¹⁴³ Antecedents i cronologia inversora de "*La Manufacturera...*": Andrés de BOFARULL y BROCA (1866): *Anales históricos de Reus...*, p. 398; Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, p. 157; Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 27-28 i 31-32. Els fusos de filar de l'empresa entre 1853 (encara "*Sociedad Reusense*", només equipada amb *mule-jennies* segons la Junta de Fàbriques) i 1861: vegeu la Taula 6.8. i Jaime FORT PRATS (1924-1930): *Anales de Reus desde 1860...*, vol. I, p. 126.

“director” de *“La Manufacturera de Algodón”*, féu arribar a l’alcaldia de Reus l’estadística del nombre, ocupació i gènere del personal de l’empresa, durant els primers dies del març de 1857, hi anotà que *“esta organización apenas ha[bía] variado en los últimos tiempos”* (probablement des del 1855).¹⁴⁴ I *“esta organización”* és la que resumeixo en la Taula 6.8.. A grans trets: una cotoneria mecanitzada (filatura i tissatge) que mobilitzava molt majoritàriament treball femení (que hi fregava el 90% dels actius, incloses les nenes menors de 12 anys), i un tissatge manual -fabril i també dispers-¹⁴⁵ que concentrava el gruix del treball masculí, i en el qual les dones no hi havien posat el peu (més enllà de les feines tradicionalment *femenines* de la preparació). És a dir, una estructura de gènere ben diferent de la de les cotoneries mecanitzades i contemporànies de Sallent i Barcelona, on tant la filatura de *mule-jennies* com els primers telers mecànics constituïen ocupacions aclaparadorament (Sallent) o majoritàriament (Barcelona) masculines.¹⁴⁶ A *“La Manufacturera...”*, la taxa de feminitat a les màquines de filar (el 92,6% si suposem, més que raonablement, que els/les 18 nens/es menors de 12 anys eren nenes, donada la presència quasi exclusiva de noies i dones filadores) i als telers mecànics (el 100%, 74 dones i noies per al doble de telers) sembla situar-se a l’altre extrem de la de les fàbriques de riu sallentines i les seves associacions de filadors i teixidors mecànics atapeïdes de nòmnes masculines. Amb més precisió, la filatura de *“La Manufacturera...”* era, el 1857, el contraexemple del que he explicat de les filatures sallentines de *mule-jennies* i selfactines hidràuliques: 50 dones, noies i nenes hi compartien feina amb només 4 homes -segurament encarregats i supervisors del treball pròpiament filador-, potser els responsables de les tasques més esforç-exigents que demandaven les *mule-jennies* que vorejaven les 200 pues de filar per unitat (per exemple, el retorn a força de braços del carro de fusos).¹⁴⁷

[Vegeu a continuació la Taula 6.8.]

¹⁴⁴ AHCR, Lligall “Gremis i Indústria 1600-1800 (II)”: *“Relación de los Operarios que se ocupan en las fábricas de ésta de La Manufacturera de Algodón”* (07-03-1857) (nota manuscrita del “director” de l’empresa, Pau Canals).

¹⁴⁵ La diferència en el nombre total d’homes treballadors entre la comunicació de 07-03-1857 (263) i la de 11-03-1857 (360) -vegeu la Taula 6.8.- s’explica perquè la primera es circumscriu als homes que treballaven a les dues fàbriques de *“La Manufacturera...”* mentre que la segona inclou els que l’empresa *“ocupa[ba] en tejer en Reus”*, és a dir, els teixidors a mà dispersos o domiciliaris que treballaven per compte d’aquella.

¹⁴⁶ El tissatge mecànic barceloní el 1856 com a ocupació majoritàriament masculina: vegeu Ildefonso CERDÀ (1867): *“Monografía estadística de la clase obrera...”*, ps. 607-609, dades que he resumit en la Taula 2.1..

¹⁴⁷ Segons Francesc Amorós (1857), els 5.688 fusos de *mule-jenny* que aleshores encara corrien a Reus (amb probabilitat a *“La Manufacturera...”*) es repartien entre 30 màquines, és a dir, una mitjana de 189,6 fusos per màquina [vegeu la Taula 6.7.]; d’altra banda, si els 5.168 fusos de *mule-jenny* que la *“Sociedad Reusense”* declarà el 1853 els vinculem amb les 20 màquines d’aquesta mena que Jaume Fort atribuï a l’empresa successora per una data indeterminada entre 1855 i 1859 [vegeu la nota 143], la mitjana és de 258,5 fusos per màquina, encara més a prop de les *mule-jennies* sallentines.

TAULA 6.8.:
 COMPOSICIÓ DE LA FORÇA DE TREBALL DE "LA MANUFACTURERA DE ALGODÓN" SEGONS GÈNERE (1857)
 I ESTIMACIÓ DELS FUSOS DE FILAR QUE L'EMPRESA PODIA FER CÒRRER EL MATEIX ANY

	Composició de la Força de Treball segons Gènere				Totals	%
	Homes	%	Dones	%		
FÀBRICA "A VAPOR"						
Preparació Filatura	7		47			
Màquines de Filar	4	7,4	32	59,3	18	33,3
Màquines de Tòrcer Fil			16			
Preparació Tissantge	2		20			
Telers Mecànics			74			
Maquinistes, Serrallers...	12					
Treballad. de Coll Blanc	11		2			
	36	14,6	191	78,0	18	9,4
					245	100,0
FÀBRICA "A MÀ"						
Preparació Tissantge			61			
Telers a Mà	197					
Tints i Blanqueig	15		2			
Treballad. de Coll Blanc	15				1	
	227	78,0	63	21,6	1	0,4
					291	100,0
TOTALS	263	49,1	254	47,4	19	3,5
					536	100,0
Tots/es els que treballav. per a "La Manufacture..." (11-03-1857)	360	56,8	274	43,2	?	?
					634	100,0

	Fusos de Filar
	M.-J. Selfact. Mecàn
1853 ("Sociedad Reusense")	5.168
1857 (Reus: 3 "Fàbriques")	5.688 29.396
1861 ("La Manufacturera de Algodón")	11.400
1861 ("La Fabril Algodomera")	19.474

FONTS:

- 1) AHCR, Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800 (II)": "Relación de los Operarios que se ocupan en las fábricas de ésta de La Manufacturera de Algodón" (07-03-1857); Lligall "Estadística 1801-1863": "Estado de las Fábricas existentes..." (11-03-1857).
- 2) AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "Lista de los individuos inscritos en la matrícula..." (14-01-1853); Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 472; Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, p. 157.

Menys precises que les de “*La Manufacturera...*”, també les informacions que he localitzat de “*La Fabril Algodonera*” suggereixen amb claredat que a la seva filatura de *mules* mai hi treballaren homes filadors. Només dones. La raó social de la qual sorgí “*La Fabril...*” l’any 1852, Macià Vila, Prat i Companyia (1846), fou una de les empreses pioneres en la introducció de la selfactina a Catalunya, i l’any 1850 ja només filava amb aquesta mena de *mules* (13.124 fusos).¹⁴⁸ Es tractava, si fem cas del cens filador d’Amorós, de selfactines de grans dimensions, gairebé 450 fusos per unitat de mitjana [vegeu la Taula 6.7.], selfactines com les que els filadors masculins governaven segons la lògica de la subcontractació interna a les cotoneries de Sallent o, per exemple, de Vilanova i la Geltrú. El més probable, doncs, és que l’empresa no conegués la *mule-jenny* entre 1846 i 1850, i que durant la dècada dels 1850s, ja com “*La Fabril...*”, consolidés tecnològicament i organitzativament una filatura dissenyada a finals dels 1840s. Els 13.124 fusos de selfactina (i 4.550 de tòrcer fil) del 1850 esdevingueren 16.474 fusos “de filar” el 1853, i 19.474 fusos “mecànics” el 1861; mentrestant, el volum de treballadors i treballadores que depenien directament de l’empresa la confirmaven al capdavant del cotó català, dels 873 “*operarios[as]*” que li atribuï la Junta de Fàbriques el 1850 als 1.350 (inclosos 248 nens/es menors de 12 anys) que declarà el mateix Macià Vila el 1857.¹⁴⁹ A la vista dels resultats d’un registre administratiu del personal ordenat l’agost de 1857, aquests “*operarios*” eren molt majoritàriament dones. Aleshores, i per ordre superior, l’alcaldia de Reus féu arribar a l’empresa 1.091 “*cartillas*” personals a omplir pel personal, tantes com treballadors i treballadores majors de 12 anys. Com que només una minoria foren retornades i pagades pels treballadors, l’empresa auxilià l’ajuntament remetent-li una “*Lista de los trabajadores del vapor de D. Matías Vila*”, un total de 769 noms i cognoms amb els respectius domicilis i anotació de l’estat civil. Fa tota la impressió que els 322 noms que faltaven (fins el total de 1.091 “*cartillas*”) corresponien a teixidors a mà que treballaven per a “*La Fabril...*” però no a la fàbrica (sinó a domicili o en petits tallers): els 279 telers “comuns” declarats l’any 1853 serien només 72 el 1861, però en l’interval l’empresa no deixaria de lliurar feina i retirar-la -segons la conjuntura- a un eixam de teixidors a mà que li eren “externs” (166 d’aquests “acomiadats” el desembre de 1857, quan s’albirava la crisi econòmica del 57-58). En conseqüència, els 769 noms de la relació patronal de 1857 ho devien ser del personal que treballava efectivament a les quadres de l’anomenat Vapor Nou, l’edifici fabril que Macià Vila havia alçat entre 1846 i 1847. I d’aquests 769 noms i cognoms, 608 (el 79,1%) ho eren de

¹⁴⁸ AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Sobre Macià Vila i els orígens de “*La Fabril...*” (1846-1852): Pere BENAVENT DE BARBERÀ (1966): *Macià Vila Mateu...*; Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 28-31.

¹⁴⁹ AFTN, Junta de Fàbriques; Estadística de 1850; AHCR, Lligall “Estadística 1801-1863”: “*Lista de los individuos inscritos en la matrícula de subsidio del corriente año...*” (14-01-1853); “*Estado de las fábricas existentes en el término de esta ciudad...*” (11-03-1857 i 23-12-1857).

dona.¹⁵⁰ És a dir, un percentatge calcat al de la “Fàbrica a Vapor” de “*La Manufacturera...*” també el 1857. Tenint en compte que “*La Fabril...*” disposava de seccions indiscutiblement masculines que no existien a “*La Manufacturera...*” (tres tallers de reparació de maquinària, “*aparatos para dibujos*” ...), d’un nombre encara significatiu de telers manuals instal·lats a la mateixa fàbrica (72 el 1861), i d’un volum de fusos de filar “mecànics” força superior al de “*La Manufacturera...*” (19.474 contra 11.400 el 1861¹⁵¹), sembla més que raonable suposar que entre els 161 homes que el 1857 treballaven a la fàbrica-vapor no hi havia lloc per a la vuitentena llarga d’homes filadors i nois nuadors que -en el més eficient dels casos (i exclosos els nens metxers)- calien per fer anar els gairebé 20.000 fusos de selfactina. Els tals “filadors” i “nuadors” havien de ser, amb tota seguretat, dones o noies. Dones o noies com les que l’any 1871 amb certesa monopolitzaven el treball a la “*sección de hilatura*” de “*La Fabril...*” (encara equipada amb selfactines), i que aleshores protagonitzarien la primera vaga sobre la que he trobat notícia a propòsit de la filatura reusenca de mitjan segle XIX.¹⁵²

Finalment, i encara que molt més modestes que els vapors reusencs, també les filatures mecàniques del curs del Francolí es revelen cotoneries exclusivament femenines. Això és el que he pogut documentar per a la filatura de Ferrer Germans a La Masó (Alt Camp), la que durant els primers anys 1850s disposà d’unes *mule-jennies* més semblants a les de “*La Manufacturera...*” (màquines de 200 fusos o més). La Junta de Fàbriques atribuï a Ferrer Germans, el 1850, 2.520 fusos de màquines *mule-jennies*; Francesc Amorós, el 1857, 2.460 fusos també de *mule-jenny* repartits entre 13 màquines; els llibres de l’empresa que s’han conservat (1849-1851) anoten però la producció de 11 “*máquinas*”, de tal manera que la mitjana de fusos per *mule-jenny* es mouria entre els 190 i els 230. Els mateixos llibres testimonien que el volum salarial d’aquestes màquines equivalia al “*coste de las hiladoras*”, una dona per màquina i treballant a preu fet. La resta del personal de la fàbrica l’integraven també dones o noies (3 als batans, 3 als manuars, 4 a les metxeres, torcedores i aspiadores a preufet...), amb les úniques excepcions dels 3 mossos de les cardes, del “*moso que conduse la caballeriya*” (que probablement feia moure les màquines de tòrcer) i del “*socio Director*”. Els altres pagaments per treball semblen més episòdics, i sovint tenien a veure amb la conservació de les infraestructures que garantien la força hidràulica (“*reparos de edifisios*,”

¹⁵⁰ Totes les dades fins aquí, elaboració pròpia a partir de: AHCR, Lligall “Gremis i Indústria 1600-1800 (II)”, Expedient 52: “*Relación de los operarios de la fábrica de D. Matías Vila que han satisfecho el importe de las cartillas*” (??-08-1857); “*Lista de los trabajadoras del vapor de D. Matías Vila*” (??-08-1857). Teixidors a mà domiciliaris “acomiadats” el desembre de 1857: Lligall “Estadística 1801-1863”: “*Comisión de Operarios de la Clase de Tejidos a Mano de Algodón. Relación nominal de los SS. Fabricantes que han despedido operarios...*” (03-12-1857).

¹⁵¹ Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, p. 157.

¹⁵² *La Federación* (Barcelona), núm. 112 (08-10-1871), p. 3 [secció “*Cuadernos del Trabajo*”]; també Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 353-354.

balsa y acequiya”, “*gastos de los guardas de aguas*”) o amb el manteniment de les màquines de filar (el qual podia incloure des de la feina d’un serraller fins un compte a pagar al constructor de maquinària barceloní Valentí Esparó).¹⁵³ No em sembla excessivament temerari suposar que la composició de gènere del treball filador de Ferrer Germans anunciava, també, la de les altres filatures hidràuliques que vorejaven el Francolí, sobretot perquè riu amunt les *mule-jennies* eren més petites i manejables per dones [vegeu la Taula 6.7.] i la implantació de la filatura de màquines manuals (les *jennies*) hi havia estat més important. D’altra banda, en la majoria d’aquelles filatures les *mule-jennies* s’acompanyaven de màquines de tòrcer fil, un complement de la filatura estricta que hi tenia prou a veure pel que feia a destreses laborals i que -pels nombrosos casos que he pogut documentar- resultava sempre una feina de dones o noies.¹⁵⁴

Alhora que l’absència d’homes filadors durant els anys centrals del segle, a la filatura de Reus també s’hi endevina l’absència, o almenys la feblesa, del model de subcontractació interna en l’organització del treball a peu de màquina. Això, i unes retribucions salarials de les filadores de *mule* que es demostren molt per sota de les dels filadors i les filadores barcelonines, un diferencial territorial que, per exemple, no es donà pas en les mateixes proporcions en el sector masculí i sindicalitzat del tissatge a mà. Amb seguretat, la subcontractació interna no existia a les quadres de selfactines de “*La Fabril...*” a principis dels anys 1870s, i la supervisió directa del treball femení per part d’alguns majordoms masculins i el pagament a jornal s’hi revelaven un sistema organitzatiu arrelat des de feia anys (probablement des dels inicis de l’empresa). Segons informà la premsa obrerista durant el bienni 1873-1874 (tot presentant l’empresa com un paradigma dels abusos patronals a la filatura catalana), les dones que treballaven a les selfactines de 500 fusos de “*La Fabril...*” (és a dir, tan productives com les de Sallent) cobraven “*un jornal de 1,75 pesetas*”. Més que probablement, aquestes “*hiladoras*” exercien en realitat les mateixes tasques que els nuadors o les nuadores en els equips de subcontractistes, ja que el setmanal que resultava d’aquell jornal (al voltant de 40-42 rals setmanals) era més a prop de les retribucions habituals dels ajudants que no pas del que podien retenir per a ells

¹⁵³ AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: “*Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850*” (1850-1851) [particularment les setmanes 1, 2, 3, 16, 18, 26...]; B.570/Ferrer Germans: llibre dels jornals i setmanals del personal de la fàbrica (1850-1851); B.567/Ferrer Germans: “*Mayor de los SS. Ferrer Hermanos. N°1*” (1849-1851) [fols. 56, 61, 68, 71 i 81]. El nombre de fusos de filar: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850; Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 472 (fusos el 1857).

¹⁵⁴ Dones a càrrec de les màquines de tòrcer fil (a més dels casos ja esmentats de Ferrer Germans (1850-1851) i “*La Manufacturera...*” (1857)): AHCR, Lligall “*Estadística 1801-1863*”: “*Operarios ocupados en la fábrica de Vda. de Segimon e Hijo de ésta*” (??-05-1858) (750 fusos de tòrcer fil moguts per cavalleria -i 13 dones solteres- i 20 telers a mà el 1853); “*Estado de las fábricas existentes en el término de esta ciudad...*” (11-03-1857 i 23-12-1857) (les 5 “fàbriques” de “*torcidos de algodón*”, estrictament femenines).

mateixos els o les responsables dels equips preufetaires. La combativa *La Revista Social* (1874) faria de la denúncia de la filatura completament femenina de “*La Fabril...*” un dels seus cavalls de batalla, argumentant que les dones hi cobraven un “salari de misèria” per les feines més feixugues (sobretot nuar els fils que es trencaven mentre la selfactina filava i bobinava el fil automàticament), i que un exigü cos de majordoms i contramestres es responsabilitzava de les poques operacions estratègiques que la selfactina no havia mecanitzat (i que els filadors subcontractistes assumien en altres filatures catalanes).¹⁵⁵ És a dir, si fa no fa una divisió del treball entre gèneres de l’estil de la que suggeria la ja esmentada nòmina de personal de la filatura de “*La Manufacturera...*” el 1857. Els 40 rals setmanals de les “filadores” de “*La Fabril...*” a principis dels 1870s es situaven, doncs, molt lluny del setmanal preufetaire que aleshores podien retenir les filadores de les selfactines de “*La España Industrial*” (Barcelona) (entre 80 i 100 rals), i molt lluny d’entre els 90 i 110 rals setmanals que aleshores ingressaven, nets, la majoria de filadors preufetaires barcelonins segons *La Revista Social*. Lluny, menys però també, de l’ingrés net que Ildelfons Cerdà havia atribuït a les primeres filadores barcelonines de selfactina -també preufetaires i responsables de les seves ajudants- feia gairebé dues dècades (entre 49 i 55 rals setmanals el 1856). Tot plegat, res a veure amb les informacions creuades sobre les retribucions mitjaneres dels teixidors a mà de Barcelona i Reus que he pogut localitzar: entre 60 i 78 rals nets setmanals els més ben pagats dels barcelonins el 1856, i entre 56 i 72 rals nets setmanals els reusencs el 1871 (en una conjuntura equiparable a la barcelonina del 1856: just a les portes de la mecanització massiva del tissatge cotoner local).¹⁵⁶

A la filatura de *mule-jennies* de Ferrer Germans (La Masó), el 1850, les filadores hi treballaven a preu fet, i probablement pagaven les seves ajudants, però l’ingrés mitjà per equip (entre 45 i 65 rals les setmanes amb sis dies de feina) quedava lluny del dels equips femenins capitalins (entre 66 i 86 rals), malgrat que aquests es feien càrrec de *mule-jennies* amb menys fusos que les de La Masó. En el més optimista dels supòsits, les filadores de *mule* de Ferrer

¹⁵⁵ Totes les informacions: *La Revista Social* (Gràcia), 23-01-1874; *La Redención del Pueblo* (Reus), 26-08-1873 [vegeu també Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 55 i 354-355].

¹⁵⁶ L’ingrés net estimat de les filadores de selfactina de “*La España Industrial*” a principis dels 1870s: elaboració pròpia a partir d’ANC, Fons “*La España Industrial*”, 10/Justificants de caixa i documents sobre salaris: Salaris (1867-1869); 42 rals setmanals era el que ingressaven, segons la mateixa empresa, les ajudants nuadores de les filadores de “*La España...*” (i més de 80 rals setmanals, de mitjana, les mateixes filadores) [vegeu *Información sobre el derecho diferencial de bandera...* (1867), p. 14 [1866]]. La informació salarial sobre els filadors barcelonins el 1874: *La Revista Social* (Gràcia), 23-01-1874 [citat per Miquel IZARD (1978): “Entre la impotencia y la esperanza...”, ps. 31-32]. L’ingrés net de les filadores barcelonines de selfactina el 1856: Ildelfonso CERDÀ (1867): “Monografía estadística de la clase obrera...”, ps. 597-598 [vegeu també la Taula 2.1.]. Els setmanals dels teixidors a mà: Ildelfonso CERDÀ (1867): “Monografía estadística de la clase obrera...”, ps. 609-613 [vegeu també la Taula 2.1.] [Barcelona] i Jaime FORT PRATS (1924-1930): *Anales de Reus desde 1860...*, vol. VI, p. 40 [Reus].

Germans no podien retenir més que entre 25 i 40 rals setmanals, un ingrés que “*el ayudante del mozo de cardas*” (el més jove dels tres jornalers masculins de la filatura) superava de llarg (8,66 rals el jornal o 51 rals la setmana de sis dies laborables). En conseqüència, les jerarquies salarials hi resultaven del tot gènere-determinades, i es corresponien poc amb les jerarquies que Cerdà detectà a la filatura barcelonina el 1856, on filadors però també filadores de *mule-jenny* sobrepassaven les retribucions dels homes cardadors o “xaponers” (i, de molt, les de les dones de la preparació).¹⁵⁷ En qualsevol cas, les sèries salarials de les *mule-jennies* de Ferrer Germans confirmen el menor pes, en una hipotètica jerarquia laboral de la fàbrica de filats, de les primeres filadores de *mule* meridionals respecte de les seves col·legues barcelonines (per no dir dels seus col·legues barcelonins o sallentins), una distància que la selfactina no faria sinó augmentar.

Explicar totes aquestes oposicions entre la filatura de *mules* de Reus i comarca i les seves iguals de Barcelona o Sallent requereix, em sembla, d'un argument que conjugui el perquè de la condició exclusivament femenina del treball filador a Reus i rodalies durant els anys centrals del segle i, alhora, el perquè de l'aparent feblesa laboral i pública d'aquestes filadores -sempre en termes comparatius respecte dels seus homònims (i fins homònimes) barcelonins i sallentins. Anant per ordre, el primer perquè s'endevina una suma de respostes parcials, una combinació concreta de raons socials i tècnico-productives que exclogueren els homes del govern de les *mule-jennies* i selfactines a les grans cotoneries meridionals.

6.5.4. A la ciutat de Reus, a diferència de la vila de Sallent o -a major escala- de la cotoneria barcelonina, la implantació del teler mecànic hi fou un procés lent i sobretot tardà. És a dir, el mercat laboral del tissatge a mà -des d'antic essencialment masculí- es mantingué viu i ben actiu durant gran part del segle XIX. Tal i com he explicat en el Capítol 1, això tingué molt a veure amb la cronologia de la difusió a Catalunya dels telers mecànics per a mesclades, llavorats i altres teixits fins de cotó, precisament el que constituïa el gruix de la fabricació reusenca. De fet, no seria fins la dècada dels 1860s que les principals empreses catalanes del sector s'embarcarien en el canvi tècnic, i fins l'any 1872 que un cronista reusenc anotaria que els teixidors locals “*veían entonces el final de los viejos telares a mano*”.¹⁵⁸ En conseqüència, l'extens ventall de petites i mitjanes empreses teixidores reusenques no cessà de créixer fins almenys la crisi cotonera dels primers 1860s, a remolc del teler més treball-intensiu i de la

¹⁵⁷ Els ingressos de les filadores de Ferrer Germans el 1850: elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: “*Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850*” (1850-1851) [vegeu més endavant aquest mateix subcapítol]. Els ingressos setmanals, a la Barcelona del 1856, de les filadores de *mule-jenny* (entre 52 i 72 rals nets), dels equips que aquestes governaven, i dels “xaponers” o cardadors mecànics (entre 48 i 56 rals): vegeu la Taula 2.1..

¹⁵⁸ Jaime FORT PRATS (1924-1930): *Anales de Reus desde 1860...*, vol. I, p. 99, i vol. VI, p. 81 (la desaparició massiva del tissatge a mà reusenc entre 1879 i 1884).

demanda de robes fines, mocadors i llençols i altres llencereries. Aquesta opció productiva, en bona part heretada de la tradició sedera local, *protegit* per més temps el tradicional mercat de treball teixidor, particularment si fem la comparació amb el cas de Sallent o amb el dels teixidors a mà barcelonins que ens ha explicat Genís Barnosell. A Reus, si fa no fa com a Manresa, el teler manual amortí o impedí la pressió del treball tèxtil masculí sobre les *mules* filadores, *mule-jennies* i selfactines de les noves fàbriques. Els números són força eloqüents. Segons el padró municipal de l'any 1820, aleshores més de 900 homes majors de 16 anys es declararen a Reus "teixidors de vels" (711) o només "teixidors" (192). Això, en un municipi que ja s'acostava als 25.000 habitants, representava el 17,4% dels homes majors de 16 anys que declaraven alguna ocupació, i s'adiu bé amb els 1.090 telers de cotó i els 250 de seda i cotó que l'ajuntament havia censat el 1817. De "filadors", no cal dir-ho, no se n'empadronà cap ni un (però sí de "blanquers", "perxers", "tintorers"...). Passada una generació, a principis dels anys 1840s, els "homes" que treballaven al tissatge reusenc de cotó i/o seda sumaven 1.893, gairebé tants com telers "senzills" (241) i "compostos" (1.612), repartits entre una nòmina que no baixava de la vuitantena de "fabricants". Finalment, el 1857 una estadística municipal comptà 1.611 "varones" (majors de 12 anys) en 60 fàbriques de teixits a mà de cotó o seda, a més del mig miler llarg de teixidors a mà que sabem treballaven per a "La Fabril..." i "La Manufacturera...". És a dir, pel cap baix un 20-25% dels 8.757 "varones" majors de 15 anys que el cens de població atribuï a Reus l'any 1857 (d'un total de 28.171 habitants).¹⁵⁹ Ben lluny de Sallent, a Reus el primer vapor no es cruspí el món dels tallers cotoners equipats amb telers de fusta i plens d'homes i nois.

A la consideració anterior cal afegir-hi una reflexió tecnològica. La tecnologia filadora del tipus *mule* arribà força tard a Reus i comarca, entrada la dècada dels 1840s, quan les primeres màquines d'aquesta mena mogudes per vapor o aigua ja feia alguns anys que corrien a Barcelona i Sallent. I això, fa la impressió, no pas per escassetat de capitals sinó per conveniències productives. Dependents d'un catàleg filador de relativa qualitat i força variat (com convenia a les robes de mescla i altres teixits fins), els fabricants reusencs trobaren menys incentius que els seus col·legues barcelonins i sallentins per llançar-se a l'adopció de la *mule-jenny* mecànica en detriment de la berguedana. Com en totes les filadores mecàniques, també

¹⁵⁹ 1817-1820: Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Economia i societat a Reus...*, ps. 73-76. 1841-1842: Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 468-469; *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 93-94. 1857-1860: elaboració pròpia a partir d'AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "Estado de las fábricas existentes en el término de esta ciudad..." (11-03-1857 i 23-12-1857) i "Lista de los individuos inscritos en la matrícula de subsidio del corriente año..." (14-01-1853) (945 telers manuals de cotó entre 59 fabricants -exclosos "La Fabril..." i la "Sociedad Reusense"/Canals, Pàmies...-, 195 telers manuals de seda entre 8 fabricants, i 52 telers manuals de lli entre 7 fabricants); "Número de habitantes por edades, clases y sexos que existen..." (15-08-1857).

en la *mule-jenny* la sofisticació tecnològica portà, cronològicament, dels fils més *baixos* als fils més *alts*, de tal manera que els fils més fins només es pogueren garantir amb les *mule-jennies* més evolucionades i tardanes (arribades a Catalunya a principis dels anys 1840s).¹⁶⁰ Això, i un mercat consumidor-comprador encara capitalitzat pel teler manual, retardaren la mecanització de la filatura reusenca, i en feren un procés molt selectiu, alhora empresarialment i territorialment. Només un parell de noves empreses ciutadanes densament capitalistes (amb prous recursos com per mecanitzar i integrar verticalment i a gran escala la fabricació de la mena de fils i teixits *propis* de Reus), i aquelles filatures que es pogueren valdre d'una font energètica alternativa com ho era l'aigua (en un context comarcal que encaria les arribades del carbó de pedra, tot i les pioneres entrades pel port de Salou), consideraren atractiva la inversió en *mule-jennies* i/o selfactines.¹⁶¹ El resultat fou que una majoria del capital comercial-industrial de la regió continuà apostant pel tissatge conegut i inalterable, i la nova filatura esdevingué un monopoli a quatre mans a la ciutat ("*La Fabril...*" i "*La Manufacturera...*") i una suma d'unitats relativament aïllades i allunyades a la comarca extensa. De tot plegat se'n derivaren dues conseqüències, menys evidents en els casos de les filatures sallentina i capitalina. Primera: l'interval de temps que transcorregué entre l'arraconament de la berguedana i la consolidació de la selfactina fou, a Reus i voltants, força menor que a Barcelona o Sallent, poc més d'una dècada (1844-1857) contra les dues dècades llargues de la capital o de la vila del Bages (1830s-1860). La qual cosa vol dir que les capacitats i destreses específiques exigides per la *mule-jenny* hi tingueren una curta vida, i amb més facilitat pogueren ser *feminitzades*, perllongant les pautes de treball de les noies amb les berguedanes i avançant les que les selfactines facilitarien encara més. Ras i curt: a Reus i comarca, la *mule-jenny*, la més *masculina* de les màquines de filar d'aleshores, hi tingué una existència tan curta com longeva hi fou la de la berguedana (i prematura la de la selfactina a "*La Fabril...*"). I segona conseqüència: el grau de concentració empresarial de la filatura reusenca dels primers anys 1850s (més de 20.000 fusos del tipus *mule* en mans de només dues empreses ciutadanes el 1853) no tenia igual en la filatura sallentina contemporània (22.348 fusos de *mule-jenny* i contínua entre set empreses el 1850), ni molt menys en la barcelonina. La competència entre empreses filadores locals hi sembla una hipòtesi força improbable, ben al contrari que la fiscalització i el control patronal del mercat de treball sectorial.

¹⁶⁰ Les 36 màquines *mule-jennies* -contra 225 berguedanes- que el 1841, segons Sairó, corrien a la ciutat de Reus eren, totes, mogudes per cavalleries [Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 464-465]. Sobre la sofisticació filadora de la *mule-jenny* arribada a Catalunya: Francisco ARAU (1847): *Tratado elemental de la filatura del algodón...* .

¹⁶¹ Modestes entrades de carbó pel port de Salou ja el 1843-1844 (quan començà a funcionar el vapor de la "*Sociedad Reusense*"): *El Principat de Catalunya al "Diccionario..."* (1985), vol. II, p. 288.

La condició aclaparadorament femenina del treball filador a les *mules* de Reus i el seu *hinterland* devia tenir alguna cosa a veure amb aquestes circumstàncies diferencials, des de les particularitats del mercat de treball teixidor local (que s'assembla al cas manresà) fins l'absoluta hegemonia de les dues cotoneries a vapor de la ciutat. Però -com a Sallent però a la inversa-, el treball exclusivament femení s'intueix una peça d'un mecanisme més complex, d'una cultura del treball manufacturer que, en el cas de Reus, la filatura manual traspassà a la mecànica, una cultura en la qual ni el significatiu control obrer del procés de treball (via per exemple la subcontractació interna), ni les tradicions de pressió i negociació col·lectiva amb els fabricants, hi tenien cabuda. Amb les noies i dones filadores també ingressaren a les noves filatures de la regió un seguit de pràctiques laborals i socials que, certament, s'expliquen per aquella condició femenina però també pels antecedents filadors de la Catalunya meridional. El resultat fou una filatura fabril que, tot i el perfil tecnològic, s'assemblava més, laboralment i socialment parlant, a la seva predecessora de *jennies* i berguedanes que no pas a les seves iguals i contemporànies de Barcelona o Sallent.

L'esmentada feblesa de la subcontractació interna en l'organització del treball de filar amb *mules* a Reus sembla indestruïble, a primer cop d'ull, de l'estructura notablement fabril de la filatura manual comarcal. És a dir, *jennies* i berguedanes filaren a la regió, durant els primers quaranta anys del segle XIX, en unitats productives de dimensions no estrictament "domiciliàries", sovint en veritables fàbriques integrades -sota supervisió "externa" (no pas de familiars o coneguts)- que contrasten força amb el model sallentí del taller cotoner equipat amb tres o quatre berguedanes. Fàbriques com la que els Santacreu havien governat a L'Espluga de Francolí durant els anys d'entresigles, i que he descrit en el Capítol 4. O com les que descriu l'*Almanak Mercantil...* a propòsit del Reus de l'any 1802, quan reparteix les "300 màquines de hilar" [*jennies*] entre 6 "casas que las dirigen y mantienen de su cuenta". "Màquines" que, a diferència dels torns reusencs per a filar lli o cànem ("que por la mayor parte trabajan en las casas"), semblaven físicament concentrades, instal·lades en "algunas fàbricas de hilar algodón de América".¹⁶² Per bé que no puc dir en quina proporció ni per quins motius concrets (pes del capital comercial, de les alternatives tèxtils a la filatura domiciliària del cotó...), el cert és que algunes evidències suggereixen que aquesta lògica fabril no s'atenuà a Reus amb la difusió de la *jenny*/berguedana, contra el que hem vist en els casos de Barcelona i sobretot de Sallent. L'any 1817 l'ajuntament de Reus censà 565 màquines de filar cotó a la ciutat, un total de 52.365 fusos (és a dir, 92,7 fusos de mitjana per màquina, un arsenal en el qual hi devien coexistir les pioneres *jennies* i les noves berguedanes). El metge i liberal reusenc

¹⁶² *Almanak Mercantil o Guía de Comerciantes...* (1802), ps. 269-270; aquestes 300 màquines *jennies* encaixen bé amb una estimació de l'alcaldia de Reus (1804) segons la qual aleshores 1.053 dones i noies treballaven en la filatura i el torçat de cotó ciutadà (contra més de 3.000 dones i noies en la filatura amb torn de lli i cànem) [Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Economia i societat a Reus...*, p. 76 (nota 43)].

Jaume Ardèvol recollí aquesta dada en la seva *Estadística de la Villa de Reus* (1820), i precisà que el nombre de fàbriques i tallers que aleshores “hilaban y torcían algodón” a la ciutat era de 84. Resulta impossible saber quants d’aquests “tallers” es limitaven a tòrcer fil i no disposaven doncs de màquines de filar, però Esteve Sairó estimà que un de cada quatre “establecimientos” reusencs de filats es dedicava només a feines de torçats (1841).¹⁶³ Així les coses, les 565 màquines de filar dels anys 1817-1820 es poden repartir entre 63 “tallers” (el 75% de 84) o, en el pitjor dels casos, entre aquells 84: la primera operació presenta una mitjana de 9,0 màquines per taller o fàbrica, i la segona, una mitjana de 6,7 màquines per taller. En tots dos casos, una mitjana força superior a les 3,9 berguedanes per contribuent que acreditaria la cotoneria sallentina el 1833-1834 (i una mediana de 4), i molt a prop de les 8,1 màquines manuals per fabricant que correspondria a la nòmina de 35 fabricants barcelonins propietaris de *jennies* o berguedanes el 1829. Com en el cas barceloní, el més probable és que la sèrie reusenca reunís valors força dispersos, valors que potser es tornaren més homogenis a mesura que les *jennies* millorades o berguedanes liquidaven definitivament les seves antecessores. En una cotoneria poc acostumada, ja des de principis de segle, a la filatura dispersa i domiciliària, el més normal és que la innovació tecnològica i el finançament de nous actius de capital fix repercutís en una major concentració empresarial. D'altra banda, si el ventall d'oportunitats laborals que Reus podia oferir a les seves dones no igualava en complexitat el de Barcelona capital, i alhora la immigració femenina no cessava de créixer durant el primer quart del segle XIX, els incentius empresarials per “disciplinar” i fer “més constant” la força de treball filadora, descentralitzant-la com havien les gran empreses barcelonines [vegeu el Capítol 4], resultaven menors.¹⁶⁴ La fàbrica de filar cotó que concentrava nombroses berguedanes i noies filadores sota una única i llunyana supervisió masculina en seria la conseqüència. L'exemplifica la que la companyia Camplà, Macias, Camplà i Sunyer feia córrer a Reus a principis dels anys 1820s.

La companyia entre Victorí Camplà, Francesc Macias i Voltas, Josep Camplà i Josep Maria Sunyer i Nadal constitueix un cas paradigmàtic del pes decisiu que el capital especialitzat en la fabricació i comercialització de teixits de qualitat jugà en l'organització i direcció de la filatura reusenca de berguedanes. De tots quatre socis he pogut saber que capitanejaren nissagues de comerciants-fabricants de teixits de cotó i mescla, Sunyer ja abans de la Guerra del Francès (i amb nombrosos corresponsals a la Península i a l'Amèrica espanyola) i els altres

¹⁶³ Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Economia i societat a Reus...*, ps. 75-76 (l'estadística municipal del 1817); Jaime ARDÉVOL (1820): *Ensayo sobre la topografía y estadística de la Villa de Reus en 1820*, ps. 11-12 [vegeu també Pere ANGUERA (1986): *Informes sobre l'economia reusenca...*, p. 136]; Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 464-465.

¹⁶⁴ Sobre el creixement de la immigració femenina durant el primer quart del segle XIX, en particular de les immigrants arribades de les comarques veïnes (Alt Camp, Conca de Barberà...): Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Població i vida quotidiana a Reus...*, ps. 31-33.

tres, amb seguretat, durant les dècades dels 1820s i 1830s.¹⁶⁵ Des de l'any 1819 i durant els primers anys 1820s, tots quatre compartiren el capital d'una companyia centrada en la fabricació de fil de cotó i en l'elaboració de teixits. Però els sistemes organitzatius per fer anar una i altra fase eren ben diferents. La companyia arribà a posseir fins a 36 "màquines de 120 fusos", berguedanes valorades en 135 lliures cadascuna que feien córrer "las filadoras", dones i màquines concentrades a la casa-fàbrica que la companyia tenia llogada a un tal Josep Nogués. Completaven l'arsenal de la filatura un seguit d'actius indiscutiblement manuals ("30 parells de Cardas novas" a 1,9 lliures cadascun, "19 Trascanadoras per torsà lo Cutó filat"...), una tecnologia preparatòria del cotó ben allunyada, per exemple, de les cardes mecàniques ja conegudes a les filatures barcelonines o a les del Llobregat central. En conseqüència, la filatura de Camplà, Macias, Camplà i Sunyer, sens dubte una de les capdavanteres al Reus dels 1820s (on la *mule-jenny* hi era desconeguda), resultava una barreja de centralització fabril i de relatiu retard tecnològic, una i altra cosa fundades en la mobilització i l'aprofitament intensius del treball femení reusenc. Perquè la mena de mobilització -i probablement d'aprofitament- que la mateixa companyia feia del treball teixidor i masculí es regia per una lògica antagònica: a la casa-fàbrica només s'inventariaren 6 telers, per bé que nombroses "pesas blancas comunas" i "cotonillas" en *stock*; però entre la nòmina de deutors a la companyia es comptaven "varios treballadors", amb certesa els teixidors que teixien amb telers propis per compte de la companyia, i alimentaven una secció de blanqueig que aquesta sí que gestionava directament a tocar de la casa-fàbrica. Les 36 berguedanes produïen molt més fil del que podien consumir els 6 telers de 30 lliures, raó per la qual la majoria de telers devien ser a mans d'aquells "traballadors" (i fabricants menors) que "compraven a crèdit" el fil de la companyia.¹⁶⁶ En altres paraules: mentre les dones o noies filaven a la fàbrica (tractant-se de berguedanes, que a Sallent eren patrimoni dels tallers domiciliaris), els homes i nois continuaven -i continuarien-

¹⁶⁵ AHCR, Fons Caixés/Sunyer, Comptabilitat (1679-1887), 26/Vària de comptes (1806-1822): "Nota de lo total resultant se a trobat en lo pasament de balans en la Cumpaia... de los SS. Victorino Camplà, Francisco Macias y Voltas..." (01-03-1819). Sunyer i Nadal, comerciant "*de texidos de mis fábricas*" ("*acolchados*", "*cotonías blancas finas*"...): Fons Caixés/Sunyer, Copiadors (1774-1843), 10/Copiador de cartes (1805-1806): p. ex., carta a Josep Sala i Cané, corresponsal a Múrcia (15-01-1806). Els altres tres socis, "fabricants" de teixits de cotó i mescla a finals dels anys 1830s: nòmines reproduïdes a Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 139 (nota 27) i 147 (nota 43), i a *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 92-94.

¹⁶⁶ Totes les referències: AHCR, Fons Caixés/Sunyer, Comptabilitat (1679-1887), 26/Vària de comptes (1806-1822): "Nota de lo total resultant se a trobat en lo pasament de balans en la Cumpaia... de los SS. Victorino Camplà, Francisco Macias y Voltas..." (01-03-1819) i "Nota que hentrego al S. Joseph Maria Suñé y Nadal, buy dia 1er de Mars de 1822" (signada per Víctor Camplà). La marginalitat i recent introducció de la *mule-jenny* de fusta al Reus del 1841: vegeu la Taula III.1..

teixint com a subcontractistes externs, teixidors dispersos associats a una mena de tecnologia que resultava no gaire menys capital-exigent que la berguedana.

Certament, afirmar que la filatura de berguedanes de la ciutat de Reus fou, entre 1820 i 1840, una filatura força més *fabril* que la seva homònima sallentina i fins que la més canviant filatura barcelonina, només ho puc fer a partir d'evidències parcials o indirectes. La veritat, però, és que cap fàbrica de filats amb berguedanes de la mida de la de Camplà, Macias, Camplà i Sunyer existí al Sallent dels primers anys 1830s (quan la *mule-jenny* hidràulica hi acabava d'arribar), ni a la Barcelona del 1829. I la veritat, també, és que, de nou a diferència del cas barceloní, la majoria dels fabricants de filats reusencs de les últimes berguedanes foren alhora fabricants de teixits. I no pas qualsevols fabricants de teixits, sinó, segons tots els indicis, els més potents de la ciutat, els que a finals dels anys 1830s i principis dels 1840s encapçalaven una extensa nòmina de fabricants-comerciants. Dit d'una altra manera: la filatura de berguedanes s'associaria a Reus amb els majors capitals cotoners locals, un vincle que no s'endevina en la manufactura barcelonina dels anys 1820s (caldrà esperar, per vincular-hi filatura i principals cotoners, a l'arribada de les *mule-jennies* parcialment de ferro i, sobretot, del vapor) ni, encara menys, a la sallentina dels 1820s i 1830s (on foren les contínues primer i les *mule-jennies* després, totes mogudes per aigua, les que captaren l'interès dels majors inversors). Dels 39 "*fabricantes de hilados y torcidos de algodón*" que la *Guía de Forasteros...* censà a Reus l'any 1842, quan la *mule-jenny* encara hi era una raresa [vegeu la Taula III.1.], 23 fabricants (el 60%) ho eren també de teixits de cotó o mescla. D'aquests 23, 17 (o el 73,9%) havien signat el pioner conveni col·lectiu del març de 1837 entre fabricants de teixits i teixidors de cotó, conveni del qual he parlat en el Capítol 1. Per contra, només el 39,5% dels fabricants que només ho eren de teixits -i no filaven cotó- (17 de 43) també havien firmat el tal conveni, que segons els testimonis havia reunit "*a los mayores fabricantes y a sus operarios*". És a dir, els signataris del conveni col·lectiu teixidor (que semblava concentrar els fabricants que controlaven més telers i teixidors a la ciutat) gaudien d'una molt major implantació entre els fabricants que alhora ho eren de filats de cotó que no pas entre els que només ho eren de teixits. Senyal, doncs, que la filatura de berguedanes anava de la mà empresarial dels majors cotoners de la ciutat (els Bové, Camplà, Nolla, Prius..., o el Macià Vila d'abans de "*La Fabril...*"), el que no havia succeït ni a Sallent ni a Barcelona.¹⁶⁷ Les implicacions que d'això es poguessin derivar, pel que feia a l'organització mateixa de la fabricació de fil, es presten -a falta d'informacions concretes- a l'especulació, per bé que

¹⁶⁷ Totes les dades: elaboració pròpia a partir de *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 92-93, i "Nota o estat del arreglo establert per los señores fabricants del art de cotó en la junta celebrada en lo dia 18 de Mars del corrent añ [1837]..." [reproduïda per Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 139-142].

l'exemple de la filatura coparticipada i fabril de Camplà, Macias, Camplà i Sunyer no pot ser menystingut.

6.5.5. Si la filatura cotonera de Reus dels anys 1830s tendia a associar-se amb els fabricants més potents i amb la lògica de la concentració fabril (tot i el seu perfil tecnològic essencialment "manual"), també ho feia amb unes jerarquies laborals dràsticament delimitades pel gènere. A propòsit de la primera constatació, podien haver resultat decisius factors com ara la demanda creixent de teixidors a mà qualificats en un context amb una potent tradició postgremial (el que hauria dissuadit molts potencials cotoners domiciliaris de combinar filatura i tissatge manuals, ben al contrari que a Sallent), o l'indiscutible interès patronal per vigilar de ben a prop la fabricació de fil donades les significatives exigències de finor i torsió de la matèria prima que demandaven els teixits reusencs. A propòsit de la segona, hi tingué molt a veure la mateixa marginalitat del petit taller filador de dimensions parafamiliars, la qual mantingué allunyats els homes de les feines filadores (o de la mena de supervisió a peu de berguedana que els "cotoners" sallentins podien exercir sobre el treball de les seves esposes, filles o germanes). La conseqüència fou una fluïda continuïtat de la naturalesa *fabril i femenina* de la filatura reusenca, en contrast amb el caràcter domiciliari -o descentralitzat- i masculí del tissatge a mà. I també, una relativa absència de la cultura de la subcontractació externa (homes "cotoners" que dirigissin treball filador femení per *vendre'n* la producció a fabricants-compradors), la mateixa que a Barcelona o a Sallent inspirà la cultura de la subcontractació interna que acompanyaria els primers filadors fabrils. A Reus, ni els homes havien conegut, majoritàriament, tallers verticalment cotoners com els sallentins (filatura i tissatge), ni els amenaçava, encara, cap col.lapse imminent del propi mercat de treball teixidor (que els empenyés a pressionar sobre les *noves* ocupacions cotoneres). Això, i la ja comentada longevitat que hi visqué la berguedana, fa més entenedora la Taula 6.9., que il.lustra una de les diferències centrals entre els paisatges filadors barceloní i reusenc de principis dels 1840s: la condició radicalment femenina del treball en el conjunt de la filatura reusenca d'aleshores, i les connotacions que això tenia -per exemple- en el terreny de les jerarquies salarials cotoneres.

Segons les informacions salarials gens arbitràries que recopilà Esteve Sairó, l'any 1841 la mensualitat mitjana (en rals) de les dones ocupades a la filatura de Barcelona constituïa el 63,2% de la mateixa mitjana però masculina. La primera mitjana barrejava l'ingrés preufetaire de les dones filadores capitalines (molt majoritàries en el govern de les *mule-jennies* encara mogudes per cavalleries i també presents en l'incipient filatura a vapor) i les retribucions d'una variada nòmina de treballadores de la preparació prefiladora (dels batans, dels manuars, de les metxeres...). La segona mitjana processava els pagaments als encarregats o supervisors dels tallers i fàbriques de filats i l'ingrés preufetaire del col.lectiu que a peu de màquina ja comptava amb una significativa presència masculina: la dels responsables de les *mule-jennies* a vapor,

acompanyats dels seus ajudants nuadors. Així doncs, la mitjana salarial -forçosament aproximativa- d'aquelles 5.018 dones en què coexistien a parts desiguals les filadores de les velles i les noves *mule-jennies* i les jornaleres de la preparació, representava gairebé les dues terceres parts (63,2%) de la mitjana resultant de sumar els ingressos mensuals d'encarregats, filadors i nuadors i dividir-los pels 650 homes que integraven el contingent. La mateixa comparació, també elaborada amb les dades recollides per Sairó, proporciona una imatge ben diferent en el cas de la filatura de la ciutat de Reus: el salari mitjà de les 1.187 dones a penes hi superava, el 1841, la tercera part del salari mitjà dels escassos 70 homes (equivalia al 39,6% d'aquest). És a dir: mentre a la Barcelona dels primers anys 1840s la feina de filar cotó amb màquina presentava un perfil de gènere progressivament heterogeni, amb la irrupció dels homes en règim de subcontractistes interns i la simultània continuïtat de les dones en les *mules* menys esforç-exigents (tal i com es desprèn de la relativa proximitat entre les mitjanes salarials masculina i femenina), a Reus no hi havia deixat de ser una ocupació exclusivament femenina, associada amb unes retribucions indiscutiblement *femenines* (ja que la distància entre els salaris sectorials d'un i altre gènere hi era molt més acusada). Si a Barcelona la difusió de la *mule-jenny* a vapor i del filador masculí hi estava arrosegant a l'alça -amb tota seguretat- les retribucions de les dones filadores, fent-les menys específicament *femenines*, a Reus la supervivència de la berguedana i la millor salut del tissatge a mà (masculí) hi retardaven una sacsejada laboral com la barcelonina, que predisposés la filatura a considerar formes organitzatives més eclèctiques, tant pel que feia a qüestions de gènere, de preu del treball o d'atribucions obreres sobre el treball d'altris. Entre els 70 homes que Sairó censà a la filatura de Reus el 1841, no hi devia haver cap filador estricte (la xifra equivalia a menys de dos homes treballadors per cada fabricant de filats i/o torçats censat a la ciutat el 1842: no podia incloure més que majordoms o encarregats i potser alguns cardadors o "xaponers" mecànics), com tampoc n'hi haurien a les nòmines fabrils de "*La Manufacturera...*" i de "*La Fabril...*" dels anys 1850s. Un trànsit breu i sobtat, i un vigorós mercat de treball teixidor-masculí local, preservarien gairebé intactes els sistemes de treball de les fàbriques de berguedanes meridionals quan el salt a l'era de la *mule* a vapor, reblant el clau de la condició exclusivament femenina de la feina de filar cotó a Reus, d'uniques retribucions que continuaven molt més a prop dels jornals *femenins* de les feines preparatòries (també les del tissatge) que no pas dels ingressos dels filadors que governaven *mules* en altres punts de Catalunya, i d'una lògica organitzativa que, a l'hora de "fer anar una *mule*", feia de les "*hiladoras*" poca cosa més que nuadores sotmeses a la direcció constant d'una dotació de contramestres.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Totes les dades: elaboració pròpia a partir de Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-469. Sobre la proximitat salarial entre les filadores i les treballadores de la preparació del tissatge al Reus de l'any 1841 (contra la "distància" que les separava a Barcelona): vegeu la Taula 6.9.. El nombre de fabricants de filats i/o torçats a Reus el 1842: vegeu l'Apèndix III.1.. L'absoluta marginalitat de

[Vegeu a continuació la Taula 6.9.]

Així doncs, quan la *mule-jenny* a vapor desembarcà a Reus, pels volts del bienni 1843-1844, la filatura del cotó hi era, indiscutiblement, una sortida laboral reservada a les dones, una col·locació ja acusadament fabril però també *oposada*, organitzativament i salarialment, al tissatge a mà més o menys “dispers”, la col·locació tèxtil reservada als homes. Aquesta associació entre gènere femení i treball fabril havia esdevingut fins una imatge pública, com es pot comprovar en els nombrosos romanços i fulls volants reusencs sobre les “xinxes” (o noies) de les “fàbriques” de filats de la ciutat, contra la imatge domiciliària i aliena a tota supervisió externa que transmeten dels “velés” o teixidors a mà.¹⁶⁹ Fa la impressió que la col·locació “fabril” de les seves dones havia arrelat com una opció preferent per a moltes famílies encapçalades per homes teixidors, ja que la feina que es conservava preferentment domèstica o localitzada en petits tallers era el tissatge estricte, mentre que les feines preparatòries d’aquest en mans de dones (debanar, ordir...) també tendien a ser concentrades i centralitzades en les fàbriques dels majors fabricants (a Reus, el 1841-1842, hi havia només 21 “*máquinas* [noves] *para devanar*” però 77 “fabricants” de teixits de cotó i/o mescla, o 119 “*máquinas para urdir*” i 79 “*establecimientos*” titularitat d’aquells¹⁷⁰). Aquest binomi, dones a la fàbrica i homes al teler sovint domèstic (o “extern” al “fabricant”), no constituïa sinó la perllongació i adaptació urbana de les estratègies per maximitzar ingressos de les famílies pageses de L’Espuga de Francolí cotonera d’entresegles, quan la fàbrica de filats de Rovira i els Santacreu havia esdevingut una alternativa i un complement a les feines tradicionalment femenines que preparaven el camí cap al matrimoni (sobretot a les feines estacionals pageses i al servei domèstic). Llegida la literatura sobre la centralització productiva en el cotó prevapor, no resulta gens sorprenent que en un context amb una potent tradició tèxtil-artesana masculina i amb no poques oportunitats pageses (Reus i el seu Camp durant la primera meitat del segle XIX), la “fàbrica” hi nasqués i s’hi consolidés com un espai essencialment femení, tant o més que per

---

la feina de filar cotó entre els homes de Reus i comarca a finals dels anys 1830s: l’únic “filador” (contra els 138 “teixidors”, 13 “claveters”, 11 “paraires”...) que Pere Anguera ha trobat entre els 771 “carlins” identificats al Camp de Tarragona per al període 1833-1837 [Pere ANGUERA (1995): *Déu, rei i fam...*, ps. 230-233].

¹⁶⁹ Sobre les “xinxes” de Reus: vegeu l’exemple que cita Josep FONTANA (1988): *La fi de l’Antic Règim...*, p. 372 (les “cobles” publicades a Reus el 1873). També he pogut consultar: “Fet y Dit, o l’Casament d’un Velé (Escrit per un ciutadà esfursat)” (Reus, Estampa i llibreria de Joan B. Vidal, 1854) [AHCR].

¹⁷⁰ Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 468-469; *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 92-93. Sobre les distintes lògiques “domèstiques” del tissatge a mà (teixidors propietaris del teler i del local on treballaven, teixidors propietaris del teler però obligats a pagar lloguer pel local on treballaven, teixidors no propietaris del teler però que “pagaven un lloguer” per l’ús d’aquest -sovint, una retenció del pagament preufetaire que els corresponia-...), vegeu Genís BARNOSELL (1999): *Orígens del sindicalisme...*, ps. 117 i ss., i Miquel IZARD (1978): “Entre la impotencia y la esperanza...”, p. 35.

TAULA 6.9.:
 VOLUMS I MITJANES SALARIALS [RALS/MES] SEGONS GÈNERE DEL TREBALL ADULT COTONER (1841):
 COMPARACIÓ A PARTIR DE LES INFORMACIONS RECOLLIDES PER E. SAIRÓ SOBRE BARCELONA I REUS *

	** % Mecan.	"Oper." Total Sal.	Homes (adults) Mitjana	"Oper." Total Sal.	Dones (adultes) Total Sal.	Mitjana
Barcelona (p. jud.)						
Filatura	84,9	650	177.314	272,8	100,0	63,2
Tissatge	0,5	9.473	2.077.530	219,3	100,0	42,7
Reus (ciutat)						
Filatura	13,8	70	14.230	203,3	100,0	39,6
Tissatge	0,0	1.893	391.890	207,0	100,0	33,9

* No he inclòs el cas del partit judicial de Manresa perquè resulta impossible desagregar les berguedanes i *mule-jennies* sallentines de l'elevat nombre de màquines contínues (226) que aleshores corrien a la resta del partit judicial, el pes de les quals camufla -donades les seves particularitats tècniques- la implantació de la *mule-jenny* i dels homes filadors a la cotoneria de Sallent.

** Percentatge de màquines de filar *mule-jennies* sobre el total de màquines de filar, o de telers mecànics sobre el total de telers.

FONT:
 Elaboració pròpia a partir de Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-469.

raons tècniques, per motiu de la subordinació estructural de les dones en la gestió dels patrimonis -materials o no- familiars. Testimonis com el del republicà reusenc Ramon Pallejà, qui recordà la seva infantesa (1868) en “una modestíssima casa pairal del carrer de Sant Josep baix”, propietat del germà gran del pare que també hi residia, primogènit que havia heretat de l’avi “*llur ofici de teixidor de seda i cotó i dos bocins de terra que eren seus*” (“treballava de pagès quan estava mancat de feina de teixits”) mentre les germanes “treballaven a la fàbrica”, no s’endevinen ni anecdòtics ni excepcionals.¹⁷¹ Esforçats en preservar i fins millorar la seva salut en tant que teixidors *independents*, molts caps de família reusencs degueren veure en la “fàbrica” de filats (potser a mans del mateix fabricant que els donava feina) una oportunitat *natural* per a les dones joves de la unitat familiar, també atesos els antecedents filadors i fabrils dels territoris veïns, els que més dones per casar havien aportat al Reus del primer terç del segle.¹⁷² El cas recorda força el que Tessie P. Liu ha explicat a propòsit dels teixidors domiciliaris del Choletais francès, i de la seva sistemàtica decisió de “proletaritzar” les filles “*in wage work in the shoes and needle trades*” per tal de facilitar la continuïtat del taller domèstic i estrictament teixidor a mans dels fills.¹⁷³

Reforça aquesta hipòtesi el buidatge de l’estat civil declarat per les 608 treballadores del Vapor Nou de “*La Fabril...*” el 1857, i algunes altres informacions d’aquest estil, que demostren el pes aclaparador que les dones solteres i les noies joves tenien en les nòmimes femenines de les cotoneries reusenques, en una proporció que sembla portà fins a l’extrem l’argument d’Enriqueta Camps sobre la curta durada de les carreres fabrils femenines a la Catalunya de mitjan segle XIX. Nou de cada 10 treballadores majors de 12 anys de “*La Fabril...*” el 1857 eren solteres: 545 (el 89,6%), contra 57 casades (el 9,4%) i 6 vídues (l’1%). Òbviament, res a veure amb la centralitat dels casats (el 66,4%) entre els 161 homes majors de 12 anys del mateix Vapor Nou, però també relativament lluny del perfil més equilibrat d’altres nòmimes cotoneres i femenines catalanes coetànies (cas de les fàbriques manresanes o dels vapors de Vilanova i la Geltrú, on els percentatges de dones casades sobre el total de dones majors de 14 anys no acostumaven a baixar del 25-30%). Certament, entre les solteres de “*La Fabril...*” el 1857 hi podia haver dones que fregaven la trentena o l’havien complert, però devien ser poques, almenys si ens guiem per les taxes de celibat al Reus del mateix any, o per

¹⁷¹ Ramon PALLEJÀ VENDRELL (1935): *Crònica de Reus...*, p. 9 [el subratllat és meu].

¹⁷² La condició essencialment femenina -i amb arrels filadores-cotoneres- de la immigració procedent de les comarques veïnes establerta a Reus el 1820: Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Població i vida quotidiana a Reus...*, ps. 31-33 (les dones representaven el 63,4% dels veïns nascuts a pobles de l’Alt Camp i censats a Reus el 1820, o el 69,2% dels veïns nascuts a pobles de la Conca de Barberà).

¹⁷³ Tessie P. LIU (1994): *The Weaver’s Knot...*, ps. 238-249 (els apartats “*The Different Fates of Weaver’s Sons and Daughters*” i “*Interpreting the Power of Fathers and the Sacrifice of Daughters*”).

les edats que declararen les treballadores -totes solteres- de la fàbrica de torçats i teixits de la Vídua de Segimon i Fill el 1858 (10 tenien entre 16 i 22 anys i només 3 entre 25 i 35 anys).¹⁷⁴ En conseqüència, el treball fabril i femení reusenc de mitjan segle semblava seguir les pautes marcadament prematrimonials, i de subordinació a l'autoritat de pares o germans, que hem vist entre les filadores de L'Espluga de Francolí dels anys d'entresegles. Això podia fer que la capacitat de pressió laboral i actuació col·lectiva de les treballadores fabrils (filadores-nuadores, teixidores mecàniques...) resultés encara més limitada del que suggeria la seva estricta condició femenina, donades les particularitats del context industrial reusenc.

[Vegeu a continuació la Taula 6.10.]

Tal i com també he resumit en la Taula 6.10., de les 545 dones majors de 14 anys i solteres que el 1857 treballaven a la cotoneria a vapor de "*La Fabril...*", 175 compartien el primer cognom i l'adreça (carrer i número) amb alguna altra -o altres- treballadora soltera de la mateixa fàbrica (o almenys això declararen a demanda de les autoritats). És a dir: amb tota seguretat compartien feina a les mateixes quadres una vuitantena de cohorts de germanes solteres, concretament 70 parelles, 9 trios i 2 quartets de solteres amb igual cognom i adreça. Certament, l'exigència de compartir cognom i domicili deixa fora alguns vincles familiars de primer grau, cas del binomi mare-fill/a (sempre que la mare no declarés el cognom del marit, com d'altra banda acostumava a passar) o d'aquells familiars de primer grau que haguessin deixat de compartir domicili. Alhora, però, es tracta d'un criteri d'identificació familiar que em sembla difícilment discutible i rebutjable, sobretot pel que fa al descobriment de pares-fills/es solters/es i de germans/es també solters/es. Així, 187 de les 545 treballadores solteres de "*La Fabril...*" compartien llinatge i domicili amb alguna altra dona de la fàbrica, però només 28 d'aquelles els compartien amb algun dels 161 homes. És a dir, el 34,3% de les treballadores solteres comptaven amb *parentes corresidentes* (germanes o mares, potser cosines o tietes) a la fàbrica, i el 5,1% d'aquelles, amb *parents corresidentes* (germans o pares, potser cosins o

¹⁷⁴ Elaboració pròpia a partir de: AHCR, Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800 (II)", Expedient 52: "*Relación de los operarios de la fábrica de D. Matías Vila que han satisfecho el importe de las cartillas*" (??-08-1857) i "*Lista de los trabajadores del Vapor de D. Matías Vila*" (??-08-1857); Lligall "Estadística 1801-1863": "*Operarios ocupados en la fábrica de Vda. de Segimon e Hijo de ésta*" (1858). L'argument d'Enriqueta Camps: Enriqueta CAMPS CURA (1996): "Women textile workers..."; també Genís BARNOSELL, Enriqueta CAMPS, Albert GARCIA... (1994): "Ocupación, productividad y salarios...". A Manresa, el 1862, el 26% de les 643 dones majors de 14 anys que treballaven a les fàbriques cotoneres de la ciutat tenien més de 25 anys [Llorenç FERRER ALÒS (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo...", p. 214]. A Vilanova i la Geltrú (una població on la mitjana d'edat de les dones al casar-se fou, el 1860-1865, de 22,7 anys), el 50% de les 46 treballadores majors de 14 anys del vapor d'Amigó i Moncunill (1862) declarava tenir més de 24 anys, i el 22% més de 29 anys (l'altra 50% declarava entre 15 i 24 anys). Taxa de celibat a Reus el 1857: el 22% de les dones majors de 20 anys (1.882 de 8.562) es declararen solteres, *versus* el 26,4% (2.009 de 7.608) dels homes també majors de 20 anys [AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "*Número de habitantes por edades, clases y sexos...*" (15-08-1857)].

* Vídua de Segimon i Fill, fabricant de teixits de cotó, havia declarat 20 telers manuals i 750 fusos de tòrcer fil moguts per cavalleries el 1853. Els 30 homes majors de 16 anys de la llista del 1858 eren qualificats, tots, de "tejedor" [es].

FONTS:

Elaboració pròpia a partir d'AHCR, Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800 (II)", Expedient 52: "*Relación de los operarios de la fábrica de D. Matías Vila que han satisfecho el importe de las cartillas*" (??-08-1857) i "*Lista de los trabajadores del Vapor de D. Matías Vila*" (??-08-1857); Lligall "Estadística 1801-1863": "*Operarios ocupados en la fábrica de Vda. de Segimon e Hijo de ésta*" (1858).

tiets). I això quan la *ratio* dones/homes adults en la nòmina de 1857 era 3,8 (608 dones/161 homes), és a dir, força per sota del 6,7 que resulta de dividir el percentatge de les solteres *amb parentes* a la fàbrica pel percentatge de les solteres *amb parents* (34,3/5,1). Breument, doncs: la xarxa familiar com a mecanisme de reclutament fabril semblava operar a “*La Fabril...*” amb prou més intensitat entre dones que entre dones i homes. Com si es tractés de dos mercats de treball interns segregats en funció del gènere però també de la pertinença familiar, les dones solteres tendien a presentar moltes més connexions de parentiu amb les dones que no pas amb els homes del Vapor Nou (també en termes proporcionals a la composició de gènere de tot el personal adult), mentre que els homes solters en presentaven més amb els homes que amb les dones (tot i que aquestes multiplicaven gairebé per quatre el total d’homes). Fa la impressió que al Reus dels anys 1850s, l’accés a la gran fàbrica cotonera (i al treball de filar amb *mule*) continuava regint-se per una lògica poderosament determinada per les conveniències i jerarquies de grups familiars no específicament fabrils, a la manera dels pagesos de L’Espluga i les seves filles filadores. Això explicaria la profusió de grups familiars femenins a l’interior de “*La Fabril...*” i alhora que els vincles de parentiu entre aquests i el personal masculí del vapor hi fossin, en canvi, escassos (personal masculí que es concentrava en les feines més organitzatives i en les més físiques -supervisió, maquinària, dibuixos i acabats...-, les que garantien majors i més constants salaris). Però, així les coses, ¿de quins grups familiars procedien doncs la immensa majoria de treballadores -i filadores- de “*La Fabril...*”? ¿i què aporta aquesta pertinença a l’hora d’explicar la “invisibilitat pública” d’aquelles treballadores i filadores?

6.5.6. La meua hipòtesi, ben difícil de confirmar directament i documental, és que un contingent molt significatiu de les treballadores de “*La Fabril...*” -i també de “*La Manufacturera...*”- procedien de grups familiars encapçalats per teixidors manuals, molts dels quals, probablement, treballaven per a la mateixa empresa, a la fàbrica però sobretot a tallers dispersos o domiciliaris. Convé recordar que l’any 1857 “*La Fabril...*” feia treballar més teixidors a mà fora del Vapor Nou (322, 166 dels quals foren “acomiadats” temporalment a finals d’any) que homes majors de 14 anys a la mateixa fàbrica (161), i que “*La Manufacturera...*” “*ocupa[ba] en tejer en Reus*” gairebé tants teixidors (153) com “*varones*” treballaven aleshores a les quadres de telers manuals del seu Vapor Vell (197). Això, és clar, a més del miler escàs de teixidors a mà que també el 1857 es repartien pel mig centenar llarg de “fàbriques” de teixits de la ciutat, moltes de les quals no ocupaven més d’una vintena de “*varones*”. Si fem cas de la nòmina que la Vídua de Segimon i Fill comunicà a l’alcaldia el 1858, en aquestes més modestes fàbriques de teixits a mà les xarxes familiars intergènere hi eren més vigoroses que a “*La Fabril...*”, de tal manera que la minoria de noies que hi treballaven torçant cotó o preparant el tissatge acostumaven a compartir llinatge amb algun dels teixidors: de les 13 dones solteres que aleshores torçaven fil de cotó a la fàbrica de

Segimon i Fill, 8 compartien el primer cognom amb algun dels 30 teixidors a mà, i 4 d'aquestes també el domicili (significativament, amb teixidors que com elles també eren solters, mentre que en els altres casos es tractava de teixidors casats, és a dir, d'homes que probablement ja havien abandonat la llar paterna on encara devien viure-hi les seves germanes solteres).¹⁷⁵ Un esquema molt semblant podia vincular les treballadores fabrils de "La Fabril..." i els seus nombrosos teixidors a mà, sobretot tenint en compte que el tissatge físicament descentralitzat ja no arrossegava les feines preparatòries o *femenines* (el que estalviava la força de treball de dones o noies a peu dels telers familiars), i que la progressiva saturació del mercat de treball teixidor (ben perceptible quan les crisis conjunturals de 1849-1851 i 1857-1858) feia menys prescindibles els ingressos que les filles o germanes poguessin aportar a la unitat domèstica. És amb aquesta imatge al cap, em sembla, que cal llegir el que succeí a la cotoneria de Reus els estius del 1854 i el 1855.

Segons la crònica del contemporani Pere Gras, el juliol de 1854, poc després de la destrucció de les màquines selfactines a Barcelona, fou la col.laboració entre el nou alcalde de Reus (el Demòcrata Joan Martell) i la mai enterrada Societat de Teixidors la "*que pudo disolver algunos grupos que en ademán hostil se colocaron frente a La Fabril Algodonera*". Amb certesa l'episodi tingué alguna cosa a veure amb el que ressenyaria l'acta de la direcció de "La Fabril..." el 19 d'octubre de 1854: Macià Vila i els seus homes jutjaven "*en estado satisfactorio de tranquilidad*" la situació a Reus, "*pues el acuerdo y buena inteligencia que reina entre fabricantes y operarios demuestra que se disfruta de buena paz y confianza, que tiene [la direcció] fundados motivos para creer que se mantendrá, aun cuando se turbe el orden en otros puntos*"; conseqüència d'aquesta reflexió, la direcció de "La Fabril..." decidia posar-hi també de la seva part, i aprovava una donació de 50.000 rals -a fons perdut- "*a favor del nuevo ayuntamiento constitucional de ésta*" (l'ajuntament presidit per un antic Centralista i recent conspirador republicà, emblema plebeu, com Martell). Aquest pactisme -per interposició- entre l'associació local de teixidors a mà i les grans cotoneries reusenques aviat s'amplià a "*La Manufacturera...*", qui atengué una primera crida municipal "*en auxilio prestado a los tejedores pobres*" i després impulsà -com "La Fabril..."- el conveni col·lectiu del teixit a mà signat a la ciutat el desembre de 1854.¹⁷⁶ En *retorn*, el sindicat de teixidors havia

¹⁷⁵ AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "*Operarios ocupados en la fábrica de Vda. de Segimon e Hijo de ésta*" (1858); compartien cognom i domicili: Catalina Borràs (22 anys), Teresa Borràs (25) i Vicenç Borràs (23) (Sant Roc, 36); Francesca Sanjuan (18) i Pau Sanjuan (22) (Deubajes, 22); Josepa Rovira (35) i Joan Rovira (25) (Sant Ramon, 7).

¹⁷⁶ La crònica de Gras: Pedro GRAS BELLVER (1882): "El Bienio Democrático", a *El Eco del Centro de Lectura* (Reus), 10-04-1882; l'acta de "La Fabril..." de 19-10-1854: Pere BENAVENT DE BARBERÀ (1966): *Macià Vila Mateu...*, p. 65. Sobre Joan Martell, Centralista el 1843 i conspirador republicà entre 1848 i 1854: vegeu Albert GARCIA BALANÀ (2001): "Patria, plebe y política...". "*La Manufacturera...*", el donatiu als sense feina i el

firmat el manifest reusenc del mes d'agost condemnant “*el hacha destructora*” que la patuleia barcelonina havia desencadenat aquell juliol, i, sobretot, no mouria un dit durant els mesos següents per tal que la dinàmica catalana de meteòrica sindicalització (que fins atrapà col·lectius com el de les treballadores cotoneres manresanes) arribés també a altres contingents de treball cotoner reusenc. Ni societat local de filadors/es, ni sindicat de teixidors/es mecànics, ni societat d'ofici dels jornalers/es de la preparació (totes les quals existiren a Sallent i, és clar, a Barcelona). És a dir, precisament les especialitzacions cotoneres que a Reus eren patrimoni de “*La Fabril...*” i “*La Manufacturera...*”, i que es conservaven -o desplegaven- com a feines exclusivament femenines.

Però aquest no seria l'últim servei de la Societat de Teixidors de Reus en la conjuntura revolucionària de 1854-1856. La primera setmana de juliol del 1855, la Societat féu de Reus l'única gran ciutat catalana on no es seguí la vaga general obrera encetada a Barcelona el dia 2. Resposta dels treballadors fabrils barcelonins -amb els filadors al capdavant- al ban antisindical del Capità General Juan Zapatero (21 de juny de 1855), la vaga general resultà tot un gest de força d'un ampli calidoscopi de feines i societats obreres, des de les més combatives fins les més discretes. A Reus, però, n'hi hagué prou que els dirigents dels teixidors a mà (sovint des de l'autoritat que els conferien els seus càrrecs a la Milícia Nacional) pactessin amb els grans fabricants la continuïtat de la comissió mixta del teixit manual, per tal que ningú cridés a la vaga general. L'alcaldia del Demòcrata Martell avalà el pacte (que contravenia l'esperit del ban de Zapatero), i immediatament oferí a les autoritats superiors, pel què convinguessin, la Milícia reusenca, ja que “*el ayuntamiento abraza la íntima convicción de que en Reus no se alterará lo más mínimo el orden público con motivo de los acontecimientos de Barcelona, no obstante de ser otro de los grandes centros de fabricación que existen en el Principado*”.¹⁷⁷ El llibre d'actes de la Societat Mútua de Teixidors de Reus demostra que, durant els últims mesos de l'any 55 i els primers del 56, quan la repressió militar colpejava l'obrerisme català, la tal comissió mixta (o “*Junta Mixta*”) funcionava ininterrompudament i ambiciosament (discutint qüestions com ara el criteri que havia de regir el setmanal teixidor a cobrar cada dissabte: si les peces ja acabades o, com esgrimien molts teixidors, també les canes de les peces a mig teixir). Vigorosa i ben viva, l'associació de teixidors a mà es veia amb forces, el març de 1856, de designar una comissió “*para que pase a Tarragona a instalar si se puede la asociación de trabajo, y al mismo tiempo dar instrucciones según las telas que*

---

conveni col·lectiu del teixit a mà (29-12-1854): Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 106-107 i 159-160.

¹⁷⁷ La Societat de Teixidors a Mà, l'alcaldia de Joan Martell i la no celebració de la vaga general obrera a Reus (juliol de 1855): Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 161-167 (la citació literal és a la p. 164); vegeu també, a les ps. 390-392, la còpia literal del manifest “*A los Obreros de Barcelona*” que “*Varios obreros reusenses*” [?] publicaren en el Progressista *La Corona de Aragón* (Barcelona) el 13-07-1855, condemnant la vaga general.

se elaboran en aquella ciudad". O l'hivern de 1857-1858, en plena crisi econòmica que paralitzava la fabricació i amb Zapatero i el govern Moderat collant ben dur l'esquerra política catalana, el sindicat reusenc de teixidors era considerat per l'alcaldia l'únic interlocutor a l'hora de reclutar "50 hombres de los que están vagando para ocuparlos al trabajo"; i era capaç de forçar que la comissió mixta sortís de Reus amb el propòsit de "revisar las fabricaciones de fuera [fetes per fabricants de Reus], como es el Vallés o Igualada, al efecto de ver si la paralización de Reus era motivo de trabajar menos precio en estos sitios señalados que en este de Reus"; i no s'estava d'ordenar als seus "Sres. Comisionados de la Clase de Tejidos de Algodón... que inviten a los socios a su cargo que sobre todo no intenten a trabajar a menos precio, porque podría resultar un mal incurable a la clase".¹⁷⁸ Resumint: si el Bienni Progressista havia estat l'escenari de la indiscutible consolidació organitzativa i política del sindicalisme dels teixidors a mà reusencs (malgrat que el màxim de telers en funcionament ja havia quedat enrere), també ho havia estat de l'absoluta absència pública i política del treball de filar amb màquines *mules* o de teixir amb telers mecànics (tot i que el nombre d'aquelles i d'aquests es disparà entre el 1852 i el 1857). I, reveladorament, les empreses que major predisposició havien demostrat a l'hora d'entendre's amb la Societat local de Teixidors a Mà, i que més protagonisme hi tingueren ("*La Fabril...*" i "*La Manufacturera...*"), eren les més interessades en aquella absència i en les seves implicacions laborals.

Fa la impressió que la força col·lectiva dels teixidors a mà i l'absència d'aquesta entre les filadores de *mule* i les altres treballadores fabrils foren, al Reus dels anys 1850s, les dues cares d'una mateixa moneda. És a dir, que la primera *contribuí* a la segona, i que, sense aquesta, aquella hauria estat potser menor, o almenys encara més treballósament guanyada. Als teixidors a mà -i més si treballaven en locals i/o amb telers de la seva propietat-, menystenir les condicions fabrils de les seves hipotètiques filles o germanes solteres a canvi d'un cert reconeixement patronal de les pròpies pretensions de negociació col·lectiva, podia semblar-los una bona cosa. De fet, els podia semblar que la potencial pervivència com a teixidors-productors més o menys *independents* (sobretot respecte de l'organització del treball, encara farcida de Sants Dilluns i d'altres "indisciplines" prefabrils¹⁷⁹), just quan l'ofici començava a saturar-se, resultava massa valuosa com per arriscar-la amb el contrapes d'un activisme femení i fabril que "*La Fabril...*" o "*La Manufacturera...*" podien interpretar com el senyal d'una ofensiva obrera local a gran escala. Sobretot si tenim en compte la naturalesa d'aquest treball

¹⁷⁸ Totes les referències i citacions: AHCB, Fons Comercial, B.579/Societat de Mútua Protecció de Teixidors de Reus: Llibre d'Actes (1854-1874): sessions de 12-02-1856, 27-03-1856, 07-10-1857, 30-01-1858 i 10-06-1858.

¹⁷⁹ Ritmes de treball irregulars entre els teixidors a mà reusencs i catalans: *Reus en el bolsillo, o sean, sus costumbres...* (1851); Albert GARCIA BALANÀ (1996): "Ordre industrial i transformació cultural...", ps. 106-107; Genís BARNOSELL (1999): *Orígens del sindicalisme...*, ps. 126-131.

filador i fabril, particularment si es tractava de dones i noies de famílies teixidores: un treball amb una carrera fabril força curta (com delata el pes de les solteres a “*La Fabril...*”); un ingrés femení que tant contribuïa al pressupost familiar com preparava el matrimoni (en una ciutat que el 1857 havia reduït significativament l’excés de dones que tenia el 1820¹⁸⁰); un *nou* mercat de feines fabrils que impedia o retardava una major “disponibilitat” femenina per al tissatge tradicional. Tot plegat podia dissuadir molts teixidors d’encoratjar les seves filles o germanes -corresidents per pocs anys- a plantejar alguna mena de pols amb el mateix fabricant de qui ells rebien el fil i la feina. Els mateixos teixidors reusencs que, segons testimonis contemporanis, havien llençat les seves esposes i filles contra els cobradors del dret de portes restablerts el gener de 1851, desencadenant un dels més grans motins populars que la ciutat conegué durant el segle.¹⁸¹ Ni tan sols aquesta connexió entre expectatives materials plebees i protesta informal i “espasmòdica” protagonitzada per dones, recurrent en les comunitats prefabrils, s’endevina en cap dels episodis que tingué lloc a la cotoneria de Reus d’ençà la inauguració del primer vapor, el 1843-1844, i fins el 1868. Mentrestant, no cal dir-ho, els jornals fabrils segons ocupació i actiu adult tendiren a perdre terreny en relació amb els iguals barcelonins, i la subcontractació interna del treball filador hi continuà com una modalitat organitzativa aliena o forastera. El 1870, Climent Bové, dirigent filador i barceloní de les acabades d’estrenar *Tres Classes de Vapor*, en retrataria, per oposició, la situació d’arribada: “*En Reus, por ejemplo, en la que se levantan fábricas de proporciones escandalosas, en las que están metidas las mujeres en sus calabozos donde se las tiene 14 o 15 horas para ganar 8 o 10 miserables pesetas cada semana [entre 32 i 40 rals], con las que es imposible se llenen las atenciones de una familia.*” Poc a veure, segons Bové, amb “*las poblaciones cuyos hiladores están asociados, sin que puedan vanagloriarse de atravesar un presente muy lisonjero. Villanueva conserva un prudente espíritu de asociación, trabajan menos horas y ganan más que las otras poblaciones indicadas; lo mismo en Sallent, en la que no se explota tanto a los hombres.*”¹⁸²

¹⁸⁰ La part del cens de Reus del 1820 que s’ha conservat (aproximadament el 80%) registra 9.366 homes i 11.155 dones (les dones hi eren el 54,4%) [Jordi ANDREU SUGRANYES (1985): “La dinàmica de la població reusenca...”, p. 243]. El 1857, en canvi, les dones ja només sumaven el 52,5% de tota la població municipal (14.811 de 28.171), coincidint amb un reflux de la immigració femenina soltera arribada des de les comarques veïnes [AHCR, Lligall “Estadística 1801-1863”: “Número de habitantes por edades, clases y sexos...” (15-08-1857); Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Població i vida quotidiana a Reus...*, ps. 31-34].

¹⁸¹ Una exhaustiva descripció del motí contra els consums del 1851, i de la participació que hi tingueren les dones: Albert ARNAVAT (1992): *Moviments socials a Reus...*, ps. 95-103.

¹⁸² Discurs de Climent Bové durant el Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola (AIT), el juny de 1870 a Barcelona: *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, p. 3 (21-06-1870).

*

*

*

6.5.7. A la filatura de *mule-jennies* mogudes per aigua de Ferrer Germans, a La Masó (Alt Camp), les màquines de filar hi eren governades per dones, les quals treballaven a preu fet i més que probablement pagaven una o dues ajudants. Un dels llibres de l'empresa, datat el 1850, fa referència al "*coste de las hiladoras*", una per cadascuna de les 11 *mule-jennies* que fregaven o superaven els 200 fusos per unitat. Durant les 35 setmanes que transcorregueren entre la primera de maig de 1850 i la primera de gener de 1851, l'empresa retribuï les seves filadores a preu fet, un únic preu de 3,5 quartos (o 0,41 rals) la lliura "de fusadas" filada (és a dir, totes les filadores filaven el mateix tipus de fil). Tenint en compte l'envergadura de les *mule-jennies* (les iguals barcelonines exigien, a més del filador, un ajudant nuador i un ajudant metxer), el més probable és que cada filadora tutelés una noia nuadora i una nena que alimentés l'entrada de metxa (informació que el llibre de pagament no proporciona). Aquesta hipòtesi encaixa força bé amb els volums salarials que perceberen les filadores durant la segona meitat de l'any 1850, salaris que cal considerar "bruts" (incloses les parts corresponents a les ajudants). Eliminades les màquines i filadores que filaren més i menys, he retingut les cinc màquines amb fabricacions intermitges, i d'aquestes, les 10 setmanes en què filaren i cobraren més (pressuposant que es tractava de setmanes en què els equips de filar treballaren, segur, sis dies). La forquilla d'ingressos bruts, per a aquestes cinc filadores i aquestes 10 setmanes, es mou entre els 46,25 i els 64,44 rals setmanals. És a dir, que si hi apliquem els percentatges pagats als ajudants pels filadors barcelonins (1856), les filadores de Ferrer Germans podien guanyar, en les setmanes de sis dies de feina, entre 29,0 i 40,4 rals (el 62,7% de l'ingrés total dels equips que feien córrer *mule-jennies* de 200 fusos o més). Certament, no es tractava d'un ingrés menyspreable: les treballadores de la preparació de Ferrer Germans -pagades per jornal- no superaven els 20 rals en les setmanes de sis dies de feina, i les filadores-nuadores de "*La Fabril...*" de Reus, a jornal i a les selfactines, a penes fegarien els 40 rals setmanals a principis dels anys 1870s. Alhora, però, era un ingrés filador que restava força lluny del de les filadores barcelonines que el 1856 governaven les *mule-jennies* més petites (entre 52,6 i 72,6 rals setmanals), per no dir de l'ingrés net dels filadors barcelonins que governaven *mule-jennies* de la mida -en fusos- de les de Ferrer Germans (que, segons Cerdà, podien guanyar entre 75 i 85 rals setmanals; i els seus ajudants nuadors, 36 rals, si fa no fa com les filadores de Ferrer).¹⁸³

¹⁸³ Totes les dades: elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: "*Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850*" (1850-1851); B.570/Ferrer Germans: "*Por lo que se satisface por rodeteras, torcedoras de máquina y espiadoras y de salarios y jornales*" (1850-1851); i Ildefonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera...", ps. 595-597 [vegeu també la Taula 2.1.].

L'ingrés net de les filadores de La Masó el 1850 representava, doncs, el 55% de l'ingrés net de la minoria de dones filadores amb *mule-jennies* a la Barcelona del 1856 (i poc més o menys del 40% de l'ingrés net dels homes barcelonins que governaven *mules* comparables amb les de La Masó). Un diferencial salarial que, amb tendència a la baixa, es repetia entre les treballadores de la preparació, els jornals de les quals es situaven a la meitat dels iguals barcelonins el 1856.¹⁸⁴

Alguns indicis, a banda del diferencial salarial, suggereixen que la posició laboral de les filadores de Ferrer Germans era més precària que la de les seves homònimes barcelonines, i fins que la de les seves antecessores meridionals de les fàbriques de *jennies* de feia dues generacions. Vegem, per exemple, la relació entre estacionalitat i corba filadora, i llegim-la en relació amb el preufet, tal i com he fet amb les fàbriques de la Reial Companyia de Filats a Barcelona i de Josep Rovira a L'Espluga de Francolí (en el Capítol 4). Els Gràfics 6.1. i 6.2. mostren, respectivament, el total de fil "de fusadas" filat setmanalment per les filadores de Ferrer Germans (maig-desembre de 1850) i els jornals treballats setmanalment per les dones de la preparació que més dies treballaren (també maig-desembre de 1850). La comparació d'ambdós Gràfics permet descartar que la trajectòria de la corba filadora (d'un mateix tipus de fil) s'expliqui, fonamentalment, pel calendari general de dies laborables i festius, calendari que es pot deduir raonablement del Gràfic 6.2.. Més significativa sembla la relació entre el total de jornals treballats setmanalment per totes les treballadores de la preparació i la corba filadora (Gràfics 6.3. i 6.4.). Com es pot observar en el Gràfic 6.4., s'adverteix una relativa concordància entre les tendències generals d'ambdues corbes, si bé la reducció o ampliació del volum de fil entre setmanes és, en termes relatius, força més acusada que les variacions en el total de jornals treballats a la preparació. De tal manera que, a diferència del que he descrit en el cas de la fàbrica de Rovira i els Santacreu a L'Espluga de Francolí [vegeu el Capítol 4], a la filatura de Ferrer Germans les oscil·lacions estacionals del volum de fil fabricat corrien força paral·leles a la major o menor inversió d'un treball menys qualificat i decidiu que el de les filadores de *mule* (el de les bataneres, les noies als manuars, les metxeres...). I precisament en els períodes en què es treballava menys a la preparació i es fabricava menys fil, l'empresa prescindia d'actius i retallava jornals (quan a L'Espluga de Francolí, mig segle abans, a una davallada del volum de treball filador l'acostumava a seguir una alça en el preufet, per tal de retenir les dones que marxaven cap a altres feines): entre les setmanes 28 i 44 de 1850, amb la fabricació de fil irregularment a la baixa, el jornal de "*la de la mechera*" passà de 3,66 a 3,00 rals, el de la seva ajudant de 2,66 a 2,33 rals, i s'incorporà un "*segundo ayudante del mozo de cardas*" (5,00 rals el jornal) que aviat féu possible prescindir del mateix "*mozo de cardas*"

¹⁸⁴ Bataneres: 2,66 rals/jornal a La Masó (1850) i 5,66 rals/jornal de mitjana a Barcelona (1856); manuars: 2,33 rals/jornal a La Masó (1850) i 6,33 rals/jornal de mitjana a Barcelona (1856); metxeres: 3,66 rals/jornal a La Masó (1850) i 7,33 rals/jornal de mitjana a Barcelona [de les dades proporcionades per Ildefons Cerdà (1856), he pres el valor mitjà per ocupació i l'he dividit per sis jornals].

(13,33 rals el jornal). Alhora, quan a partir de la setmana 45 de l'any la fabricació de fil assolí uns màxims força estables durant gairebé dos mesos, els jornals de les metxeres es recuperaren lleugerament (de 3,00 a 3,16 rals), i el del que havia estat primer ajudant del cardador desaparegut feia poc també augmentà de 8,66 a 10,00 rals.¹⁸⁵ És a dir, i també a diferència de L'Espluga, l'augment de la producció comportava o coincidia amb una certa recuperació salarial, senyal que el tal augment obeïa a una conveniència empresarial abans que al retorn massiu d'una mà d'obra femenina que hagués escassejat per *voluntat pròpia* durant els mesos precedents (com a L'Espluga de Francolí dels anys 1795-1805). La trajectòria del preufet que l'empresa pagava a les filadores de *mule* també apunta en aquesta mateixa direcció: quan la relativa reducció del volum de fabricació, durant les setmanes d'estiu, el preufet no es bellugà dels 3,5 quartos (0,41 rals) la lliura de fil de fusada pagats els mesos de maig i juny, ni tampoc es retallà quan la filatura assolí els seus màxims de fil elaborat a finals d'any (que era el que havia succeït a la filatura de L'Espluga). Fa la impressió que el preufet assignat a les filadores no era, a Ferrer Germans, una variable dependent de la "estacionalitat" del treball filador, senzillament perquè aquesta no existia, i menys a la manera de les filadores barcelonines de la fàbrica de la Reial Companyia de Filats o de les filadores de la Conca reclutades pels Santacreu.

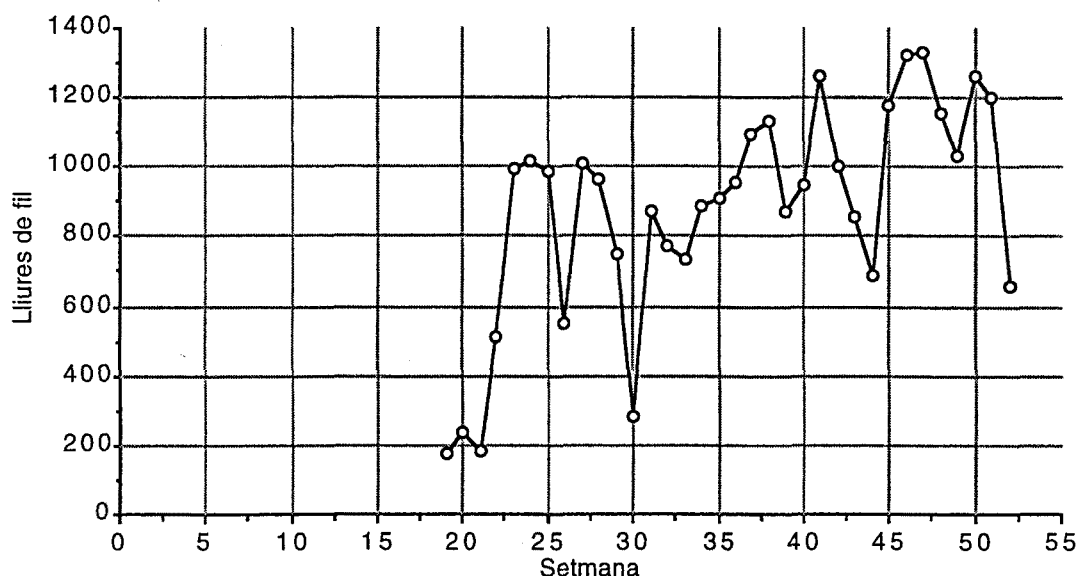
[Vegeu a continuació els Gràfics 6.1., 6.2., 6.3. i 6.4.]

Els Gràfics 6.5. i 6.6. mostren les corbes filadores de les vuit màquines i filadores de Ferrer Germans que filaren regularment durant el període maig-desembre de 1850. Per bé que els volums de fil de fusada elaborats setmanalment es revelen relativament desiguals entre màquines/filadores (sobretot les màquines 3 i 4), les corbes presenten ritmes i tendències força semblants, i en general els alts-i-baixos es repeteixen amb la mateixa cronologia. Ben diferent, doncs, de la singularitat de cada corba filadora a la fàbrica de *jennies* de la Reial Companyia de Filats (1790s), i de l'efecte dispersió que les alternatives i les tradicions laborals femenines havien provocat en la fabricació de la primera filatura fabril barcelonina. La coincidència cronològica en els moviments de la corba de cada filadora convida a pensar que, a la filatura mecànica de Ferrer Germans, els diferencials de producció per màquina/filadora responien a diferencials de destresa entre filadores o de capacitat productiva entre *mule-jennies* (aquest, decisió de l'empresa). Es fa difícil imaginar, amb corbes intersetmanals tan semblants, que els diferencials de producció per màquina/filadora obeïssin a diferencials d'esforç o treball per filadora o equip: és a dir, que aquells diferencials poguessin ser un senyal de les "sortides" que, al marge de la fàbrica, tenien les dones filadores de La Masó el 1850, que filarien més o menys segons fossin les alternatives de feina i d'ingressos que se'ls oferissin i/o imposessin. Resulta molt improbable que aquest hipotètic anar-i-venir de la fàbrica s'hagués produït amb la precisió

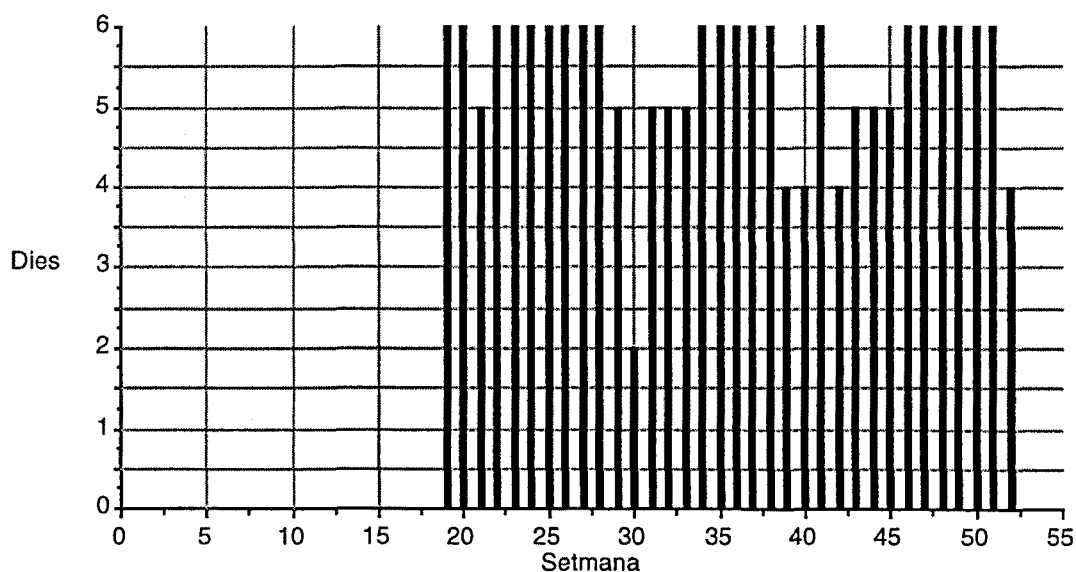
---

¹⁸⁵ Totes les informacions: AHCB, Fons Comercial, B.570/Ferrer Germans: "*Por lo que se satisface por rodeteras, torcedoras de máquina y espiadoras y de salarios y jornales*" (1850-1851).

GRÀFIC 6.1.:
FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
PRODUCCIÓ SETMANAL DE FIL DE "FUSADAS" [EN LLIURES]
(05-05-1850/29-12-1850)

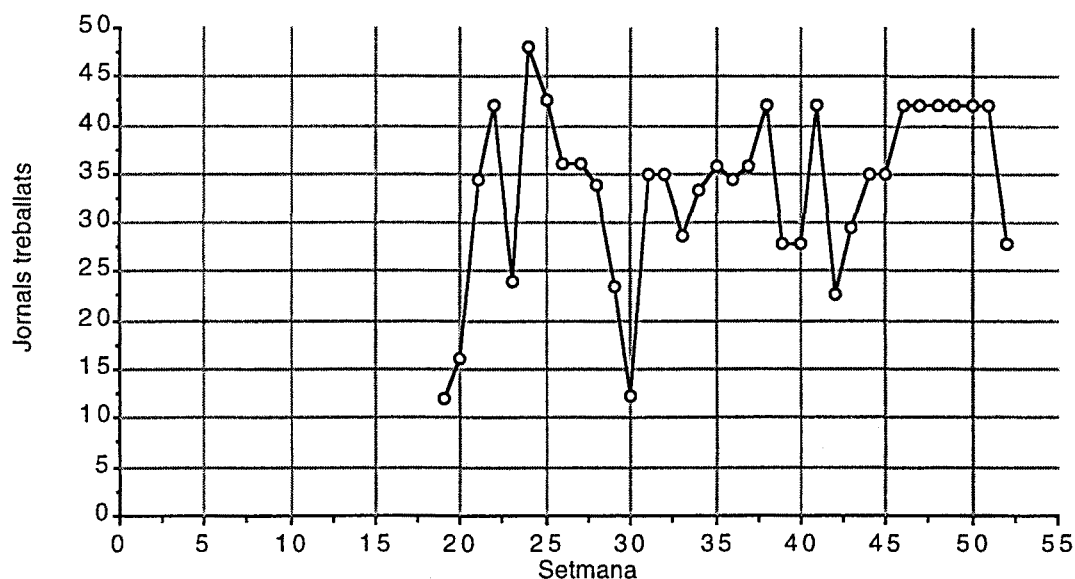

GRÀFIC 6.2.:
FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
DIES QUE ACUDIREN A LA FÀBRICA SETMANALMENT
LES TREBALLADORES DE LA PREPARACIÓ QUE MÉS DIES HI ACUDIREN
(05-05-1850/29-12-1850)

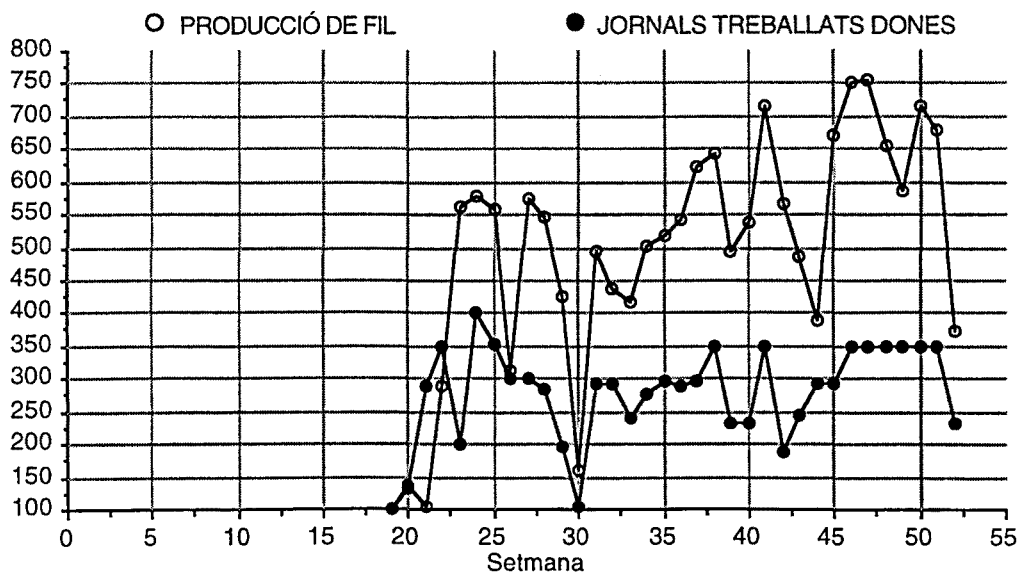

FONT: Elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: "Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850" (1850-1851); B.570/Ferrer Germans: "Por lo que se satisface por rodeteras, torcedoras de máquina, espiadoras y de salarios y jornales" (1850-51).

GRÀFIC 6.3.:
FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
TOTES LES TREBALLADORES DE LA PREPARACIÓ: JORNALS TREBALLATS PER SETMANA
(05-05-1850/29-12-1850)

GRÀFIC 6.4.:
FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
PRODUCCIÓ DE FIL DE "FUSADAS" I
JORNALS TREBALLATS PER TOTES LES DONES DE LA PREPARACIÓ, PER SETMANES
[SETMANA 19=100] (05-05-1850/29-12-1850)

FONT: Elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: "Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850" (1850-1851); B.570/Ferrer Germans: "Por lo que se satisface por rodeteras, torcedoras de máquina, espiadoras y de salarios y jornales" (1850-51).

i la coincidència entre filadores que mostren els Gràfics 6.5. i 6.6.. Més aviat sembla, novament, que es tractava d'una barreja de conveniència patronal i d'habilitats desiguals de les filadores i les seves ajudants (o de les màquines), el que feia que la cronologia i la tendència de la corba fos essencialment una però els totals de fabricació setmanal per equip fossin diversos. Si totes les filadores de Ferrer Germans filaven més fil o menys fil alhora, i l'empresa no ajustava el preufet a aquestes oscil·lacions productives, és que la corba filadora naixia més d'una conveniència empresarial que no pas de l'estacionalitat o mobilitat del factor treball.

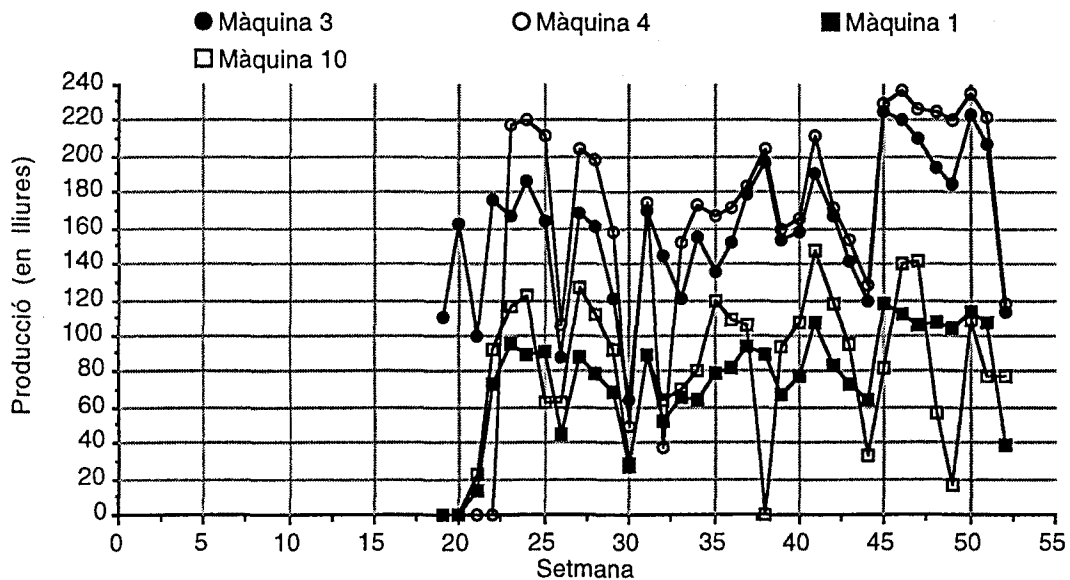
[Vegeu a continuació els Gràfics 6.5. i 6.6.]

Quina pogués ser la raó d'aquesta "conveniència empresarial", és una qüestió que m'interessa poc. Tractant-se d'una filatura dependent d'una font energètica tan irregular com el riu Francolí, el més probable és que les retallades productives obeïssin a la reducció del cabdal d'aigua (la cronologia coincideix amb els mesos d'estiatge, i la màxima producció amb les pluges de la tardor), sense descartar però els efectes de l'estacionalitat de la demanda de fil (més sentits en una cotoneria que no integrava el tissatge). Allò que m'interessa és constatar que les filadores fabrils de La Masó ja no influïen en els ritmes de fabricació de la manera amb què ho havien fet les seves antecessores de L'Espluga de Francolí. Òbviament, això devia tenir alguna cosa a veure amb les exigències d'amortització d'una tecnologia força més capital-intensiva que les *jennies* d'entresegles, però aquestes exigències no expliquen les facilitats de Ferrer Germans per retallar jornals quan la fabricació dequeïa, o per deixar de reflectir les pujades del preu de venda del fil de "fusadas" en el preufet abonat a les filadores.¹⁸⁶ Aquesta capacitat de maniobra empresarial (tot i les constriccions d'altra mena que condicionaven, i força, la filatura de Ferrer Germans) s'intueix la conseqüència d'una combinació concreta de rols i circumstàncies socials, indestruïbles de les cultures laborals i fabrils femenines que he descrit en el Capítol 4.

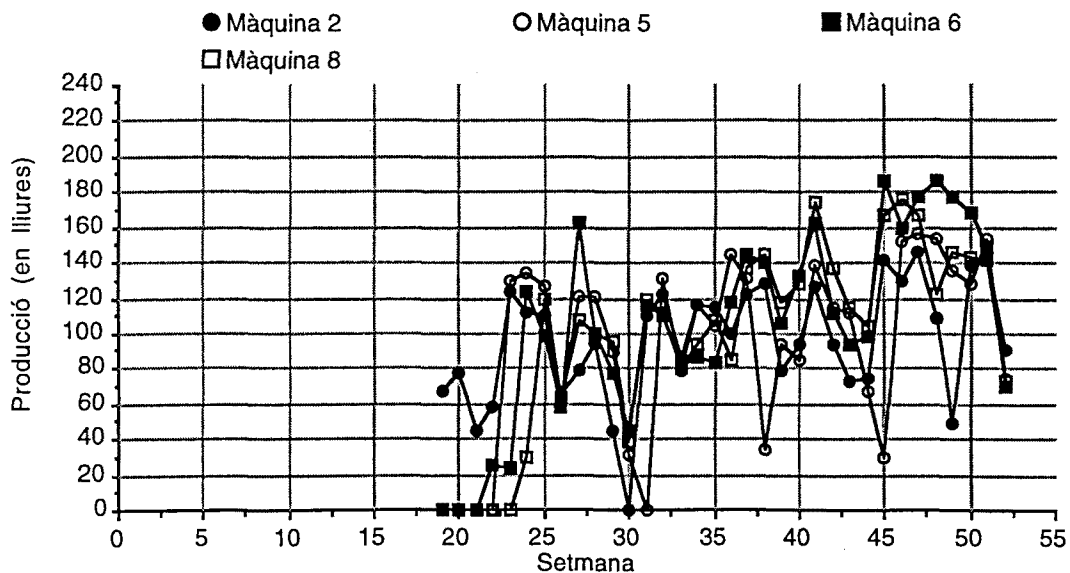
D'entrada, totes les evidències suggereixen que el ventall d'alternatives laborals femenines es restringí notablement als pobles de Reus i el seu *hinterland* a mesura que avançava la primera meitat del segle XIX. D'una banda, perquè l'agricultura del Baix i l'Alt Camp (i de la Conca de Barberà) havia tocat sostre en els anys d'entresegles, i l'expansió de la vinya i d'altres cultius comercialitzables havia topat amb el creixement demogràfic, els

¹⁸⁶ A partir del mes de juliol de 1850, Ferrer Germans començà a col·locar el fil "de fusadas" a preus superiors als 9 sous 6 diners (9,5 sous) la lliura habitual, despatxant partides a 9,75 sous i a 10 sous la lliura (al marge del "*hilo torsido*", que venia a preus superiors als 10 sous la lliura). Tot i això, el preufet pagat a les filadores pel mateix fil "de fusadas" no es mogué dels 3,5 quartos (0,41 rals o 0,77 sous) per lliura filada que s'havia pagat pel fil venut a 9,5 sous [AHCB, Fons Comercial, B.567/Ferrer Germans: "*Mayor de los SS. Ferrer Hermanos. N°1*" (1849-1851), i B.569/Ferrer Germans: "*Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado...*" (1850-1851)]. Un cas semblant de filatura "rural" amb *mule-jennies* i sense tradició "sindical" en la qual el fabricant ajustava amb molta facilitat els preusfets a les pròpies conveniències: Michael HUBERMAN (1987): "The Economic Origins of Paternalism...".

GRÀFIC 6.5.:
 FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
 PRODUCCIÓ SETMANAL DE FIL DE "FUSADAS" DE LES MÀQUINES/FILADORES 1, 3, 4 i 10
 (05-05-1850/29-12-1850)

GRÀFIC 6.6.:
 FÀBRICA DE FILATS DE COTÓ DE FERRER GERMANS A LA MASÓ (ALT CAMP):
 PRODUCCIÓ SETMANAL DE FIL DE "FUSADAS" DE LES MÀQUINES/FILADORES 2, 5, 6 i 8
 (05-05-1850/29-12-1850)

FONT: Elaboració pròpia a partir d'AHCB, Fons Comercial, B.569/Ferrer Germans: "Libreta perteneciente a libras de hilo que se han hilado del día 5 de Mayo de 1850" (1850-1851).

rendiments decreixents i el trossejament parcer, a més de rebre, successivament, les clatellades de la Guerra del Francès, de la crisi del mercat colonial i de les guerres civils (que a la Catalunya meridional no resultaren gens alienes a la saturació del model agrari bastit durant la segona meitat del segle XVIII). Conseqüència d'això, no sembla que les dones i noies de La Masó disposessin, el 1850, del ventall de "sortides" ocupacionals, alternatives o complementàries, que havien sovintejat a la regió Reus-Valls-Montblanc abans de la crisi del 1808. Jordi Andreu ha documentat que el creixement demogràfic de la regió, durant la primera meitat del XIX, caigué a unes taxes anuals mínimes (entre el 0,5 i el 0,3%), "molt més moderades que les del període precedent". Si el Reus del 1820 tenia més de 25.000 habitants, el del 1857 a penes superava els 28.000. Els fluxos migratoris intracomarcals s'havien moderat força, i Barcelona ja apareixia com el nou punt de destí de molts emigrants meridionals.¹⁸⁷ Pere Anguera ha explicat amb molt detall la crisi social pagesa que alimentà el primer carlisme (i abans el reialisme) a la regió, i, seguint Jaume Torras, ha llegit la guerra civil dels anys 1830s com un enfrontament entre una extensa comarca pagesa en franca recessió (colpejats els seus sectors més modestos per les polítiques de vendes i recaptacions liberals) i una ciutat comercial-industrial molt més preparada per encarar (i fins aprofitar) la crisi agroexportadora. Anguera ha parlat, a propòsit del segon quart del XIX, de "l'existència a la majoria de pobles de la comarca de Reus [més enllà de la comarca administrativa del Baix Camp] d'una agricultura gairebé de subsistència, fins i tot deficitària de productes bàsics, el que impedia l'acumulació de capitals", i hi ha relacionat "l'aparició o el manteniment de treball tèxtil en les localitats agràries al servei dels industrials reusencs".¹⁸⁸ Segons el *Diccionario* de Madoz, a La Masó dels 1840s (277 habitants) s'hi collia "*trigo, cebada, legumbre, vino, aceite, algarrobas y maíz, pero todo con escasez*". La destil·lació d'aiguarent havia desaparegut del curs del Francolí, i els molins fariners només esperaven l'arribada d'algunes filatures hidràuliques equipades amb *mules*.¹⁸⁹ Aquesta agricultura empobrida i bandejada del mercat exportador era la que *acollia* les filadores de La Masó el 1850, quan també la demanda de treball i de dones joves del mercat reusenc havia tocat sostre. Les "sortides" d'aquestes filadores s'endevinen, doncs, força més reduïdes i episòdiques que les de les "minyones" que havien entrat i sortit de la fàbrica Rovira de L'Espluga de Francolí durant els anys d'entresegles.

¹⁸⁷ Vegeu Jordi ANDREU SUGRANYES (1994): *El Camp de Tarragona i el Priorat...*, ps. 138-139; Jordi ANDREU SUGRANYES (1986): *Població i vida quotidiana...*, ps. 28-39; AHCR, Lligall "Estadística 1801-1863": "*Número de habitantes por edades...*" (15-08-1857).

¹⁸⁸ Les citacions literals: Pere ANGUERA (1982): "Notes per a la història agrària de Reus...", p. 140; carlisme i crisi pagesa al *hinterland* extens de Reus: Pere ANGUERA (1995): *Déu, rei i fam...*

¹⁸⁹ *El Principat de Catalunya al "Diccionario..."* (1985), vol. II, p. 128.

I, sense “sortides”, tampoc tenien “veu”. Ni les jerarquies de gènere i família ni, també i sobretot, els antecedents exclusivament fabrils i específicament femenins de la cotoneria filadora de la regió, havien proporcionat a les dones de La Masó cap altre instrument per a la defensa del propi treball que no fos la recerca d’una altra “col.locació”.

7. Epíleg

Una conclusió retrospectiva (i abreujada): tecnologia i política contra el filador de *mule* (1870s-1856)

7.1. Un dels primers oradors a prendre la paraula durant les jornades inicial de l'anomenat Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola, inaugurat al Teatre del Circ de Barcelona el 19 de juny de 1870, fou Climent Bové (o Bobé) i Rijol, filador de cotó i representant i primer portaveu de les acabades de néixer Tres Classes de Vapor. La Federació de les Tres Classes (o de "*Hilados, Tejidos y Jornaleros del Vapor*") havia nascut feia un any escàs, a recer de la Revolució de Setembre de 1868, conseqüència de la major tolerància política amb el societarisme obrer i també de la progressiva unitat d'acció entre els diferents contingents obrers vinculats al cotó mecanitzat. En molts sentits, la "fam de cotó" dels primers anys 1860s havia suposat el tir de gràcia per a la fàbrica cotonera de fase (només filatura o només tissatge), i havia accelerat la concentració definitiva, en una mateixa empresa i sovint en una mateixa fàbrica, de treballadors i treballadores de la filatura i de treballadors i treballadores del tissatge (ja majoritàriament amb telers mecànics, com hem vist en el Capítol 1).¹ La Federació de les Tres Classes s'organitzà doncs com el primer sindicat *integrat* (no estrictament d'"ofici") del cotó català, evidència d'un nou moment històric de la Catalunya cotonera però no

---

¹ Una aproximació força convincent a l'elevat grau d'integració vertical del cotó català ja a principis dels anys 1860s, i a la renovada selecció empresarial que comportà la difusió de la selfactina (1850s-1860s) i del teler mecànic (també 1850s-1860s): Juan Ramón ROSÉS VENDROIRO (1997): "La integración vertical en el sector algodonero...".

necessàriament -com sovint s'ha suggerit- d'una renovada posició de força del factor treball que la poblava.² De fet, si fem cas del que Climent Bové declarà el juny de 1870, la posició de col·lectius com ara els filadors de *mule* havia empitjorat força durant l'última dècada llarga, particularment a la ciutat de Barcelona: *“Las secciones de las fábricas de vapor del Principado de Cataluña nadie podrá negar que estamos esclavizados desde las 5 de la mañana hasta las últimas horas de la noche. No sólo nosotros, los trabajadores de Barcelona permanecemos en esta condición, sino que es peor que la de los de fuera, merced al escaso espíritu de asociación y merced también a que en muchos puntos de esta capital, para mayor desgracia de las mismas, se explota escandalosamente a las mujeres para desposeerlas del sustento y a veces hasta de la virtud.”* Després d'això, Bové havia explicat la situació de les filadores de les fàbriques de Reus, i havia puntualitzat que *“esta misma situación [d'acusada feminització i pobres retribucions] es la que descubrimos en la ciudad de Manresa y sus cercanías, donde los operarios y operarias trabajan en número extraordinario de horas diarias (en ocasiones hasta 18), dándoles en cambio para su sustento 8 reales diarios a los menos y 3 o 4 a las más”*. Les excepcions -relatives- a aquesta mena de diagnòstic es podien comptar amb els dits d'una mà: *“Veamos lo que pasa en las poblaciones cuyos hiladores están asociados, sin que puedan vanagloriarse de atravesar un presente muy lisonjero. Villanueva [i la Geltrú], conservando un prudente espíritu de asociación, trabajan menos hora y ganan más que los obreros de estas poblaciones arriba indicadas. Enteramente lo mismo acaece en Martorell, bien que allí se aspira a servirse de las mujeres para tener que remunerar menos su trabajo; lo mismo en la población de Sallent, en la que no se explota tanto a los hombres.”*³

Més enllà del llenguatge “internacionalista” que el filador Bové utilitzà per bastir el seu argument (el que no em sembla una dada gens menor), i de l'apologia sistemàtica que féu d'allò que Wally Seccombe ha anomenat *“the Male Breadwinner Wage Norm”*⁴, dues apreciacions resulten d'un particular interès per a aquest epíleg. D'entrada, la informació que la feina de filar cotó amb màquines del tipus *mule* -i sobretot amb les noves *self-acting mules* o selfactines- tendia a ser una feina feta per dones en molts punts de la geografia cotonera catalana; en punts amb una indiscutible tradició de filatures de *mule* “femenines” (la regió de Reus o la ciutat de

² Sobre el naixement de la Federació de les Tres Classes de Vapor (1868-1869) encara cal veure Miquel IZARD (1973): *Industrialización y obrerismo...*, qui argumenta en el sentit que el nou sindicalisme *integrat* (filadors/es, teixidors/es i jornalers/es de fàbrica) suposà un pas endavant, per a les posicions obreres, respecte del vell sindicalisme sectorial o d'“ofici”; aquesta mateixa hipòtesi, filla ideològica del context històric en què es produïren els tals estudis, a Josep TERMES (1965): *Anarquismo y sindicalismo...*

³ Totes les citacions: discurs de Climent Bové durant el Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola (AIT), el juny de 1870 a Barcelona: *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, p. 3 (21-06-1870).

⁴ Vegeu Wally SECCOMBE (1986): “Patriarchy Stabilized: the Construction...”.

Manresa), però també en punt on la feminització del sector es suggeria un procés molt recent, que trencava amb l'hegemonia masculina en la filatura equipada amb *mule-jennies* (el cas de Barcelona i el seu *hinterland*). Per a Bové, aquesta dinàmica feminitzadora resultava indèstria d'una evident degradació de les condicions de treball i retribució a filatures com la barcelonina, i també del "*escaso espíritu de asociación*" del qual es lamentava, "esperit" que -deia- havia caigut en picat "*desde el año 56 en que cesó la sociedad [la de filadors de cotó], y en que tornóse a las prisiones, de suerte que desde aquella fecha hasta el 66 hubo más persecuciones que nunca, sufriendo muchos en alto grado y siendo no pocos deportados.*"⁵ No cal dir que la referència comparativa que condicionava el judici del filador Bové eren les posicions laborals i col·lectives dels filadors de *mule* barcelonins durant els primers anys 1850s, i particularment la notable visibilitat pública i capacitat negociadora del sindicat filador en conjuntures aparentment tant o més hostils (per exemple, els últims anys 1840s). Això i, implícitament, el modest protagonisme polític ciutadà que algú com Joan Miralles havia pogut jugar a la Barcelona de feia menys de dues dècades. Un "protagonisme" que, almenys en la seva versió d'apropament a determinades fraccions patríes o mesocràtiques, de col·laboració interessada amb un prudent interclassisme institucional, Climent Bové ignorava o rebutjava de ple l'any 1870. Quan la votació del dictamen sobre el model d'acció sindical que discutí el Congrés Obrer, Bové s'oposà -com la resta de delegats de les Tres Classes de Vapor (amb la molt significativa excepció del representant de la secció de Sallent)- a les tesis "cooperativistes", i recolzà -ja que el redactà- el dictamen de la majoria, o en defensa de la "resistència", que "*declara que las cajas de resistencia son una necesidad y un grande elemento para alcanzar el objeto a que aspira la grande Asociación Internacional de Trabajadores*" (que no era altre, segons el mateix dictamen, "*que la lucha contra el capital que se hace una necesidad para conseguir la completa emancipación de las clases trabajadoras*").⁶ Qualsevol dubte sobre el sentit de l'opció "sindical" de Bové i els seus companys de les Tres Classes de Vapor es dissipà arran de l'última votació que convocà el Congrés Obrer, sobre la conveniència de "*la participación de la clase obrera en la política gubernamental y de la clase media*". Bové hi parlà sense embuts contra qualsevol mena de col·laboració amb els "*partidos burgueses*" (una posició que resultà minoritària entre els delegats catalans del Congrés, però majoritària pels vots dels delegats no catalans), no ocultant que l'experiència dels últims anys (que ho era la de molts filadors barcelonins) l'havia marcat profundament: "*Los hiladores de vapor nos hemos visto siempre atacados por esta arma que los burgueses han manejado con suma habilidad para procurar nuestra ruina. Si los que permanecemos*

⁵ Discurs de Climent Bové durant el Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola (AIT), el juny de 1870 a Barcelona: *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, p. 10 (26-06-1870).

⁶ Una detallada reconstrucció d'aquesta discussió, i de les posicions de Climent Bové i de la resta de delegats de la Federació de les Tres Classes de Vapor: Josep TERMES (1965): *Anarquismo y sindicalismo...*, ps. 75-84 i 366-368 [reedició de 2000].

ajenos a la política hemos sido víctimas de sus farsas y furores, ¿qué no ha de suceder a los que por su desgracia caen en sus lazos? Yo estoy muy conmovido recordando en este momento las víctimas que han subido al cadalso y los hermanos que yacen en las prisiones y presidios sólo porque fueron socialistas y se interesaron por el bienestar de la clase obrera. ¿A cuántos se les ha quitado de en medio atribuyéndoles intenciones políticas sólo porque guiaban nuestros pasos y preparaban el terreno de la emancipación?”⁷ L’“emancipació” era, precisament, el que Joan Miralles i la seva generació de filadors barcelonins amb màquines *mule-jennies* no havien hagut d’imaginar mai, almenys fins que el canvi tècnic i empresarial i la repressió política s’havien donat obertament la mà, del 1856 en endavant.

Aquesta barreja de malestar laboral i de ressentiment social no es pot atribuir, sense més, a les conviccions ideològiques o als interessos personals de mitja dotzena d’individus que el 1868-1869 capitanejaren la reconstrucció sindical dels filadors barcelonins (per més que la figura de Climent Bové es guanyés, ja en vida, i d’homes com Paul Lafargue, la més pèssima de les opinions⁸). Les acusacions de Bové anaven totes en una mateixa i doble direcció, que altres fonts permeten confirmar: la molt significativa feminització de la feina de filar amb *mules* arran de la consolidació de la selfactina a Catalunya, i la simultània pressió patronal i política per liquidar moltes de les bases organitzatives i obreres que havien arrelat, a llocs com Barcelona, de la mà de la *mule-jenny*. El setmanari *La Federación*, portaveu de l’unitari Centre Federal de les Societats Obreres barcelonines, denunciava el mateix juny de 1870, i per carta de un “hilador”, que “*hay muchos fabricantes de ésta [Barcelona] que sólo tienen obreras para quitarles con más desenfado tres, cuatro y a veces más libras por cada pesada de 40 o 50 libras*” (òbviament, doncs, es tractava de filadores treballant a preu fet, com no ho feien les que filaven amb les màquines contínues).⁹ El mateix Bové donà noms i cognoms de fabricants durant el Congrés Obrer del 70, noms i cognoms que, certament, constituïen símbols de la nova empresa cotonera, però també de la nova manera d’organitzar el treball en una filatura capitalina equipada amb màquines *mules*: “*Sobre las fábricas de Barcelona, os diré que la de Batlló*

⁷ Intervenció de Climent Bové durant el Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola (AIT), el juny de 1870 a Barcelona: *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, p. 27 (sessió de 23-06-1870). Vegeu també, a propòsit del debat sobre l’“apoliticisme” durant el Congrés, Josep TERMES (1965): *Anarquismo y sindicalismo...*, ps. 93-119 i 371-372 [reedició de 2000].

⁸ Vegeu el judici de Paul Lafargue sobre Climent Bové (titllant-lo de “*chef supreme [de les Tres Classes de Vapor] sans responsabilité, qui touchait les cotisations et ne rendait compte qu’à lui-meme*”, i per això pèssim propagandista de la Internacional) en una carta adreçada a Friedrich Engels (1872): la reproduïx Miquel IZARD (1973): *Industrialización y obrerismo...*, ps. 122-123 (nota 24).

⁹ *La Federación* (Barcelona), núm. 44 (05-06-1870), p. 4.

Hermanos y La España Industrial tratan de ser el perjuicio de las Clases [de Vapor], pero con nuestras Cajas de Resistencia les impediremos que hagan cuanto ellos desean."¹⁰

7.2. La fàbrica cotonera de cicle complet que Batlló Germans acabava d'obrir el mateix 1870 en el municipi de Les Corts de Sarrià, al nord de la capital (i en una de les fronteres de l'incipient Eixample barceloní), simbolitzava l'aposta fabril més ambiciosa que havia conegut fins aleshores el cotó català. Més de 50.000 fusos de selfactina i més de 1.300 telers mecànics omplirien les seves quadres durant els anys 1870s, arsenals que no igualaria ni l'emblemàtica "La España Industrial" de Sants. Les informacions que he localitzat parlen de no menys de 1.500 "operarios" treballant a Can Batlló de Les Corts el 1874.¹¹ També parlen de les *mules* (selfactines) més grans que coneixia el cotó català, màquines de 900, 960, 1.000 i 1.200 fusos per unitat (quan, per exemple, les pioneres selfactines de "La España Industrial" a penes superaven els 300 fusos per unitat). I, finalment, també parlen d'una factoria aclaparadorament femenina ("de seiscientos a setecientos obreros que hay ocupados en la fábrica Batlló [febrer de 1871], son hombres o niños unos cincuenta"), i d'una empresa que el 1871 pagava els preusfets filadors més baixos de Barcelona, "al punto que en caso de pagar Batlló como la citada tarifa [que la classe de filadors de les Tres Classes li presentà l'1 de març de 1871] no habrá otro fabricante que lo pague peor que los señores Batlló Hermanos".¹² Tot plegat desembocà en una violenta i molt publicitada vaga d'una majoria dels treballadors de Batlló Germans (capitanejats pels homes filadors i "subvencionats" per la Tres Classes de la capital) vaga que es perllongà tres mesos llargs, entre el març i el juny de 1871, i que esdevingué un exemple paradigmàtic de la progressiva associació entre protesta filadora barcelonina i sindicalisme "resistencialista" i "antipolític".¹³

¹⁰ Intervenció de Climent Bové durant el Primer Congrés Obrer de la Regió Espanyola (AIT): *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, p. 7 (23-06-1870).

¹¹ Fusos, telers i treballadors/es el 1874: *El Fomento de la Producción Nacional* (Barcelona), núm. 206 (20-06-1874), ps. 4-6 ["Fábrica de los Sres. Batlló Hermanos"]; fusos i telers matriculats fiscalment per Batlló Germans entre el 1874 i el 1889: AMDLC, Contribució Industrial: Matrícules (1867-1889); "operarios" també el 1874 (dels quals 1.160 residien en el mateix municipi de Les Corts): AMDLC, Control de Població/Vagues i Revoltes: "Relación nominal de las fábricas y número de operarios que existen en este pueblo" (10-10-1874).

¹² Detalls sobre les selfactines de Batlló Germans i citacions: *La Federación* (Barcelona), núms. 81 (05-03-1871), ps. 2-3 ["Unión de las Tres Secciones de Vapor... Estadística de precios presentada a los señores Batlló Hermanos"] i 80 (26-02-1871), ps. 2-3.

¹³ Valgui com a exemple de l'impacte ciutadà de la vaga de Can Batlló, puntejada d'incidents violents, la següent carta rebuda per Víctor Balaguer, instal·lat a Madrid, el mateix 1871 (de la qual no s'ha identificat el corresponsal barceloní): "Le decíamos que los liberales conservadores de la clase media, que es la gran masa Monárquica, se creía engañada

La vaga esclatà donada la negativa dels Batlló a conservar els preusfets per lliura filada amb selfactina que pagaven la majoria de fabricants de la ciutat, amb l'argument que cap altra fàbrica disposava de selfactines amb gairebé 1.000 fusos o més (la gran majoria d'aquestes màquines acostumaven a oscil·lar, a la Catalunya dels 1860s, entre els 300 i els 500 fusos llargs per unitat). És a dir, si cada filador (que es feia càrrec d'una màquina) governava molts més fusos, els preusfets havien de retallar-se per evitar que el guany de productivitat anés a parar significativament a la butxaca del filador. Això, és clar, volia dir que, per tal que el filador guanyés el que amb les selfactines més petites, i fins i tot guanyés "més", havia de treballar, amunt i avall de la màquina, "molt més". Sobretot perquè els filadors de Can Batlló havien perdut facultats organitzatives respecte dels seus antecessors amb les *mule-jennies*, i encara que continuaven "pagant" els ajudants, la seva feina ja consistia, sobretot, a nuar els caps de fil que es trencaven mentre la *mule* filava i debanava automàticament (cosa, l'última, que no feia la *mule-jenny*): l'elecció i assignació dels ajudants nuadors i metxers ja hi corresponia, a Can Batlló, als majordoms de la filatura, i també el fixar el setmanal que el filador els devia satisfer, motiu pel qual els encarregats havien començat a reclutar, per fer les feines "auxiliars" a les selfactines, "*mujeres y niñas trabajando a la mitad del precio*" (el que segons l'empresa també justificava la rebaixa dels preusfets filadors).¹⁴

L'episodi de la vaga dels filadors de Can Batlló, el 1871, il·lustra un parell de processos de reforma laboral que fa la impressió que s'havien estès per la filatura catalana de *mules* arran de la difusió de la selfactina. D'una banda, la progressiva feminització de la feina amb les màquines de filar, més dolorosa perquè sovint s'imposava via les reforçades instàncies de control obrer que simbolitzaven els majordoms de filatura (és a dir, expropiant atribucions organitzatives al filador subcontractista i traspasant-les a obrers exclusivament supervisors o directius, com suggereix el testimoni de *La Federación* sobre els encarregats de Batlló que cercaven noies i nenes com a nuadores i metxeres d'una filatura encara en mans masculines). El juny de 1870 la mateixa *La Federación* havia publicat una extensa nota signada per "*la sección federada de Sallent*" de la Federació de les Tres Classes de Vapor. La nota anunciava

---

porque siempre había pensado que una vez sentado el Rey al trono ya no se permitirían ni reuniones, ni clubs, ni centros, ni directorios, ni Republicanos, ni anuncios insolventes y amenazadores por las esquinas, ni más predicaciones antisociales; y como todo lo más feo de nuestras libertades sigue del mismo modo, es así que ha entrado la indiferencia y el hastío a toda la clase. Lo de la Fábrica Batlló, la aparición de la Internacional que tantos disgustos ha de causar y tantas lágrimas hará caer, ha completado el cuadro para que los conservadores se alejen del gobierno, de manera, se lo aviso como buen liberal, que en Barcelona ha sido tal el disgusto que ha causado la flojedad, y no digo más." [BMB, Fons Víctor Balaguer, Correspondència rebuda per VB, 1871/Setembre: carta anònima a VB (??-09-1871)].

¹⁴ Tots els detalls sobre els motius i els protagonistes de la vaga dels treballadors i treballadores de Batlló Germans procedeixen del buidatge de *La Federación* (Barcelona), núms. 80 (26-02-1871) a 96 (18-06-1871).

l'anada a Barcelona d'un delegat de la secció per acudir al Congrés Obrer, i informava del contingent obrer que aquell hi representaria: "70 Hiladores" [tots homes, quan a Sallent ja només hi corrien selfactines], "290 Tejedores entre hombres y mujeres" [també "mecànics"] i "60 Jornaleros". La nota també justificava el perquè la secció no podia contribuir a les despeses de l'immediat Congrés, "pero el caso es que ayudamos a una huelga que sostienen los obreros de una fábrica del término de Balsareny, que están unidos a la sección, y que está arrendada por el señor Mateu Serra de Vilasar" (exactament: el mateix Mateu Serra que impulsaria la Colònia fabril de l'Ametlla de Merola [vegeu el Capítol 1]). La vaga de Balsareny era, per als filadors subcontractistes de Sallent, l'única resposta possible a unes pretensions patronals que amenaçaven de dalt a baix la seva centralitat organitzativa i salarial: "En esta fábrica hay por mayordomo director un tal Juan Camprubí, (a) Piteu, hombre inhumano, brusco y grosero, apto para desempeñar el papel de cabo de vara en una brigada de presidiarios, pues hasta en ocasiones diferentes se ha atrevido a bofetear a jóvenes obreras de 20 años en el cumplimiento de su trabajo. Más ahora, en una selfagrina gobernada por un hombre, introdujo once o doce muchachas para que fuesen enseñadas de hilar por el hilador, a lo que éste se negó, por lo que fue inmediatamente despedido; sabido esto por los demás hiladores, en número de doce [tants com "muchachas para que fuesen enseñadas"], desampararon su trabajo, ya por agravio hecho a uno de los suyos, ya porque también les hubiera impuesto a ellos las condiciones de enseñar a estas mujeres." I acabava, reveladorament, la nota dels filadors sallentins: "Pobres mujeres que, por su ignorancia y debilidad, no saben comprender que el daño que nos van a causar a nosotros es su daño! Las proponen el yugo de esta esclavitud, excluyéndonos a nosotros, y ésta será perpetua para ellas y con qué condiciones! Manresa responde de esto!" [vegeu el Capítol 6].¹⁵

Episodis d'aquest estil, o del de Can Batlló el 1871, sovintegen en la premsa obrerista barcelonina dels primers 1870s, i en tots els casos s'associa la feminització del treball de filar amb *mules* al canvi tècnic (sempre es tracta de selfactines, mai de *mule-jennies*) i a una major capacitat de decisió patronal -gairebé impunitat- forjada durant l'última dècada. El maig de 1870, a la filatura amb selfactines que Muntadas i Companyia tenia a la seva cotoneria del carrer Amàlia (Barcelona), hi treballaven "nuadores" que fregaven o superaven de poc la vintena d'edat, i "ayudantas de hilados" adolescents. El febrer de 1871, a la filatura de *mules* de Casa Salgot (Gràcia) hi treballaven "hiladoras" com Carme Vilaseca, a qui la selfactina amputà tres dits. A la fàbrica de Rosés i Companyia, també a Barcelona i el 1871, "una joven obrera, siendo de oficio anudadora, la obligaron a pasar a los batanes". O el que *La Revista Social* graciencia denunciaria l'abril de 1873, i que Miquel Izard ha reproduït: "...que algunos

¹⁵ Totes les citacions i informacions sobre la vaga dels filadors de Balsareny: *La Federación* (Barcelona), núm. 45 (12-06-1870), p. 4 ["La sección federada de Sallent a los redactores de La Federación" (26-05-1870) [els subratllats són meus]].

*fabricantes algodonerós barceloneses [...] habían contratado a más de seiscientas niñas, entre ocho y catorce años, para trabajar en doblados y torcidos de algodón [podia ser que directament en la selfactina] al lado de obreros adultos que debían enseñarles el oficio, ganando las primeras de 16 a 20 reales semanales por un trabajo a destajo por el que deberían haber obtenido de 40 a 60 reales [just el que acostumaven a ingressar els ajudants més grans dels equips de selfactina masculins].*¹⁶ Tots aquests testimonis només demostren que els greuges filadors contra Can Batlló, a propòsit de la preferència empresarial per noies i dones com a futures filadores en les selfactines, s'alimentaren d'un malestar obrer més genèric i estès. Sobretot en aquelles cotoneries que, com la barcelonina i la sallentina, havien bastit la primera filatura de *mules* sobre les bases quasi exclusives del treball masculí i subcontractista, de la notable autonomia del filador a peu de màquina (també a l'hora de governar els seus ajudants), i d'unes tarifes preufetaires que, almenys d'entrada, no havien penalitzat a la baixa el fet que un filador es fes càrrec de màquines amb més fusos.

De fet, la qüestió de quants fusos (o quantes màquines) havia de governar cada filador (i amb ell el seu equip), i de quina manera això havia de repercutir en el preufet per lliura i tipus de fil, esdevingué l'altra gran combat associat al canvi tècnic i a l'ofensiva patronal dels anys 1860s. També la vaga de la fàbrica Batlló (1871) tindria molt a veure amb discussions d'aquesta mena, esgrimint els filadors que el molt major nombre de fusos per selfactina (el doble o més dels habituals fins aleshores a Barcelona) no legitimava segons quina reducció del preufet. I això perquè, com sabien molt bé els filadors catalans, molt més fusos per equip només comportaven ingressos iguals o superiors als precedents a la retallada preufetaire si el mateix filador assumia més feina estrictament i rutinàriament productiva (circumstància que la tecnologia de la selfactina facilitava, a l'alliberar-lo del govern del carro de fusos quan el debanat o bobinat del fil). És a dir: si el mateix filador exercia més de "*piecing-up machine*" (a la manera de l'*spinner* nordamericà) i menys de "vigilant" i d'"organitzador" del treball dels *piecers* i *scavengers* (a la manera del *minder* britànic) [vegeu el Capítol 2]. No és estrany, doncs, que el 1871 el setmanari *La Federación* celebrés que a la fàbrica de Ramon Almirall, "*los operarios hiladores han obtenido [després d'una vaga] el que sólo se cuidasen de la conducción de una máquina, así como hasta ahora les obligaban a conducir dos*".¹⁷ O que a la fàbrica barcelonina de Jaume Castells i Mas, el febrer de 1871, els filadors de selfactina anessin a la vaga perquè el majordom pretenia que els ajudants nuadors assumissin "*algunos*

¹⁶ Sobre Muntadas i Companyia (1870): *La Federación* (Barcelona), núm. 42 (22-05-1870), p. 2 (nòmina dels morts i ferits com a conseqüència de l'explosió del Vapor de Joan Muntadas); sobre Casa Salgot de Gràcia (1871): *La Federación* (Barcelona), núm. 80 (26-02-1871), p. 3; sobre Rosés i Companyia (1871): *La Federación* (Barcelona), núm. 80 (26-02-1871), p. 3; la citació de *La Revista Social* (núm. 34 (04-04-1873), ps. 133-134) la copio de Miquel IZARD (1978): "Entre la impotencia y la esperanza...", p. 32.

¹⁷ *La Federación* (Barcelona), núm. 80 (26-02-1871), p. 3.

servicios de limpieza que -segons els filadors- nunca habían hecho". L'argument implícit -des de la perspectiva de l'empresa- era que el filador de *mule*, amb la selfactina, no havia de concentrar-se en tasques puntuals però decisives (cas de la conducció manual del carro dels fusos o del control del sistema de numerotatge del fil amb la *mule-jenny*) i, per tant, podia sumar-se al treball essencialment nuador dels seus "ajudants" adults o adolescents: "*Cuando la referida comisión [de filadors] -replicà Castells i Mas a les planes de La Federación- dijo a mi hermano que en casa faltaban algunas personas, lo que se les contestó fue que nuestro personal creía estaba bien dispuesto, y que no era regular que allí donde buenamente se puede hacer un trabajo por cuatro personas, se pongan ocho... El fabricante en el ramo de algodones, ¿habrá de ser el único que se vea sugeto a la presión o exigencia de sus obreros? Así es imposible que subsista la industria en Barcelona...*"¹⁸

7.3. Indiscutiblement, el debat sobre qui havia d'organitzar el treball a peu de màquina filadora s'havia fet particularment virulent durant els anys 1860s, quan la subcontractació interna i masculina heretada de la filatura amb *mule-jennies* (si més no a llocs com Barcelona o Sallent) havia començat a topar amb la menor centralitat del factor treball en el funcionament de la selfactina i amb la confiança política de les noves empreses i dels *nous* patrons, indestriable aquesta de la *contrarevolució* Moderada de 1856-1857. L'evidència més contundent de fins on arribaven, en veritat, les expectatives dels filadors barcelonins després de la llarga dècada 1856-1868, la proporciona un episodi incomprensiblement ignorat o mal llegit per la historiografia del "moviment obrer" a Catalunya. L'episodi resultà una anticipació d'algunes de les protestes filadores que ja he ressenyat, alhora que la confirmació que la continuïtat o transformació d'un determinat ordre laboral a peu de fàbrica depenia, tant o més que de factors tecnològics i/o empresarials, de circumstàncies socials i polítiques que depassaven les parets de la fàbrica. L'episodi començà el juliol de 1869 a la ciutat de Barcelona quan, en la conjuntura de liberalització política propiciada per l'aixecament militar Progressista del setembre anterior, es produïren les primeres acusacions públiques contra fabricants cotoners, imputats d'acomiadar aquells treballadors i treballadores que s'afiliaven a les files naixents de la "*Comisión Central de Operarios del Arte Fabril*", precursora de la futura Federació de les Tres Classes de Vapor (i ja capitanejada per Climent Bové). Després d'alguns incidents en fàbriques cotoneres del Raval barceloní (sovint amb la intervenció disuasòria dels Guies de la República del popular Joan Aleu), una comissió obrera que deia representar la majoria de fàbriques capitalines presentà "*a la nueva autoridad popular y civil*", la primera setmana d'agost del 69, una

¹⁸ *La Federación* (Barcelona), núm. 78 (12-02-1871); sobre el mateix conflicte: núms. 77 (05-02-1871), 79 (19-02-1871) i 93 (28-05-1871).

reclamació col·lectiva en què demanava el restabliment de les tarifes de preus del treball cotoner signades l'any 1855 (fonamentalment en el cas del tissatge mecànic) i la formació de jurats mixtes institucionalitzats amb participació de delegats obrers i patronals.¹⁹ En conseqüència, la reclamació suggeria la degradació dels preusfets cotoners des del 1856-1857 (també en termes relatius: és a dir, la correlació entre esforç i ingrés), i la pràctica desaparició de la negociació col·lectiva també des d'aleshores. El pintoresc i molt interessant “*maquinista y fabricante de mesas de billar*” Francesc Amorós, Progressista heterodox, havia demostrat una i altra cosa, a propòsit dels filadors de cotó barcelonins, el mateix 1857, mitjançant l'edició d'un llibel o “*folleto*” (*Hilados*) que li havia valgut l'anada a Capitanía General i la confiscació ordenada pel mateix Juan Zapatero.²⁰ Però per als treballadors del cotó que reprenien la mobilització pública i col·lectiva el 1869, després d'uns anys de canvi tècnic, crisi i selecció empresarial i rigorisme polític, la pressió sindical i institucionalitzada no obeïa exclusivament a unes certes expectatives a propòsit del seu salari real. Particularment en el cas dels filadors que ja filaven exclusivament amb les selfactines però que, ahora, havien conegut la filatura de *mule-jennies*.

Davant de la tèbia resposta per part de les noves autoritats Progressistes, i de la no-resposta per part dels fabricants, el dissabte 14 d'agost de 1869 els treballadors i treballadores de les fàbriques i seccions de filats de cotó de Barcelona es declararen en vaga. El dilluns següent els seguiren els treballadors i treballadores del tissatge (sovint de les mateixes empreses), i algunes “comissions obreres” voltaren per les grans cotoneries del *hinterland* barceloní (“*La España Industrial*” de Sants, les de Gràcia i Sant Andreu...) per “*informar a los operarios asociados*”. Tot això del braç del líder republicà Joan Aleu, “*alcalde popular*” i home fort del federalisme naixent de factura mesocràtica-menestral.²¹ La intervenció del governador civil, ben entrat el mes d'agost, clarificà els termes d'una confrontació laboral en la qual, novament, els filadors portaven la veu cantant. Pel que feia a la qüestió dels preus del treball, la discussió oscil·lava sobre si un augment del 5% (govern civil i alguns síis de fabricants) o del 10% (comissió obrera) respecte de les tarifes de les fàbriques “*que más pagan*” (el que restabliria els preusfets teixidors del 1855). Els comissionats obrers, però, no feien una qüestió de vida o mort d'això, i es manifestaven disposats a acceptar els veredictes d'una comissió mixta “*al estilo de las que se han ensayado con éxito en Inglaterra*” (on precisament els *minders* o filadors de selfactina consolidaven aleshores les seves posicions com

¹⁹ He documentat aquest episodi a partir, sobretot, de les planes de *El Telégrafo* (Barcelona), 12-08-1869 [1869/224], p. 5.290; i també de *La Razón* (Barcelona), núm. 70 (10-07-1869), p. 786, i núm. 71 (11-07-1869), p. 799.

²⁰ La història del llibel *Hilados*, editat per Francesc Amorós a la Barcelona del 1857, i el llibel mateix (amb informació interessant sobre la filatura barcelonina de *mule-jennies*), la reproduí Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, ps. 453 i ss..

²¹ Totes les informacions fins aquí: *El Telégrafo* (Barcelona), 14-08-1869 [1869/226], ps. 5.353 i 5.355-5.356; 15-08-1869 [1869/227], ps. 5.362-5.364; 16-08-1869 [1869/228], p. 5.386; 17-08-1869 [1869/229], p. 5.417.

a subcontractistes interns i beneficiaris del treball d'altris [vegeu el Capítol 2]). Arribat aquest punt, els fabricants barcelonins advertiren que acceptarien la mediació del govern civil per parlar dels preus del treball, però en cap cas per parlar “*de alterarse la organización interior de cada fábrica*”.²² El que això volia dir ho precisà el diari Progressista *El Telégrafo*: “*Contra todo lo que se esperaba, hoy [24-08-1869] ha continuado la huelga de los operarios de las fábricas de algodón. Se nos ha dicho que ahora se pretende que los fabricantes moderen a los mayordomos al frente de sus talleres [...] Pretenden al parecer los obreros también fijar el número de operarios que debe tener cada máquina y hasta intervenir en la admisión de nuevos operarios...*”²³ Dos dies després el mateix diari publicava la nota següent: “*Leemos en el Diario de Barcelona de ayer tarde [26-08-1869]: “La cuestión de los operarios de algodón, lejos de hallarse terminada, como suponen algunos periódicos de Madrid, continua presentando nuevas dificultades. Puede darse casi por arreglada, sí, la de hilados en grueso, mas no la de los en fino. Preténdese ahora [els filadors] que sirva de tipo como fábrica que paga más una sección de filatura establecida en un local alquilado en el segundo piso de la fábrica de Puigmartí, en Gracia, montada de una manera incompleta y con máquinas “mulle-jenni” convertidas en “selfactings” por medio de un mecanismo que inventó un industrial hace algunos años, con el solo objeto de que pudiesen utilizarse las máquinas del antiguo sistema...”*”²⁴

En la llarga vaga barcelonina de l'estiu de 1869 hi confluïren tots els factors que feien de la relació entre treball fabril i política de la societat liberal una equació progressivament més complexa (i menys favorable al factor treball). D'entrada, em sembla evident que el que pretenien els filadors barcelonins (els veritables motors del conflicte: foren “*los hiladores*” els que a principis de setembre decidiren “*trabajar sólo quince días*” per tal de restablir les negociacions²⁵) era conservar moltes de les atribucions organitzatives a peu de màquina que s'havien forjat amb les *mule-jennies* dels anys 1840s i 1850s. Per això aspiraven a ser escoltats a propòsit “*dels operarios que debe tener cada máquina*”, i a “*intervenir en la admisión de los nuevos operarios*”, perquè aquestes eren decisions que havien gestionat força autònomament fins aleshores, i perquè una determinada correlació entre actius i màquines (un filador per *mule-jenny* o selfactina a Catalunya²⁶) podia facilitar, o no, la preservació d'aquelles atribucions (i, és clar, d'uns preusfets que *toleressin* el menor esforç del mateix

²² Vegeu fins aquí: *El Telégrafo* (Barcelona), 19-08-1869 [1869/231], p. 5.450; 20-08-1869 [1869/232], p. 5.490; 21-08-1869 [1869/233], p. 5.498.

²³ *El Telégrafo* (Barcelona), 24-08-1869 [1869/236], p. 5.577; 25-08-1869 [1869/237], p. 5.587 [el subratllat és meu].

²⁴ *El Telégrafo* (Barcelona), 27-08-1869 [1869/239], p. 5.634.

²⁵ *El Telégrafo* (Barcelona), 07-09-1869 [1869/250], ps. 5.897-5.898.

²⁶ Filadors i ajudants per selfactina a la Catalunya dels 1870s: vegeu José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer...*, ps. 42-43.

filador). És obvi que en un context amb nous incentius per a la feminització filadora, i amb la progressiva saturació del mercat de filadors masculins que suggereixen algunes fonts, aquelles demandes tenien un alt component de defensa corporativa. Però no és menys cert que també reivindicaven una cultura del treball a peu de màquina que proporcionava al filador un notable marge de maniobra a l'hora de decidir sobre el balanç entre el propi esforç (i el dels seus subordinats) i el propi ingrés (i també el d'aquells altres). Això era, precisament, el que la selfactina, la reforçada centralitat de majordoms i encarregats, i la pressió empresarial per confinar les tasques de l'adult al seguiment constant del piano de fusos de la màquina (assignant molts més fusos per equip i retallant els preusfets amb aquest mateix argument), tendien a fer més difícil. Resulta molt significatiu que els filadors barcelonins del 69 escollissin com a model laboral i salarial el d'una filatura de Gràcia que havia reconvergit les *mule-jennies* en selfactines (mitjançant un mecanisme molt publicitat a la Barcelona dels 1850s i 1860s²⁷), és a dir, una filatura on les màquines no podien tenir més de 300 fusos per unitat (les selfactines *catalanes* no en tenien menys, i podien arribar fins els 500 llargs) i on els preusfets no s'haurien tocat -des de la conversió en selfactines- amb l'argument de la major capacitat productiva per màquina (que podia ser sinònim de més esforç físic per part del mateix filador). Reprenent un argument de William M. Reddy, fa la impressió que el que preocupava els filadors barcelonins de finals dels 1860s, més que estrictament el seu salari real, era el que havien de fer concretament a peu de màquina (com i en què treballar, qui tutelar, què decidir...), o el que no havien de fer, per tal que aquell salari anés a més o almenys es conservés estable. O per dir-ho en les justes paraules de Patrick Joyce, les demandes filadores del 69 feien notar "*that industrial conflict were about mastership and authority, respect and honour, as much as they were about material considerations*".²⁸

D'altra banda, la vaga barcelonina del 1869 demostrà que un determinat ordre laboral no es podia defensar o fer valdre contra la conveniència patronal si també es tenia en contra el desinterès o el menyspreu dels patriciats políticament més actius i interessats en els interclassismes d'arrel industrialista. Certament, la selfactina *per se* no demandava del filador les destreses i les funcions coordinadores (de feines i d'actius diversos) que sí que li havia demandat la *mule-jenny*, però tampoc el Progressisme barceloní del 1869 semblava gaire predisposat a incomodar els ben acostumats fabricants cotoners (1857-1868) amb elogis d'un ordre i d'un personatge fabrils que ara li resultaven menys atractius -i *necessaris*- del que li havien resultat el 1848 o fins el 1854. Ni el Progressisme organitzat i governamental del 69 era

²⁷ Un exemple pioner d'això: "*Sabemos que D. Antonio Ferrer y Valls, constructor de máquinas, acaba de inventar un movimiento que proporciona el medio de funcionar por sí sola la máquina [mule-jenny] sin más operación personal que la de nudar los hilos cuando se rompen...*" [*Enciclografía de Industria, Artes y Oficios* (Barcelona), núm. 9/10 (1848), ps. 447-448].

²⁸ Patrick JOYCE (1991): *Work, society and politics...*, p. 110.

l'esparterisme heterogeni de 1843-1854, ni el republicanisme dels anys del Sexenni l'opció forçadament insurreccional i marginal dels seus pares quan la Dècada Moderada. Significativament, la vaga dels filadors i treballadors cotoners es perllongà setmanes: ben entrat el mes de setembre de 1869, els filadors continuaven al capdavant de la mobilització, i el filador Bové era un dels oradors recurrents durant els mítings i "*ollas comunes*" que se celebraven, per exemple, en el local del Club Republicà Federal de la ciutat.²⁹ Del quan i del com del final de la vaga n'he localitzat dos testimonis contraposats però doblement interessants, en la mesura que delaten que les circumstàncies polítiques ciutadanes influeixen decisivament en l'escàs compromís negacidor de la majoria dels fabricants, i en la derrota per manca d'aliats "institucionals" dels filadors i jornalers. Magí Lladós i Rius, l'enginyer industrial Progressista que hem conegut en el Capítol 1, explicà al seu correigionari establert a Madrid Víctor Balaguer, el 25 de setembre, que "*hoy ha comenzado el desarme de los batallones republicanos de Barcelona; los distritos 3º y 4º están atestados de barricadas y al parecer se aprestan para la resistencia*"; també que del "*federal Aleu, el célebre chalán* [i intermediari reconegut pels filadors], *se asegura que ha salido escapado en un caballo de la guardia municipal, y con él muchos de sus Guías de la República*". Pocs dies després, també per carta, Lladós i Rius feia saber l'altra bona nova a Balaguer, que s'endevina filla o parenta de la primera: "*Barcelona está ya tranquila y bastante reanimado el espíritu público; hoy se han abierto la mayor parte de las fábricas y han acudido a ellas todos o casi todos los trabajadores de suerte que puede darse por terminada la huelga.*"³⁰ Per a Climent Bové, el filador que ja s'havia fet notar durant la vaga, aquesta fou "*una época desastrosa para la clase, pues las persecuciones políticas terminaron con muchas semanas de caja de resistencia*".³¹

Unes "*persecuciones*" que tenien poc a veure amb les que el societarisme filador havia patit després del 1856, però que tenien l'efecte d'un tir de gràcia per a un "ofici" fabril que, atrapat entre el canvi tècnic, la reforma laboral que aquest suggeria i l'asfíxia política amb què havia hagut de fer front a l'un i l'altra, cada vegada s'assemblava menys a l'"ofici" dels 1840s.

²⁹ *El Telégrafo* (Barcelona), 10-09-1869 [1869/253], p. 5.954; 09-09-1869 [1869/252], p. 5.946; 17-09-1869 [1869/260], p. 6.115.

³⁰ Ambdues citacions: BMB, Fons Víctor Balaguer, Correspondència rebuda per VB, 1869/2.549 i 1869/2.846: cartes de Magí Lladós i Rius a VB (25-09-1869 i 08-10-1869). Val la pena copiar el diagnòstic que de la política barcelonina féu Lladós i Rius després de la fi de la vaga i del simultani desarmament violent de la milícia republicana: "*...Fábregas ha llegado a decirme que ya no existe Partido Progresista en Barcelona, pues todas las clases de la sociedad más o menos liberales, más o menos conservadoras, piden a Montpensier, y las masas están completamente entregadas al republicanismo...*" [1869/2.862: carta de Magí Lladós i Rius a VB (19-10-1869)].

³¹ *La Federación. Actas del Congreso Obrero*, núm. 5 (26-06-1870), p. 10; Climent Bové al capdavant de la vaga de l'estiu del 1869: *El Telégrafo* (Barcelona), 30-08-1869 [1869/242], ps. 5.708-5.709, i 01-09-1869 [1869/244], ps. 5.762-5.763.

Apèndixs

APÈNDIX III.1.:
LA FILATURA DEL COTÓ A CATALUNYA (1841-1842):
GEOGRAFIA, TECNOLOGIA I NOMBRE DE "FABRICANTS" ('42) I D' "ESTABLIMENTS" DE FILATS ('41)

Comarca actual	1. "Fabric." 1842	2. Estab 1841	3. Fusos de Filar	4. Fus. de Tòrcer	5. Tipus i nombre màq Bergued. Cont.	M.-J.	6. <u>3</u> 2.	
PROVÍNCIA DE BARCELONA								
P. Judicial D'IGUALADA	408	413	308.290	14.645	2.871	0	18	746,5
Calaf	Anoia	1						
Capellades	Anoia	105						
Carme	Anoia	15						
Copons	Anoia	4						
Esparreguera	Baix Llobr.	1						
Igualada	Anoia	127						
Llacuna, La	Anoia	3						
Monistrol de Montserrat	Bages	2						
Piera	Anoia	4						
Pobla de Claramunt, La	Anoia	6						
Prats del Rei, Els	Anoia	5						
Sant Martí Sesgueioles	Anoia	1						
Sant Pere de Riudebitlles	Alt Penedès	60						
Sant Quintí de Mediona	Alt Penedès	61						
Santa Margarida de Montb.	Anoia	2						
Torre de Claramunt, La	Anoia	1						
Tous	Anoia	1						
Vilanova del Camí	Anoia	9						
P. J. DE BARCELONA	170	174	248.006	30.660	248	22	1.516	1.425,3
Badalona	Barcelonès	2						
Barcelona (inclou Gràcia)	Barcelonès	159						
Sant Andreu de Palomar	Barcelonès	7						
Sant Martí de Provençals	Barcelonès	2						
P. J. DE BERGA	408	428	181.758	1.892	1.581	11	4	424,7
Alpens	Berguedà	5						
Avià	Berguedà	9						
Bagà	Berguedà	7						
Berga	Berguedà	160						
Borredà	Berguedà	4						
Cardona	Bages	36						
Casserres de Berguedà	Berguedà	16						
Castell de l'Areny	Berguedà	12						
Castellar del Riu	Berguedà	1						
Cercs i Blancafort	Berguedà	12						
Coromina, La	Berguedà	4						
Gironella	Berguedà	5						
Maçaners	Berguedà	3						
Montclar de Berguedà	Berguedà	4						
Nou de Berguedà, La	Berguedà	4						
Olvan	Berguedà	4						
Pobla de Lillet, La	Berguedà	18						
Prats de Lluçanès	Osona	38						
Sant Llorenç de Morunys	Solsonès	36						
Vallcebre	Berguedà	2						

Vilada	Berguedà	28							
P. J. DE MANRESA		189	227	137.987	8.548	934	226	74	607,9
Avinyó	Bages	5							
Balsareny	Bages	23							
Cabrianes	Bages	1							
Calders	Bages	1							
Castellgalí	Bages	1							
Manresa	Bages	32							
Moià	Bages	21							
Navarces	Bages	9							
Sallent	Bages	40							
Sant Feliu Saserra	Bages	6							
Sant Fruitós de Bages	Bages	7							
Santpedor	Bages	42							
Viladecavalls de Calders	Bages	1							
P. J. DE VIC		122	140	71.742	5.462	954	0	67	512,4
Calldetenes	Osona	2							
Esquirol, L' *	Osona	3							
Folgueroles	Osona	5							
Manlleu	Osona	7							
Olost	Osona	8							
Oristà	Osona	3							
Perafita	Osona	4							
Roda de Ter	Osona	20							
Rupit	Osona	3							
Sant Feliu de Torelló	Osona	9							
Sant Hipòlit de Voltregà	Osona	2							
Sant Julià de Vilatorrada	Osona	4							
Sant Pere de Torelló	Osona	8							
Santa Eugènia de Berga *	Osona	-							
Santa Eulàlia de Puigoriol	Osona	3							
Vic	Osona	41							
P. J. DE MATARÓ		67	66	56.560	2.080	103	1	395	857,0
Cabrils	Maresme	1							
Caldes d'Estrac	Maresme	1							
Masnou, El	Maresme	1							
Mataró	Maresme	38							
Premià de Dalt	Maresme	1							
Premià de Mar	Maresme	1							
Vilassar de Dalt	Maresme	17							
Vilassar de Mar	Maresme	7							
P. J. DE SANT FELIU		4	20	11.881	1.924	36	10	41	594,1
Martorell	Baix Llobr.	2							
Papiol, El	Baix Llobr.	2							
P. J. DE TERRASSA		11	11	11.500	274	67	0	29	1.045,5
Rubí	Vallès Occid	2							
Sabadell	Vallès Occid	5							
Sant Llorenç Savall	Vallès Occid	4							
P. J. DE VILAFRANCA		9	6	10.592	350	40	10	20	1.765,3
Terrassola del Penedès	Alt Penedès	3							
Vilafranca del Penedès	Alt Penedès	4							
Vilanova i la Geltrú	Garraf	2							
P. J. D'ARENYS d MAR		8	9	8.626	0	0	8	66	958,4

Arenys de Mar	Maresme	2							
Calella	Maresme	4							
Canet de Mar	Maresme	1							
Malgrat de Mar	Maresme	1							
P. J. DE GRANOLLERS		3	5	1.965	0	12	0	4	393,0
Castellterçol	Vallès Or.	2							
Granollers	Vallès Or.	1							

PROVÍNCIA DE TARRAGONA

PROV DE TARRAGONA		93	117	55.090	20.314	479	0	61	470,8
Reus	Baix Camp	39	52	31.300	14.362	225	0	36	601,9
Santa Coloma de Queralt *	Conca de B.	46	48	17.410	4.532	219	0	5	362,7
Valls	Alt Camp	7	16	5.160	1.420	23	0	20	322,5
Vendrell, El	Baix Pened.	1	1	1.220	0	12	0	0	1.220,0

PROVÍNCIA DE GIRONA

PROV. DE GIRONA		51	48	55.022	2.333	638	1	52	1.146,3
Banyoles	Pla de l'Est.	11	11	12.000	882	89	0	13	1.090,9
Besalú	Garrotxa	2	2	4.080	191	34	0	0	2.040,0
Girona	Gironès	2	2	2.628	466	0	1	15	1.314,0
Llívia	Cerdanya	1	1	2.634	90	0	0	12	2.634,0
Olot	Garrotxa	26	26	29.700	604	471	0	12	1.142,3
Puigcerdà	Cerdanya	4	4	1.680	100	14	0	0	420,0
Ripoll	Ripollès	1	1	2.000	0	25	0	0	2.000,0
Sant Esteve d'en Bas	Garrotxa	3	-	-	-	-	-	-	-
Tortellà	Garrotxa	1	1	300	0	5	0	0	300,0
TOTAL CATALUNYA		1.543	1.664	1.159.010	88.482	7.963	289	2.347	696,5

TIPUS I NOMBRE DE MOTORS
ASSOCIATS A LA FILATURA DEL COTÓ A CATALUNYA (1841)

	Vapor/ cavalls de f.	Aigua/ cavalls	Cavaller/ nombre	Operarios/ nombre
PROV. DE BARCELONA	289	463	1.082	7.268
P. J. d'Igualada	0	13	150	3.148
P. J. de Barcelona	229	10	659	203
P. J. de Berga	0	70	2	1.604
P. J. de Manresa	0	238	0	1.036
P. J. de Vic	0	54	26	986
P. J. de Mataró	32	0	197	132
P. J. de Sant Feliu de Ll.	0	48	0	36
P. J. de Terrassa	8	20	1	61
P. J. de Vilafranca del P.	20	0	7	50
P. J. d'Arenys de Mar	0	10	36	0
P. J. de Granollers	0	0	4	12
PROV. DE TARRAGONA	0	0	85	495
PROV. DE GIRONA	0	80	15	567
TOTAL CATALUNYA	289	543	1.182	8.330

* En la font original (1841) aquests municipis apareixen adscrits a la província de Girona (erròniament en el cas de Santa Coloma de Queralt, i equívocament en els casos de L'Esquirol i Santa Eugènia de Berga -¿s'inclouen també en el partit judicial de Vic, al qual pertanyien?). En conseqüència, he refet les estadístiques parcials i generals tenint en compte la readscripció que he fet de tots tres casos.

FONTS:

1842 (municipis on es filava cotó i nombre de fabricants filadors per municipi): *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), i *Guía de Forasteros en Barcelona...* (1842), ps. 33-35 [Barcelona].

1841 (la resta de dades): Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-465. L'adscripció dels municipis (1842) als partits judicials de la província de Barcelona (1841) l'he fet a partir de la descripció i nomenclàtor dels partits judicials que proporciona Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...* (vegeu *El Principat de Catalunya al "Diccionario..."* (1985), vol. I, ps. 77 [Arenys de Mar], 199 [Barcelona], 342-343 [Berga], 593 [Granollers]; vol. II, ps. 12-13 [Igualada], 103 [Sant Feliu de Llobregat], 114-115 [Manresa], 132 [Mataró], 406 [Terrassa], 474-475 [Vic] i 501 [Vilafranca del Penedès]).

APÈNDIX 5.1.:
 FABRICANTS DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA (1829):
 NÒMINA, MAQUINÀRIA I QUOTA PROPORCIONAL ABONADA A LA COMISSIÓ DE FÀBRIGUES [CdF]

FABRICANTS		TIPUS I NOMBRE MÀQUINES DE FILAR				TELERS	QUOTA CdF /	
		Senz. Jenn.	Berg.	Maix	M.-J.		ÍND. 100 Q.	MITJAN.
Adreça						Teilers	Quota [en rals]	Índ. 100 Q. mitj.
Alcover, Josep	Comte de l'Assalt, 01		9				18,0	23,7
Argullol, Joaquim	Carretes, 23		8				16,0	21,1
Armans, Pau	Carretes, 17	3	9				21,0	27,7
Armengol, Jaume	Còdols, ??				16		200,0	263,7
Bastons, Ramon	Carders, 02				5		62,5	82,4
Baucells, Josep	Flassaders, ??				4		50,0	65,9
Biosca, Andreu	Tallers, 20		8				16,0	21,1
Bonafont, Josep	Sant Oleguer, 16				9		112,5	148,3
Bordas, Antoni	Sant Pau, 14		3	6			60,0	79,1
Busqueta, Jaume	Tallers, 40				16		200,0	263,7
Camprubí [Llorenç] i Co.	Riera de S. Joan, 04				12		150,0	197,8
Candaló, Pelegrí	Carretes, 07		2				4,0	5,3
Candaló, Ramon	Montalegre, ??				4		50,0	65,9
Capdevila, Miquel	Cadena, 60		10				20,0	26,4
Capdevila [Vídua] i Fills	Carme, 15	18	11				40,0	52,7
Careta, Francesc	Rec Comtal, 02				10		125,0	164,8
Casamitjana, Francesc	Davant l'Església, 01		4				8,0	10,5
Casamitjana, Gaietà	Sant Pacià, 14				4	6	62,0	81,7
Casas, Agustí	Tallers, 11				10		125,0	164,8
Casas, Salvi	Sant Pacià, 11				4	30	110,0	145,0
Casas, Vídua de	Tallers, 19				12		150,0	197,8
Castells, Antoni	Sant Pere mitjà, ??				5		62,5	82,4
Colom, Jeroni	Sant Pacià, 20	5	8				21,0	27,7
Corominas, Francesc	Tàpies, 09		8				16,0	21,1
Corretja, Jaume	Fontseca, 34		3				6,0	7,9
Cortès, Joan	Riereta, 36				20		250,0	329,6
Cortinas, Francesc	Comte de l'Assalt, 24		13				26,0	34,3
Cruells [Isidre] i Comp.	Tallers, 20				12		150,0	197,8
Daniel, Pau	Fontseca, 32				3		37,5	49,4
Delcabo, Francesc	Porta Nova, 29		3		3		43,5	57,4
Desprès, Sebastià	Sant Pacià, 13				4		50,0	65,9
Domènech, Ramon	Torr. de Jonqueres, 40	3	14				31,0	40,9
Esplugas, Magí	Comte de l'Assalt, 17		8			4	24,0	31,6
Fajal, Miquel	Riereta, 21				8		100,0	131,8
Farguell, Josep	Sant Pacià, 21		10				90,0	118,7
Farguell, Ramon	Montalegre, 18		9				81,0	106,8
Fernández, Sebastià	Fontseca, 18				8	52	204,0	269,0
Fort [Josep] i Comp.	Tàpies, 09				19		237,5	313,1
Freixa, Josep	Carretes, 01		4			4	44,0	58,0
Fuster [Narcís] i Comp.	Bonaire, 15				3		37,5	49,4
Garriga [Josep] i Comp.	Mitjana Blanquer., 06				4		50,0	65,9
Gispert, Bartomeu	Moles, ??				8		100,0	131,8
Gispert, Francesc	Ripoll, 06				7		87,5	115,4
Graell, Marià	Davant l'Església, 02		1				2,0	2,6

Illa, Josep	Sant Pau, 38		15			187,5	247,2	
Lladó Candaló, Antoni	Jonqueres, 12		6			75,0	98,9	
Llansà, Josep	Sant Pacià, 17		4		4	16,0	21,1	
Llausí, Antoni	Robadors, 36	2	6		4	22,0	29,0	
Llorà [Domingo] i Comp.	Cadena, 44		6			75,0	98,9	
Llorà, Teresa	Comte de l'Assalt, 01		3			37,5	49,4	
Lloveras, Francesc	Cera, 09		5		57	176,5	232,7	
Llubià, Procopi	Montalegre, 39		7			87,5	115,4	
March, Josep	Pl. del Seminari, 47		10			20,0	26,4	
Marfà, Jaume	Sant Oleguer, 13		8			16,0	21,1	
Marimon, Gil	Moles, 01		6			75,0	98,9	
Mas, Josep	Montalegre, ??		7			87,5	115,4	
Mas, Valeri	Tallers, 02		5		3	16,0	21,1	
Maxenchs, Pau	Davant l'Església, 35		2			4,0	5,3	
Muntadas [Macià] i Fill	Tàpies, 09		8			100,0	131,8	
Muntadas, Pau	Patacada, 09		6			75,0	98,9	
Moncunill, Joan	Sant Oleguer, 19		7			14,0	18,5	
Mundó, Domingo	Comte de l'Assalt, 20		3			6,0	7,9	
Oliver, Antoni	Cadena, 57		10			125,0	164,8	
Palau, Francesc [(a) Vileta]	Om, 10		3			37,5	49,4	
Pallarols, Pere	Pl. del Seminari, 40		16			32,0	42,2	
Pascual [Jaume] i Comp.	Cadena, 44		16		47	294,0	387,6	
Pascual, Josep	Riera Baixa, 39		6			12,0	15,8	
Picas, Miquel	Hospital, 11		6			12,0	15,8	
Prat[s], Antoni	Hospital, 13		8			16,0	21,1	
Prat[s], Benet	Baixada Muralla, 36		4			8,0	10,5	
Prat[s], Francesc	Nova d S. Francesc, 09		9			112,5	148,3	
Prat[s], Teresa	Montalegre, 17		9			18,0	23,7	
Pujadas, Antoni	Sant Sadurní, 20		8			100,0	131,8	
Rogent, Josep	Comte de l'Assalt, 07		10			125,0	164,8	
Rosal, Ramon	Comte de l'Assalt, 21		8			16,0	21,1	
Sala, Josep	Comte de l'Assalt, 01		2			4,0	5,3	
Sala, Francesc	Tallers, 31		6			75,0	98,9	
Sala Amorós, Francesc	Carme, 16		6			75,0	98,9	
Salvans, Antoni	Carretes, 25		6			75,0	98,9	
Solench, Antoni	Ramelleres, 21		12		4	32,0	42,2	
Suñer, Vicenç	Carretes, 26		7			14,0	18,5	
Torné, Capdevila i Comp.	Riereta, 34		12		100	350,0	461,4	
Tort, Pelegrí	Carretes, 24		5			10,0	13,2	
Urell, Josep	Hospital, 07		8			100,0	131,8	
Vallès, Joan	Sant Sadurní, 18		11		32	201,5	265,7	
Vallmajor, Pere	Sant Pau, 21	2	7			16,0	21,1	
Vidal, Pau	Còdols, 29		8			100,0	131,8	
Vila, Jaume	Cera, 14		4		20	76,0	100,2	
Vila, Ramon i J.	Carretes, 18		10		62	249,0	328,3	
Xicota, Francesc	Riera Alta, 62		8			100,0	131,8	
TOTALS: 90 Fabricants			33	257	33	410	429	6.827,0
						QUOTA MITJANA	75,85 rals	100,0
						(Mediana)	(50,00 rals)	

FONT:

Elaboració pròpia a partir d'AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d'Actes, Vol. I (1829-1834): "Padrón General de los SS. Fabricantes de Hilados, Tejidos y Pintados de Algodón de esta Ciudad, que han satisfecho el Reparto acordado en la convocatoria general celebrada en 20 de Agosto de 1829 en la Real Casa Lonja..." (1829).

APÈNDIX 5.2.:
 FABRICANTS DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA I EL SEU PLA (1850):
 NÒMINA, MAQUINÀRIA, TREBALLADORS/ES DE LA FILATURA I INTEGRACIÓ DEL TISSATGE
 [I PROBABLE PRESENCIA EN LES NÒMINES ANTERIORS DE FABRICANTS DE FILATS (1829-1844)]

	(1829-1844)					1850				Tiss. T	
	1829	1838	1839	1842	1844	Fusos de Filar segons maquinària			Treball		
						M.-J.	Cont.	Selfact			Tòrçer
Aloi [Joan] i Comp.			X	X	X	2.640				63	
Aloi, Josep			[X]	[X]		240				11	
Alsina Postius, Josep			X	X	X	3.600				68	
Armengol, Jaume	X	X	X	X	X	1.920			120	53	
Arnau [Pere] i Comp.					[X]	7.200				182	
Balius [Andreu] i Comp.				X	X	3.600				81	
Basté, Andreu			X	X	X	1.200				26	T
Batló, Josep			[X]	[X]		1.440				41	
Batló Germans			X	X	X	3.960		500	180	92	T
Burrull i Comp.						1.800				42	T
Camprubí [Ll.], Vídua de	X	X	X	X	X	2.400			240	56	
Camps, Emeteri		X	X	X	X	4.200	2.880		440	110	
Capdevila i Matas					X	2.500			200	72	
Capdevila [Vídua] i Comp	X	X	X	X	X	1.440			240	43	
Caraben, Joan			X		X	4.352				82	
Carbonell, Francesc						1.080			600	33	T
Carbonell, Josep		X	X	X	X	960				25	
Casals, Ignasi				X	X				640	26	
Casas, Agustí	X	X	X	X		1.480				24	
Casas, Josep	[X]	[X]	[X]	[X]	[X]	2.400				53	T
Castells Camps, Josep	[X]	X	X	X	X	2.760				68	
Claramunda, Benet						2.700				53	
Codina, Martí		X			X				2.000	276	
Colom, Jeroni	X	X	X	X	X				1.140	18	
Corretja, Josep	[X]	[X]							720	20	T
Cortès, Joan	X	X	X	X	X	2.400				56	
Cortils, Josep		X	X	X	X	3.720				80	
Domènech [Joan] i Comp.	X	X	[X]	[X]					480	8	
Elías i Tardà		X	X		X	3.360				76	
Farguell, Ramon	X	X	X	X	X	2.520			1.200	73	
Feixó [Carles] i Comp.						2.400				50	
Ferrer, Joan			[X]	[X]		1.320			120	45	T
Fornells, Pau				X	X	720			1.080	40	
Gispert i Oliva	[X]	[X]	[X]	[X]	[XX]	2.400	1.200		200	74	
González, Francesc					X	1.200				32	
Illa, Josep	X	X	X	X	X	1.440			160	50	
Jordà, Francesc d'Assís		X	X	X	X	2.160				62	
Juncadella, Jeroni			X	X	X	7.080			170	170	T
Juncadella, Salvador			X	X	X	1.920			120	60	T
Lladó, Antoni	X	[X]	[X]	[X]	X	960				23	
Llavallo, Josep		X	X	X		1.320				36	
Llibre [Armengol] i Comp				X	X	1.320			240	37	
Llorà, Domingo	X	[X]	X	X	X	3.020				58	

López i Comp.						2.640			77		
Manen, Carrió i Comp.						2.760		240	51	T	
Mariat, Francesc			X			1.680			37		
Mas de Bergue i Comp.						3.360	1.408	3.620	300	210	
Mas [Francesc d'A.] i Co.			X			1.320			32		
Mestres [Manuel] i Comp.						2.520			54		
Molins [Pere] i Comp.						1.440			39		
Morell, Pere		X	X	X	X	1.920			52		
Morros, Aleix						960			25		
Mundó, Domingo	X	X	X	X	X	480			17		
Muntadas Cañellas, Bernat			[X]	[X]	[X]	4.800			132		
Muntadas Germans	X	X	X	X	X	5.400			106		
Núñez, Manuel			X	X		720			24		
Olivella, Pere				X	X	1.080			31		
Padró, Llorenç		X	X	X	X	2.400			60		
Paradell, Ramon				X		2.220			52		
Parodi, Joan			X	X		2.040			54		
Pascual Germans i Comp.				X		2.160		120	50		
Pla [Marià] i Comp.				X		1.200			28		
Prats, Albert				X	X	3.000		1.980	114		
Puigmartí, Francesc				X	X	6.624			132	T	
Ramonedà, Rafael			X	X	X	1.740	576	1.212	69	T	
Ratera, Jaume		X	X	X	X	4.800			120		
Recolons, Esteve				X				360	12		
Reis, Jaume						3.224			60		
Ricart, Jaume		X	X	X	X	6.524	480	480	145	T	
Riera [Josep] i Comp.						2.140			100		
Rodés Massó, Francesc						2.400	1.800	2.540	320	65	T
Roig, Camil			X	X	X	1.440			43		
Rovira, Pere						600			23		
Rusiñol, Joan						1.200			34		
Sagrera, Salvador		X	X	X	X	2.400			62		
Sala, Francesc	X	X	X	X		1.440			37		
Salgat, Joan								600	10		
Sanllehí, Francesc						1.540			53	T	
Sans, Jaume			X	X	X	1.680			38		
Selva [Ramon] i Comp.						1.680			50		
Serrano, Francesc								240	9		
Sirvent, Marià						720			22		
Sirvent [Marià] i Comp.						6.960			155		
Sogas i Batllori						3.900			51	T	
Soler, Antoni						1.080		120	33		
Soler [Antoni] i Comp.						1.440		120	36		
Subirana, Vídua de J.			X	X	X	1.200			27		
Tarragó, Miquel				[X]	[X]	960			30		
Tarrés Pujol [Coll], Pere		X	X	X	X	1.440			34		
Tey [Manuel] i Comp.						2.116			47		
Torrescasana, Francesc						1.200			25		
Torruella, Magí			X	X		1.440			32	T	
Tous Soler, Nicolau		X	X	X	X	5.200	800	700	160		
Vallès, Josep	[X]	X	X	X	X	3.600			105		
Valls [Josep] i Comp.						1.680			40		
Vidal, Josep						3.600		480	91		
Vigó [S.] i Germans		X	X	X	X	3.000			82		
Vilaregut, Pelegrí				X	X	6.720		120	160	T	

Vilarrasa, Pau	X	2.400				56	
<i>FABRICANTS: 99</i>		225.320	8.344	8.672	16.470	6.141	18 T
BADALONA							
Fornells Viñas, Francesc		3.840				83	
SANT ANDREU DE PALOMAR							
Bancells, Josep		1.440			860	46	
Casas, Joan		5.400			840	137	
Matas, Josep		360			360	8	
Matas, Magí		740			360	14	
Mestras, Martí		1.440				32	
<i>FABRICANTS: 5</i>		9.389			2.420	237	
SANTS							
Güell, Joan			3.240	13.328	440	257	T
La España Industrial			2.560	18.036	640	312	T
<i>FABRICANTS: 2</i>			5.800	31.364	1.080	569	2 T
<i>TOTAL FABRICANTS: 107</i>		238.540	14.144	40.036	19.970	7.030	20 T

X: Fabricant amb el mateix nom i cognom[s] que el fabricant censat el 1850.

[X]: Fabricant amb el mateix cognom que el fabricant censat el 1850 (quan el cognom no es repeteix -més d'un cas- en una i altra nòmina).

T: Disposa de telers a la seva fàbrica (o fàbriques) de Barcelona i rodalies.

FONTS:

Elaboració pròpia a partir de:

1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850 [reproduïda, amb errors, per Guillermo GRAELL [1911]: *Historia del Fomento...*, ps. 442-492].

1829: AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d'Actes, Vol. I (1829-1834): "*Padrón General de los SS. Fabricantes...*" (20-08-1829).

1838: AHCB, Cadastre IX-12: "*INDUSTRIA. Industria y Comercio. Déficit de Guerra...*" (1838).

1839: AFTN, Biblioteca, CII/9 4º: "*Relación de los fabricantes de hilados, tejidos y estampados...*" (1839).

1842: *Guía de Forasteros en Barcelona...* (1842): ps. 33-35 i 64.

1844: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.655 (1): "*Índice General por alfabético que comprende las Corporaciones que pagan por Subsidio Industrial y de Comercio...*" (1844).

APÈNDIX 5.3.:

ELS FABRICANTS DE FILATS I TORÇATS DE COTÓ DE BARCELONA (1838-1844): CONTINUITATS NOMINALS (DES DEL 1829 I FINS EL 1850) I PAGAMENTS PER CONTRIBUCIÓ CORPORATIVA O FISCAL [EN RALS I EN % RESPECTE DE LA CONTRIBUCIÓ MITJANA *FILADORA* (1.)]

Fabricant	1829		1838		1839		1844		1850		
	Cont.	I.	Adreça	Cont.	I.	Adreça	Cont.	I.	Treb. Filat.	I. T. T.	
Alcover, Josep	18,0	23,7	Carretes, 60	90	43,2	Carretes, 60					
Aloi, Fèlix			Carretes, 60			Carretes, 60			[11]	[17,7]	
Aloi [Joan] i Comp.						Cera, 40	* Sant Pau, 48	835	152,2	63	101,6
Alsina, Josep						* Amàlia, 95	Amàlia, 22	465	84,7	68	109,6
Amanrich, Francesc			Sant Pacià, 04			Sant Pacià, 04					
Amillach, Eudald						Carretes, 61					
Andreu, Josep			Sant Climent, 14			Carretes, 61	Mitjanit, 06	220	40,1		
Anglerill [Josep] i Comp.			Comte de l'A., 54			Comte de l'A., 54					
Añé, Marià			Sant Pau, 16	24	11,5	Sant Pau, 16	Sant Pau, 10	50	9,1		
Argullol, Joaquim	16,0	21,1	Carretes, 37	36	17,3	Carretes, 37					
Armans, Pau	21,0	27,7	Hospital, 100	150	72,0	Hospital, 100	* Hospital, 100	420	76,5		
Armengol, Francesc						Santa Anna, 28					
Armengol, Jaume	200,0	263,7	Sant Pau, 72	150	72,0	Sant Pau, 72	Riereta, 23	375	68,3	53	85,4
Arnau, Josep						Tallers, 75	Riereta, 24	120	21,9	[182]	293,4
Aymat Germans						Riereta, ??	Riereta, ??	695	126,6	81	130,6
Balius, Andreu						Comte de l'A., 56					
Ballet, Nicolau						Lladó, 11					
Barba, Joaquim			Trentaclaus, ??	60	28,8	Lladó, 11	Flassaders, 44				
Bargall, Manuel			Flassaders, 44	150	72,0	Flassaders, 44	Ferlandina, 02				
Bassecont, Pare i Fill						* Moles, 12	Sant Pau, 48	220	40,1	26	41,9
Basté, Andreu						Barberà, 28				[41]	[66,1]
Batló, Jacint						* Riereta, ??	* Riereta, 69	1.285	234,2	92	148,3
Batló Germans / Batlló i Escubós			[Batlló i Escubós]			[Batlló i Escubós]	[Batlló Ger.]				[Batlló Ger.]
Biosca, Andreu	16,0	21,1	Tallers, 75	36	17,3	Tallers, 75					

Bonafont, Josep / Bonafont Germans	112,5 148,3	Sant Pau, 41 [Bonafont G.]	390 187,2	* Sant Pau, 41 [Bonafont G.]	Sant Pau, 41 [Bonafont G.]	GRÀCIA 90 16,4	
Bonbada					GRÀCIA		
Bosch i Panis				"calle nueva..."			
Boy, Josep							
Busqueta, Jaume	200,0 263,7	Arcs, 07	390 187,2	S. Pere mitjà, 19 Cera, 40	S. Pere mitjà, 19 Cera, 40	Amàlia, ?? 330 60,1	
Calafell [J.], Vídua i Fill d					Ostallers, 72		
Calvet, Tomàs					Riera S. Joan, 16	Amàlia, 22 465 84,7	56 90,3
Campmany Carreras, Josep	150,0 197,8	R. S. Joan, 16	570 273,7	Tàpies, 20	[V] Tàpies, 20	Tàpies, 20 1.735 316,2	110 177,3
Camprubí [Llor.] i Bosch		Tàpies, 20	780 374,5	Cerretes, 07	Cerretes, 07		
Camps [Eimeteri] i Comp.	4,0 5,3	Cerretes, 07	24 11,5			Sant Pau, 48 220 40,1	82
Candalló, Pelegrí							
Cantarell, Lluís		Sant Jeroni, 07	390 187,2	Sant Jeroni, 07	Sant Jeroni, 07	Riereta, ?? 180 32,8	
Cantarell, Magí					Cerretes, 54	* Cerretes, 54 285 51,9	
Canudas, Ramon	20,0 26,4			* Cadena, 23	Cadena, 23		[72] 116,1
Capdevila, Miquel	40,0 52,7	Carme, 57	390 187,2	* Carme, 57	Carme, 57	* Carme, 56 1.135 206,8	43 69,3
Capdevila [Vídua] i Comp.				Comte de l'A., 98		Amàlia, 22 420 76,5	82 132,2
Caraben, Joan		Riereta, 15	72 34,6	Sant Pau, 61	Cerretes, 53	Riereta, 15 695 126,6	25 40,3
Carbonell, Josep		Sant Pau, 61	150 72,0	Sant Pau, 61	Sant Pau, 61		
Cardona, Jaume / Cardona i Marçet		[Cardona, J.]		[Cardona i Marçet]	[Cardona, Jaume]		
Cardús, Antoni				Valldonzella, 20	Valldonzella, 20	Valldonzella, ?? 120 21,9	
Careta, Francesc	125,0 164,8	Rec Comtal, 02	240 115,2	Rec Comtal, 02	Rec Comtal, 02		
Carol, Bonaventura					GRÀCIA		
Casadas, Ramon		Cerretes, 34	24 11,5				
Casals, Ignasi					Sant Rafael, 17	Sant Rafael, 17 200 36,4	26 41,9
Casamitjana, Francesc	8,0 10,5	Cera, 18	36 17,3	c/ Sant Pau, 16	Cera, 18		
Casamitjana [G.], Hereus d	62,0 81,7	Sant Pacià, 04	72 34,6				
Casas, Agustí	125,0 164,8	Comt de l'A 75	210 100,8	* Comte de l'A., 75	Comte de l'A., 75		24 38,7
Casas, Vídua i Fill de	150,0 197,8	Tallers, 76	300 144,0	Tallers, 76	Tallers, 76	Tallers, 76 220 40,1	[53] [85,4] [29]
Castellet, Domingo		Sant Rafael, 11	43 20,7	Sant Rafael, 11	Sant Rafael, 11	Sant Rafael, 11 200 36,4	64
Castells, Josep		Barberà, 29	120 57,6	Barberà, 29	Barberà, 29	Barberà, 29 285 51,9	68 109,6
Castells, Teresa					T. de Jonqueres, 01		
Català, Joaquim		Font S. Miquel, 03	72 34,6	Font S. Miquel, 03			
Centellas, Joan		Sant Jeroni, 40	36 17,3	Sant Jeroni, 40			

Codina, Martí		Sant Honorat 01	90	43,2		Sant Pacia, 12	Sant Pacia, 12	Sant Honorat 01	330	60,1	** 276 444,9
Colom, Jeroni	21,0	Sant Pacia, 12	90	43,2		Sant Pacia, 12	Sant Pacia, 12	Sant Pacia, 12	160	29,2	** 18 29,0
Coll, Andreu		Cadena, 19	390	187,2		Cadena, 19	[V] Cadena, 19				
Coll, Jaume		Carretes, ??	36	17,3		Sant Oleguer, 18	Comte de l'A., 55				
Coma, Andreu						* Porta Nova, 08	Porta Nova, 08				
Corretja, Jaume	6,0	Barberà, 35	36	17,3			Arc Jonqueres, 13				[** 20] [32,2] [2]
Corrons, Ignasi											
Cortès Ballot, Joan	250,0	Carme, 106	390	187,2		Sant Pau, 66	Riereta, 77	Aurora, 07	465	84,7	56 90,3
Cortils, Josep		Carders, 17	210	100,8		Rec Comtal, 01	Rec Comtal, 01	* Rec Comtal 1	625	113,9	80 129,0
Cuatrecasas Sala, Antoni						* Carretes, 52	Carretes, 52				101
Dalmàs, Salvi							Tallers, 46				
Daniel, Pau / Daniel [Eulàlia] i Fill	37,5	Barberà, 33 [Daniel, Pau]	36	17,3		Barberà, 33 [Daniel, Pau]	Sant Jeroni, 39 [Daniel i Fill]	Sant Jeroni, 39 [Daniel i Fill]	140	25,5	
Delpirat Delpuech, Jaume							Amàlia, 13	Aurora, 25	180	32,8	
Desprès, Sebastià	50,0	Carretes, 62	36	17,3		Carretes, 62					
Domènech, Joan / Domènec, Ramon	31,0	T. de Jonquer 10 [Domènec, J.]	60	28,8		T. de Jonqueres, 10 [Domènec, R.]	T. de Jonqueres, 11 [Domènec, R.]				[** 8] [12,9] [Domèn., J.]
Elias i Companyia / Elias i Tardà		Tallers, 75 [Elias i Comp.]	240	115,2		Tallers, 75 [Elias i Comp.]		Aurora, 26	330	60,1	76 122,5
Esplugas, Magí / Esplugas, Agustí	24,0	Comt de l'A 30 [Esplugas, M.]	90	43,2		Comte de l'A., 30 [Esplugas, A.]	Comte de l'A., 30 [Esplugas, M.]				
Esteva [Joan] i Comp.								Aurora, 26	240	43,7	
Fabré [Francesc] i Comp. / Fabré [Josep] i Comp.							Sant Climent, 14 [Fabré [F.] i Co.]	Amàlia, 22 [Fabré [J.] i Co.]	285	51,9	
Fàbregas, Josep							Om, 24				
Farguell, Josep	90,0	Sant Pacia, 11	150	72,0		Sant Pacia, 11	Sant Pacia, 12				
Farguell, Ramon	81,0	Valldonzella, 23	240	115,2		Valldonzella, 23	Valldonzella, 23	Valldonzella, 23	465	84,7	73 117,7
Fariols, Pere						Tallers, 84	Tallers, 84				
Fax[Ja]l [Miquel], Vídua de	100,0	Riereta, 49	150	72,0		Riereta, 49					
Fernández, Sebastià	204,0					* Barberà, 19	Barberà, 19				
Ferrer [Antoni] i Comp.						Robadors, 19	Robadors, 19				[45] [72,5] [13]
Ferrer Almirall, Vicenç		Amàlia, 69	240	115,2		Hospital, 65	Hospital, 61				
Florencia [Teodor] i Comp.						Hospital, 61	Hospital, 61				
Font i Vilaregut / Vilaregut, Pelegrí						Gumbau, 04 [Font, Antoni]	[V] GRÀCIA [Font i Vilaregut]	GRÀCIA 1.735	316,2		160 257,9 141 Vilaregut, P

Forcada, Josep						Jaume Giralt, 17			10
Fornells, Pau						Pl. Marquilles, 17	Esplanada, 20	695 126,6	** 40 64,5
Gispert, Francesc	87,5 115,4	Ripoll, 12	240 115,2	Ripoll, 12		Ripoll, 12			
Gispert Dòria, Bartomeu / Gispert Dòria, Bartomeu	100,0 131,8	Riereta, 73 Pl. Àngels, 04	300 144,0 300 144,0	Carme, 101 Pl. Àngels, 04		Carme, 101 Pl. Àngels, 04	Riereta, 73	625 113,9	[74] [119, 3
González [Francesc] i Co.							Aurora, 17	160 29,2	32 51,6
Graell[s], Marià	2,0 2,6	Sant Pau, 01	36 17,3	Sant Pau, 16		Sant Pau, 16	Sant Pau, 01	60 10,9	
Grané, Marià		S. Pere mitjà	69 150 72,0						
Guarro i Permanyer						Sant Pau, 57			
Illa, Josep	187,5 247,2	Sant Pau, 58	390 187,2	Sant Pau, 68		Sant Pau, 68	Amàlia, ??	375 68,3	50 80,6
Illa Balaguer, Tomàs						Amàlia, 11			
Jordà, Francesc		S. Antoni A. 03	36 17,3	S. Antoni A., 03		S. Antoni A., 03	Riereta, ??	465 84,7	62 100,0
Jover, Josep				* Sant Sadurní, 16					44
Juncadella [J.] i Prat Germ.				* Pl. S. Pere, 12		Pl. S. Pere, 11	* Riereta, ??	4.035 735,3	170 274,1 290
Juncadella, Salvador				* S. Pere alt, 53		S. Pere alt, 53	Pes de la Palla,	285 51,9	60 96,7 170
Lavergue Melamier						Comte de l'A., 61			
Lladó Candaló, Celdoni / Lladó, Antoni	75,0 98,9 Lladó C. A.	Jonqueres, 05 [Lladó C.... C.]	300 144,0	Jonqueres, 05 [Lladó C.... C.]		Jonqueres, 05 [Lladó C.... C.]	Riereta, ??	100 18,2	23 37,1 [Lladó, A.]
Llançà [J.], Terradas i Co.	16 21,1	Carretes, 66	90 43,2	Carretes, 66		Carretes, 59			
Llansó, Gabriel				Sant Pacià, 23					
Llavallol i Vigó / Vigó [Salvador] i Comp.		Riereta, 73 [Llavallol i V.]	390 144,0	* Cadena, 13 [Llavallol i Vigó]		Cadena, 13 [Llavallol i Vigó]	Ramalleres, ??	1.735 316,2	82 132,2 Vigó [S.] i Germ
Llibre [Armengol] i Comp.						Riereta, 75	Amàlia, ??	240 43,7	37 59,6
Llimona, Joan / Llimona i Fill				Tantarantana, 30 [Llimona, Joan]		Tantarantana, 30 [Llimona i Fill]			101
Llimona, Pere				* Cortines, 01					28
Llinés i Comp.		Robadors, 08	150 72,0	Robadors, 08		Robadors, 08	Robadors, 08	200 36,4	
Lloberas, Francesc	176,5 232,7			* Cera, 13		Cera, 11			
Llorà, Domingo / Llorà, Teresa	75,0 98,9 37,5 49,4	Trentaclaus, 56 [Llorà, Teresa]	36 17,3	Comte de l'A., 56 [Llorà, Domingo]		Amàlia, ?? [Llorà, Domingo]	Aurora, 25	330 60,1	58 93,5 [Llorà, D.]
Llorà, Josep		Comt de l'A 55	36 17,3	Comte de l'A., 55		Trentaclaus, 27			
Lluich, Família de				Carretes, 09		Carretes, 08			70
Lorenzale, Mateu						Amàlia, 31			
Mariat [Francesc] i Comp.							Migdia, 24	375 68,3	37 59,6
Marimon, Gil	75,0 98,9	Moles, 18	210 100,8	Moles, 18		Moles, 18			

Martorell, Bernadí				* Hospital, 50	[V] Hospital, 50	* Hospital, 50	1.735	316,2	242
Martus, Segimon					Comte de l'A., 46				
Mas, Francesc d'Assís						Mitjanit, ??	220	40,1	32 51,6
Mas Burgadas, Antoni				* S. Pere alt, 05	S. Pere alt, 05	S. Pere alt, 05	400	72,9	
Masmechs, Josep					Comte de l'A., 08				
Mercadal, Marc						Amàlia, ??	375	68,3	
Mercader, Narcís				Pl. de l'Àngel, 15	Pl. de l'Àngel, 15	* S. Pere alt, 53	1.035	188,6	
Miret, Ramon			Carretes, 34	24	11,5	Carretes, ??			
Miró, Josep Antoni			Sant Rafael, 07	240	115,2	Sant Rafael, 07			
Mora, Josep						GRÀCIA			
Morell, Pere			Comt de l'A 37	36	17,3	Comte de l'A., 37	220	40,1	52 83,8
Morell, Teresa						Sant Pau, 77			
Mundó, Domingo	6,0	7,9	Sant Jeroni, 40	36	17,3	Sant Jeroni, 39	60	10,9	17 27,4
Muntadas [Macià] i Fill /	100,0	131,8	Sant Jeroni, 09	1.080	518,5	Sant Jeroni, 09	765	139,4	106 170,9
Muntadas [Pau] i Germ. /	75,0	98,9	[Muntadas i F.]			[Muntadas G.]			Muntadas G.
Muntadas Germans			Sant Jeroni, 67	1.080	518,5				
			[Muntadas, P.]						
Muntadas, Font i Comp. /									
Muntadas [Isidre] i Co.			Lleialtat, ??			Lleialtat, 18	835	152,2	[132] 212,8
Nogués [Ramon] i Comp.			[Muntadas, Font...]			[Muntadas [L...]]			
Núñez, Manuel			* Carretes, 25			Carretes, 25			459
Obiols, Ramon			Amàlia, 95			Amàlia, 95			24 38,7
Oliva, Capdevila i Matas /							S. Pere alt, ??	330	60,1
Capdevila i Matas							Riereta, 25	695	126,6
Olivella, Pere							[Oliva...]		[Capd. i M.]
Padró, Joan			Sant Pau, 63	24	11,5	Amàlia, 62	90	16,4	31 51,6 90
Padró, Llorenç			Sant Jeroni, 12	120	57,6				
Palau [Fr.], Vídua i Fills d	37,5	49,4	Sant Sadurní 12	120	57,6	Sant Jeroni, 12	330	60,1	60 96,7
Pallarols, Pere	32,0	42,2	Sant Sadurní 01	390	187,2	Sant Sadurní, 12			
Palmarola [Josep] i Comp.			Valldonzella, 01			Valldonzella, 01			
Paradell [Ramon] i Comp.						Gumbau, 04			
Parés, Josep						Riereta, 49			52 83,8
Parodi [Joan] i Comp.						Om, 16			
Pascual Germans			S. Bartolomé, 07			S. Bartolomé, 07			54 87,1
Pascual Samllehí, Jaume							Amàlia, ??	220	40,1
							Cadena, ??	375	68,3

Sastre, Antoni				Picalquers, 08	Picalquers, 08		
Serra [Josep] i Comp. / Serra Marrugat, Josep	S. Bartolomé 07 [Serra [J.] i Co.]	300 144,0	* Hospital, 71 [Serra Marrugat, J.]	Hospital, 71			
Solà, Josep / Solà, Eulogi	Amàlia, ?? [Solà, Josep]	72 34,6	Beat Oriol, 15 [Solà, Josep]	Beat Oriol, 15 [Solà, Josep]	Beat Oriol, 15 330 60,1 [Solà, Eulogi]		
Solench, Antoni	32,0 42,2		Ramalleres, 10				
Subirana, Esteve			Robadors, 20				
Subirana, Josep			"calle nueva..."	Migdia, 22	Migdia, 24 220 40,1		27 43,5
Tarragó, Josep				Riera Alta, 07	Riera Alta, 07 160 29,2		[30] [48,4]
Tarrés Coll, Pere	Riereta, 49 300 144,0		S. Pere alt, 49	S. Pere alt, 49	Riereta, 65 695 126,6		34 54,8
Taulet [Estanislau] i Comp					Amàlia, ?? 330 60,1		
Ticó, Francesc	Valldonzella, 16 210 100,8		Valldonzella, 16	Valldonzella, 16			
Tojàrruella, Magí			* Riereta, 17	Riereta, 17			32 51,6 125
Tous Soler, Nicolau	Tàpies, 19 1.080 518,5		Tàpies, 19	[V] Tàpies, 19	Tàpies, 19 1.585 288,8		160 257,9
Tresserras, Bruch i Comp.					Amàlia, ?? 420 76,5		
Turis, Pere			Cera, 21	Cera, 21	Cera, 21 20 3,6		
Urell, Josep	100,0 131,8 Sant Sadurní 08 390 187,2		Cadena, 02	Sant Sadurní, 08	Sant Sadurní, 08 200 36,4		
Valentí, Josep			Riereta, 16	[V] Riereta, 15			
Vallès [Josep] i Comp.	Robadors, 35 390 187,2		Robadors, 34	Robadors, 34	Robadors, 35 465 84,7		105 169,3
Vallmajó, Pere	16,0 21,1			Riereta, 52	S. Bartolomé 05 30 5,5		
Vila, Joan			Robadors, 19	Robadors, 19			
Vila, Josep	Comt de l'A 34 60 28,8		Comte de l'A., 34	Comte de l'A., 34			
Vila, Sebastià				Amàlia, 95			
Viladoms, Joan	Barberà, 07 120 57,6						
Vilarrasa [Pau] i Comp.					Sant Pau, 48 510 92,9		56 90,3
TOTS ELS FABRICANTS	90		134	156	90		
CONTRIBUCIÓ MITJANA		208,3 100,0		(BCN + Pla)	548,8 100,0		
		145 (1838 + 1839)					

Con.: Contribució (corporativa o fiscal) en rals.

I.: % que representa la contribució individual respecte de la contribució mitjana del conjunt de fabricants de filats de cotó.

Treb. Filat.: Nombre de treballadors/es de la filatura.

T. T.: Nombre de treballadors/es del tissatge.

* Fàbriques que integren filatura i tissatge.

** Fabricants que ho eren només o fonamentalment de torçats de fil ja elaborat.

[ ] Continuitat del cognom del fabricant, però no del nom (quan el primer no es repeteix).

FONTS:

Elaboració pròpia a partir de:

1829: Dades presentades en l'Apèndix 5.1..

1838: AHCB, Cadastre IX-12: "INDUSTRIA. Industria y Comercio. Déficit de Guerra de un diez por ciento sobre la anualidad del año 1838..." (1838).

1839: AFTN, Biblioteca, CII/9 4º: "Relación de los Fabricantes de hilados, tejidos y estampados de algodón de Barcelona y empadronados..." (1839).

1842: *Guía de Forasteros en Barcelona...* (1842), ps. 33-35 ("Fabricantes de hilados y torcidos de algodón") i p. 64 ("Fábricas que trabajan con vapor").

1844: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.655 (1): "Índice General por alfabético que comprende las Corporaciones que pagan por Subsidio Industrial y de Comercio en esta Capital. Año 1844" (1844).

1850: Dades presentades en l'Apèndix 5.2. i AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

Filador (1854)...	...identificat en el Padró (1835-1836)	Ref. Padró	Edat 1836	Ocup. 1836	Edat 1854	Pare o Cap Domèstic	Ref. Padró	Ocupació 1836	Contribució 1834 (concepte) (rals)	Ocupació germà gran
Vilarnau, Ignasi	Vilarnau Bigorra, Ignasi	477.04	9		27	Vilarnau, Isidre	477.01	cotoner	"màquines"	8,0
Vilaseca, Ramon	Vilaseca Muntanya, Ram.	60.05	16	teixidor	34	Muntanya, Sebastià	60.01	"labrador"	"màquines"	4,8
Xipell, Josep	Xipell Altarriba, Josep (Xipell Oller, Josep)	220.06 22.03	9 (16)		27 (34)	Xipell, Miquel (Xipell Coll, Josep)	220.01 22.01	"labrador" (trager)	("botiga...")	(54,0)

CRITERIS UTILITZATS PER A LA IDENTIFICACIÓ D'UNA MATEIXA PERSONA EN DUES FONTS DISTINTES I LLEGENDA:

Tenint en compte que la llista nominal de filadors publicada el 1854 pel diari *El Constitucional* només informà del nom i el primer cognom:

- 1) He considerat altament probable la identificació en el Padró de Veïns (1835-1836) quan només he trobat un empadronat amb el mateix nom i cognom que el filador relacionat el 1854, sempre i quan l'edat de l'empadronat fóra tal el 1835-1836 que el 1854 no hauria superat els 55 anys. En tots aquests casos he anotat l'empadronat el 1835-1836 (i les seves dades personals i familiars) com la mateixa persona que l'homònim filador de l'any 1854.
- 2) En tots aquells casos en què he trobat en el Padró dos o més *candidats* per a un mateix filador, he descartat d'entrada els individus que el 1854 haurien superat els 55 anys. Si tot i això he conservat més d'un empadronat amb el mateix nom i cognom, he separat els casos en què la repetició es produïa només dues vegades dels que es produïa més de dues. Aquests últims els he descartat també, i apareixen en aquest Apèndix amb el signe "?", donant a entendre que al Sallent de 1835-1836 hi havia individus amb aquest nom i cognom però que resulta impossible especular sobre quin podria ser l'homònim filador del 54 (8 casos). Per contra, quan els *candidats* del Padró per a un mateix filador eren només dos, els he anotat tots dos, en un ordre que suggereix una hipòtesi preferencial, el segon o menys probable al meu entendre **entre parèntesis** (per exemple: sembla força més probable que el Josep Xipell filador del 1854 fóra el Josep Xipell i Altarriba del 1835-1836, el fill d'un "labrador" i germà menor d'un "cotoner", que no pas el Josep Xipell i Oller també del Padró, el fill adolescent del "trager" enriquit Josep Xipell i Coll, qui el 1833-1834 havia contribuït per "verema i botiga" amb una quota de més de 50 rals i era germà del notable inversor cotoner Jaume Xipell i Coll).
- 3) És evident que la distància cronològica entre la llista nominal de filadors (1854) i el Padró de Veïns (1835-1836) fa difícil assegurar la identificació fins i tot quan nom i cognom coincideixen en una i altra font i no es presten a confusions. Tot i això, i l'òbvia possibilitat que altres individus amb aquells noms i cognoms arribessin a Sallent després de 1835-1836 (més que no pas hi naixessin: resulta improbable que un home menor de 18 anys governés una *mule-jenny*), he considerat que la majoria de les identificacions 1854/1835-1836 no podien resultar estrictes coincidències o casualitats. Pel que fa als filadors arribats a Sallent després de 1835-1836, els faig notar en l'Apèndix amb el missatge "[No hi ha cap (i el cognom que correspongui)]", informant que no he trobat cap empadronat/da amb aquell cognom i que per tant el llinatge devia establir-se a Sallent després de la confecció del Padró (16 casos).
- 4) El creuament entre el Padró de Veïns (1835-1836) i la nòmina de contribuents per "comerç i indústria" (1833-1834) el comento en el text principal.

FONTS:

Elaboració pròpia a partir del creuament de: *El Constitucional* (Barcelona), 13-08-1854 (1854/23), p. 3 ["Remitido"]; AMSa, Lligall 223/Estadística: "Padrón General de 1836" [1835]; AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidí de Comers en lo any 1833..." (1833-1834).